

**SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ YARATICI DÜŞÜNME
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Yalçın Yavuz

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

NİSAN, 2023

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (3) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Yalçın
Soyadı : Yavuz
Bölümü : Sosyal Bilgiler Eğitimi
İmza :
Teslim Tarihi :.....04.2023

TEZİN

Türkçe Adı: Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Yaratıcı Düşünme Bağlamında İncelenmesi

İngilizce Adı: Examination of Social Studies Textbooks In Context of Creative Thinking

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı : Yalçın Yavuz
İmza :

JÜRİ ONAY SAYFASI

Yalçın Yavuz tarafından hazırlanan ‘‘Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Yaratıcı Düşünme Bağlamında İncelenmesi’’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Tuba Şengül BİRCAN

(Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi).....

Başkan: Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK

(Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi).....

Üye: Doç. Dr. Ayşegül TURAL

(Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Bartın Üniversitesi).....

Tez Savunma Tarihi: 10/03/2023

Bu tezin Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Şaban Çetin

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

İTHAF

Yakup'a

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimi yürüttüğüm bu süreçte kıymetli görüş ve eleştirileri ile tez çalışmama katkı sağlayan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Tuba Şengül Bircan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tüm hayatım boyunca yanımda olan, bana okuma yazmayı öğreten annem Türkmen Yavuz'a ve disiplinli çalışmayı öğreten babam Mustafa Yavuz'a destekleri için sevgi ve saygılarımı sunarım. Bu süreçte bana moral veren ve teknik yardımda bulunan arkadaşım Engin Özdemir'e teşekkürlerimi sunarım.

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ YARATICI DÜŞÜNME BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans)

Yalçın Yavuz

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Nisan, 2023

ÖZ

Bu araştırmanın amacı günümüz sosyal bilgiler ders kitaplarının yaratıcı düşünme bağlamında incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 4.,5.,6. ve 7. sınıf düzeyinde Sosyal Bilgiler ders kitapları, görseller, sorular ve metinler üzerinden yaratıcı düşünme bakımından incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma modellerinden durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Verilerin elde edilmesinde Yaratıcı Etkinlik Puanlama Ölçeği (YEPÖ) kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda yaratıcı düşünmeden uzak etkinlik sayısı tüm sınıf düzeylerinde ve tüm etkinliklerde dikkat çekici sayıda bulunmuştur. Ayrıca yaratıcı düşünmeye ilişkin etkinliklerin sınıf düzeyleri ve öğrenme alanları arasında dengeli dağılmadığı belirlenmiştir. Ders kitaplarının yaratıcı düşünmenin gelişimine olanak tanıyacağı etkinliklerle donatılması ve öğretmenlerin yaratıcı düşünmenin bilincinde yetiştirilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Sosyal bilgiler ders kitapları, yaratıcı düşünme, yaratıcı düşünme becerisi.
Sayfa Adedi : xiv+109
Danışman : Doç. Dr. Tuba Şengül Bircan

EXAMINATION OF SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS IN CONTEXT OF CREATIVE THINKING

(M.Sc. Thesis)

Yalçın Yavuz

GAZI UNIVERCITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

April, 2023

ABSTRACT

The aim of this research is to examine today's social studies textbooks in the context of creative thinking. For this purpose, 4th, 5th, 6th and 7th grade social studies textbooks were examined in terms of creative thinking through visuals, questions and texts. The research was carried out with the case study pattern, one of the qualitative research models. The Creative Activity Scoring Scale (YEPÖ) was used to obtain the data. The obtained data were analyzed by descriptive analysis method. As a result of the research, the number of activities far from creative thinking was found to be remarkable at all grade levels and in all activities. In addition, it was determined that the activities related to creative thinking were not evenly distributed between grade level and learning areas. It has been suggested that the textbooks should be equipped with activities that will enable the development of creative thinking and that teachers should be trained in the awareness of creative thinking.

Keywords : Social studies textbooks, creative thinking, creative thinking skills.
Number of pages : xiv+109
Advisor : Assoc. Dr. Tuba Şengül Bircan

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
İTHAF.....	iv
<i>Yakup'a</i>	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ	x
RESİMLER LİSTESİ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı	15
1.2. Araştırmanın Önemi.....	15
1.3. Araştırmanın kapsamı	16
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	17
1.5. Tanımlar.....	17
BÖLÜM 2	19
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	19
2.1. İlgili Yerli Araştırmalar	19
2.2. İlgili Yabancı Araştırmalar	26

BÖLÜM 3	29
YÖNTEM	29
3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	29
3.2. Araştırmanın Modeli	29
2.3. Veri Toplama Aracı	30
3.4. Veri Analizi Yöntemi	31
BÖLÜM 4	33
BULGULAR VE YORUMLAR.....	33
4.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Görsellere Yönelik Bulgular	33
4.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Sorulara Yönelik Bulgular	56
4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Metinlere Yönelik Bulgular.....	81
BÖLÜM 5	94
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	94
BÖLÜM 6	99
ÖNERİLER	99
KAYNAKLAR.....	101
EKLER	108
Ek-1. Yaratıcı Etkinlikleri Puanlama Ölçeği.....	109

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Araştırmada Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Tablosu</i>	17
Tablo 2. <i>Türkiye’de Devlet Okullarında Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Yaratıcı Düşünmeyi Destekleme Oranı</i>	34
Tablo 3. <i>Türkiye’de Devlet Okullarında Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Soruların Yaratıcı Düşünmeyi Destekleme Oranı</i>	57
Tablo 4. <i>Türkiye’de Devlet Okullarında Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Metin Türlerinin Sayısal Dağılımı</i>	81
Tablo 5. <i>Türkiye’de Devlet Okullarında Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Metinlerin Yaratıcı Düşünmeyi Destekleme Oranı</i>	83

RESİMLER LİSTESİ

<i>Resim 1.</i> Bir öğrenci resim çiziyor.....	35
<i>Resim 2.</i> Arslanköy kadınlar tiyatro topluluğu	35
<i>Resim 3.</i> Kilim örneği	36
<i>Resim 4.</i> UNESCO logosu	36
<i>Resim 5.</i> Hezarfen Ahmet Çelebi Galata Kulesi'nde uçma denemesinde.....	37
<i>Resim 6.</i> Bilim insanı	38
<i>Resim 7.</i> Uçak	38
<i>Resim 8.</i> Meslekler.....	39
<i>Resim 9.</i> Finlandiyalı bir öğrenci köpeklere kitap okuyor	40
<i>Resim 10.</i> Hillier Gölü, Avustralya.....	40
<i>Resim 11.</i> Sadaka taşları	41
<i>Resim 12.</i> İletişimde kelebek etkisi.....	42
<i>Resim 13.</i> Wright Kardeşler	43
<i>Resim 14.</i> Geleceğin meslekleri kartı.....	43
<i>Resim 15.</i> Çin Seddi.....	44
<i>Resim 16.</i> İpek ve Baharat Yolu	45
<i>Resim 17.</i> Heyelan nedeniyle kapanmış yol	45
<i>Resim 18.</i> Mülteci kampında çocuklar	46
<i>Resim 19.</i> TBMM'de bombalama sonrası bir görünüm	47
<i>Resim 20.</i> Evrensel sorun küresel ısınma.....	47
<i>Resim 21.</i> Thomas Edison.....	48
<i>Resim 22.</i> Şanlıurfa Göbeklitepe arkeoloji alanı.....	49
<i>Resim 23.</i> Robot teknolojisi	49
<i>Resim 24.</i> Coğrafi keşifler.....	50
<i>Resim 25.</i> Yaşam üçgeni	51
<i>Resim 26.</i> Deprem sonrası kurtarma çalışmaları.....	51
<i>Resim 27.</i> Otizmli bir çocuk.....	52
<i>Resim 28.</i> Mustafa Kemal Atatürk ve Vatandaş	53
<i>Resim 29.</i> Zonguldak'tan bir görünüm ve maden işçisi	54

<i>Resim 30. Yol çalışması yapan işçiler.....</i>	<i>54</i>
<i>Resim 31. Buğday başağı</i>	<i>55</i>
<i>Resim 32. Baba oğul konuşması</i>	<i>56</i>
<i>Resim 33. Carlos Tiscar'ın kariyeri</i>	<i>84</i>
<i>Resim 34. Orhan Veli Kanık Anlatamıyorum şiiri.....</i>	<i>84</i>
<i>Resim 35. Türk tasarımcılarının başarısı.....</i>	<i>85</i>
<i>Resim 36. Posta ve kargoda drone kullanımı</i>	<i>86</i>
<i>Resim 37. Sel felaketi için yazılmış bir şiir.....</i>	<i>87</i>
<i>Resim 38. Gurbet üzerine yazılmış eserler.....</i>	<i>88</i>
<i>Resim 39. Bir 6. sınıf öğrencisinin projesi.....</i>	<i>89</i>
<i>Resim 40. Nasrettin Hoca'nın Ya Tutarsa fıkrası</i>	<i>90</i>
<i>Resim 41. Süphan Dağı Efsanesi</i>	<i>91</i>
<i>Resim 42. Ülkemizde düğün kültürü.....</i>	<i>92</i>
<i>Resim 43. Kurtuluş savaşı kahramanı Şerife Bacı</i>	<i>92</i>
<i>Resim 44. İstanbul'da imaretler</i>	<i>93</i>

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	Aktaran
APA	Amerikan Psikoloji Derneği
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	Milattan Önce
PDÖ	Probleme dayalı öğrenme.
SBDÖP	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
TDK	Türk Dil Kurumu
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri
YEPÖ	Yaratıcı Etkinlikleri Puanlama Ölçeği

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Ders kitapları eğitimde ilk çağ uygarlıklarından beri kullanılmaktadır. İçinde bulunduğumuz 21.yüzyılın modern dünyasında da yerini ve önemini korumaya devam etmektedir. İlk ders kitaplarının M.Ö. 4000 yıllarında Mısır medeniyetinde kullanıldığı bilinmektedir (Kaya, 2002, s. 88). Batıda 4.yüzyılda manastırlarda başlayan ve 10. ile 11. yüzyıllarda altın çağına ulaşan eğitim geleneği hem dini hem de seküler eğitimin bir arada verildiği bir anlayıştı. Bu sistem dahilinde teknolojik araç ve gereçlerin yapımının ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı ders kitapları manastırlarda öğrencilere okutulurdu. Rönesans Avrupa'sında ise ilköğretim çağındaki öğrencilere metin öğretiminde ses benzerliği olan kelimelerin sıkça yer aldığı ders kitapları okutulurdu. Bu sayede akılda kalıcılığın artması sağlanırdı (Gümüş, 2010). Hunlar'da eğitim *Töreye* göre programlanırdı. Burada amaçlanan göçebe hayata uyumlu savaşçı bireyler yetiştirmek ve iktidarı güçlendirmektir. Şamanların verdiği dini ayinlerdeki eğitimler ve hayvancılık, dokumacılık ve madencilik gibi mesleklere yönelik eğitimler de töreye uygun ve sözlü olarak yürütülürdü. Göktürkler'de alfabenin oluşturulması Töre yoluyla verilen eğitimi kalıcı hale getirmiştir. Yazı ile eğitime ilişkin bilgiler artmış ve sistemli hale gelmiştir. Uygurlar'da yerleşik hayata geçilmesi ile ibadethanelerin eğitim amaçlı da kullanılması ve çevre kültürlerin incelenmesi eğitim anlayışını zenginleştirmiştir. Uygur alfabesi eğitimi sistemli hale getirmiş, matbaanın kullanılması ile de bilginin basılı hale gelip yaygınlaşmasını sağlamıştır (Hali ve Rencüzoğulları, 2017). Büyük Selçuklu Devleti'nde tipik ve yaygın görülen eğitim kurumları medreselerdi. Medreselerde ders programını müderrisler kendileri belirlerdi. Hukuk, tıp, matematik, mühendislik, tefsir ve fıkıh gibi dini ve pozitif bilimlerde dersler ilk başlarda ezber yapılarak öğretilirdi. Sonraları yazılı eğitime geçilmiştir. Kütüphaneler kitap yönünden zengindi ve herkese açıktı. Öğrenciler buralardan yararlanabilirdi (Güven, 1992). Osmanlı'da ilk ders kitapları mühendishane matbaasında basılmaya başlanmış, Ahmet Cevdet Paşa ile Keçecizade Fuat Paşa'nın beraber yazıya geçirdikleri *Kavaid-i Osmaniye* (1850) ile Dr. Mehmet Bey'in sıbyan mekteplerine yazıp

hazırladığı Nuhbet-ül Etfal (1852) isimli eserlerdir. Bunları, batılı ülkelerde okutulan ders kitaplarının çevrilip Osmanlı eğitim sistemine katılması izlemiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ardından eski kitaplar yeniden düzenlenmiş, daha sonra dönemin milli ve laik eğitim şartlarına uygun yeni kitaplar yazılmıştır (Aslan, 2010, s. 218). Cumhuriyet döneminde yurt bilgisi ders kitaplarında çocukluğun siyasal oluşum döneminde alışılmış yaklaşımın dışına çıkılarak bağımsız bir varlık olarak düşünüldüğü, faydacı bir yaklaşımla ulusçu, çağdaş ve ülkenin yönetim şekline bağlı cumhuriyetçi çocuğun amaçlandığı görülmüştür (Sel, 2016, s. 293).

İnsanlık her geçen gün yeniliklerle karşılaşırken, her ülke kendi vatandaşını bu yeniliklere uygun bir eğitim anlayışı ile yetiştirme hedefini daha ileriye taşımaktadır. Ülkeler, eğitim anlayışının içeriğini oluştururken kendi ulusal kültürünü de eğitim programlarına yerleştirmektedir. Eğitimde bir program oluşturulurken hedeflenen temel konu dersin muhtevasını belirlemek, ders konularını listelemek, çalışmaları programlamak, öğretim araç ve gereçlerini listelemek, dersleri sıralamak, hedeflenen davranışları gruplamaktır. Eğitim programı okul çalışanları tarafından hazırlanan okul içindeki ve dışındaki öğretim ile ilgili her şeydir (Demirel, 2007, s.1). Programda yer alan içerik ise somut olarak ders kitaplarına yansımaktadır. Ders kitapları, bir toplumun kendi çocuklarını kültürel değerlerine sahip yetiştirmeleri ve ulusal kültüre dair ana düşünceleri taşımaları düşünülerek üretilir. Ders kitapları, eğitim müfredatı rehberliğinde yapılacak etkinlikleri, öğrenciye kazandırılması beklenen davranışları belirler, öğrenciyi eğitim süreçlerinde içeriği oluşturan konular hakkında araştırmalar ve incelemeler yapmaya yönlendirir, gereken bilgilere ulaşmasını sağlar (Kazak, 2010, s. 3).

Yakın tarihe bakıldığında zaman görülecektir ki, Türk eğitim sistemi öğretmen üzerinden şekillendirilmesi gereken bir yapı olmuştur. Bunun temel nedeni ise cumhuriyetin ilk yıllarında okur-yazar oranındaki düşüklüğün giderilmek istenmesi, yeni kurulan cumhuriyet rejimine uygun çağdaş vatandaş ihtiyacını karşılama isteği, fakir ve geri kalmış toplumun yaşam standartlarını iyileştirmek, savaşlar nedeniyle yıpranmış bir milleti çağın insana yakışan imkânlarına kavuşturmadır. 1930'lu yıllarda çağa uygun vatandaş yetiştirilmesi için eğitimciler önemli rol üstlenmiştir. Bu dönemde amaç devlet öncülüğünde Türk modernleşmesi fikrine uygun milliyetçi, laik ve eşit vatandaş yaratmaktır (Kayaalp, 2015, s.6). Bunun için de hızlıca eğitim seferberliği başlatılmış, cehalete karşı savaşan eğitim ordusu öğretmenlerden oluşturulmuştur. Bu durum 2000'li yıllara değin bazı değişiklikler geçirmekle birlikte bu yolda devam etmiştir. Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de eğitimin

kalitesinin artmasının öğrencinin rolünü değiştirmekten geçtiği anlaşılmıştır. Dünya’da birçok gelişmiş ülkede öğrenci merkezli eğitim ve öğretim son 30 yıldır uygulanmaya çalışılmaktadır.

Ders kitabı öğretim programındaki hedefleri öğrenciye ulaştıran köprüdür. Ders kitapları, yetkili birimlerce eğitim alanında faaliyet gösteren kurumlarda, öğretimde kullanılması kabul edilen kitaplardır. Eğitim ve öğretim programında amaçlanan kazanımları içerir. Ders kitapları hazırlanırken içeriği meydana getiren görsel ve konuların tasarımı öğrencilerin işini kolaylaştıracak şekilde ve öğrencinin gelişim özellikleri dikkate alınarak yapılır. Kitabın içeriğini güçlendirmek için yerleştirilen ses, grafik, çizgi film, canlandırma, etkileşimli oyun benzeri öğeler de zaman, kazanım için gereken faaliyet ya da işleniş düşünülerek düzenlenir (MEB, 2012).

Günümüzün çok hızlı bir gelişim ve değişim içerisinde bulunan koşullarına rağmen, ders kitapları aynı hıza ayak uyduramamaktadır. Ülkemizdeki öğrencilerin yaşam ortamı, yaşadığı şartlar mahalli ve toplumsal yönlerden büyük ayrımlar taşır. Bu durum çoğu kez ders kitaplarında görülmez. Ders kitapları toplum, aile ve çevre gibi temel yaşamsal konularda bilgileri idealize ederek vermekle yetinir (Ozil, 1990, s. 41). Böylelikle öğrenciler ders kitaplarında yer alanlar ile gerçek hayatta karşılaştıklarını bağdaştıramazlar. Öğrencinin gözünde ders kitaplarının inandırıcılığı zayıflar. Bazen ders kitaplarının yazımında konular idealize edilirken çağın gerisinde bir dil ve içerik oluşturulabilir. İçerikler gözden geçirilerek çağın ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirilmelidir. Tarih, coğrafya, sosyoloji, felsefe ve edebiyat dersinde okulda, evde, iş yerinde, sokakta ve alışverişte, insan ilişkilerinde, hayatı anlamada ve dış dünya ile ilişki kurmada öğrencinin işine yarayan, günümüzü anlamayı kolaylaştıran içerikler yer almalıdır.

Geçmiş bilmek bugünü anlamak için bir araçtır. Aksi halde yaşayan insanlar yerine müzeli mummyalar yetiştiririz (Direk, 1990, s. 91). Özellikle sosyal bilgiler ders kitapları konusu ve içeriği ile öğrencinin yaşam rehberi gibi düşünülmeli, güncel hayat esas alınarak üretilmelidir. Fazla okuyan bir çocuk beklendiği gibi okuduklarını başkalarına aktarmaya çalışır. Çocuğun okumanın tadını çıkartabilmesi için, kitabı her şeyden önce yaşamdan kopuk, sıkıcı, tekdüze bir ders aracı olarak görmemesi gerekir (İpşiroğlu, 1990, s. 57).

Bireylerin dünya ile uyumlu olabilmesi için evrensel değerleri de benimsemeleri gerekmektedir. Evrensel ölçekte rekabet edebilmeleri için ise ulusal kültür öğelerine ek olarak, Dünya’da her alanda yeşeren yeni fikirler, yöntemler, yeni imkânlar ve yeni teknikler bulmaları ya da üretmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda, okullarda sınıf ortamının ve ders

kitabı içeriklerinin özgürlükçü bir havaya kavuşturulması, yaratıcı düşünme ürünlerinin ortaya çıkmasına elverişli hale getirilmesi yerinde olacaktır.

Toplumlar bazı dönemlerde acil çözüm bekleyen umulmadık problemlerle yüzleşirler. Değişimin kaçınılmaz olduğu böyle zamanlarda, toplumlar yaratıcı şekilde dönüşemezlerse tamamen kaybolmakla yüzleşirler. Bu seçim çağımızdaki toplumun yazgısını tayin edecektir (Sungur, 1992, s.111). Değişim kavramını elle tutulabilir, gözle görülebilir hale getiren temel öğelerin başında teknoloji gelir. Eğitimde teknolojik gelişmeler irdelendiği zaman kara tahtadan dokunmatik elektronik tahtalara, abaküsten bilgisayarlara varana kadar pek çok araç-gereç ve cihaz sayılabilir. Sayacağımız bu materyallerin hepsinin öncesi ve sonrası vardır. Ders kitapları ise tüm bunların hem en ilkel halleriyle hem de en modern halleriyle beraber kullanılagelmiştir. Ders kitapları eğitimde kullanılan materyaller arasında içeriği belirlemeye, önemini korumaya ve yaygın kullanılmaya devam etmektedir.

Eğitimde teknoloji kullanımı geçmiş yıllara nazaran çok ilerlemiş ve yaygınlaşmış olmasına rağmen, ders kitabı kadar herkesin kolay ulaşabileceği ve pratik bir şekilde kullanabileceği düzeyde değildir. Bu nedenle ders kitaplarının teknolojiye bir çok gelişmeye ve yeniliğe rağmen basılı materyal olarak yaygın bir şekilde kullanılmasına devam edilmektedir. Ders kitapları, eğitim-öğretim, bilişim ve haberleşme araçlarındaki göz alıcı ilerlemelere karşın, öğrenim aşamasının yaşamsal vasıtaları olma niteliklerini ve önemlerini sürdürmektedirler (Aslan, 2010, s. 216). Öğretim materyallerindeki bir çok önemli gelişmeye rağmen sosyal bilgiler öğretmenleri derslerde bunlardan yeterince faydalanmamaktadır. Bunun yanında sosyal bilgiler ders kitaplarında metin üzerinden anlatımın yerine görsel çeşitlilik sağlanarak öğretimin öğrenci merkezli ve kalıcı olması mümkün hale gelebilir (Ulusoy & Gülüm, 2009, s.96). Sosyal bilgiler öğretmenleri yazı tahtası ve harita dışındaki diğer öğretim materyallerinin tümüyle ilgili problemler yaşamaktadır. Bunun nedenleri de bazı materyallerin okulda bulunmaması, bulunanların kullanımı için yeterli zamanın olmayışı, öğretmenlerin eldeki materyalin kullanımını bilmemesi, öğrenci sayısının fazlalığı veya materyalin kullanılması için uygun konunun denk gelmemesi gibi durumlardır (Çelikkaya, 2013, s.100).

İnsanlar eğitim ile sınırsız gelişime sahiptir. Öğrencinin kendini geliştirme ve öğrenme yolunda aşırı istekli olması beklenir (Bulut, 2008). Çağdaş Eğitim anlayışında öğretimin başlangıcı öğrencidir. Her türlü eğitim-öğretim faaliyeti öğrenci düşünülerek yürütülmelidir. Öğretimde kullanılacak materyaller öğrencinin bedensel ve zihinsel ilerleyişine, eğilimlerine, ihtiyaçlarına ve kavrayışlarına uygun seçilmelidir (Küçükahmet, 2011, s. 14).

Son yıllarda kökleri eskiye dayanan eğitim sistemi değişime uğramış, bilgi kaynaklarını çeşitlendiren, devamlı bir ilerlemeyi hedefleyen, öğrenci odaklı eğitim anlayışına evrilmeye başlamıştır. Böylelikle dışarıdan gelen etkilere kişinin öz değerlendirmesiyle anlam kazandırdığı, bu süreç boyunca önceden sahip olunan bilgilerin çok önemli olduğu ve öğrencinin etkin olduğu düşünülerek yeni bir anlayışın zemini hazırlanmıştır (Temizkan, 2010). MEB (2005) Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı (SBDÖP) temel alınarak ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabı şeklinde üçü bir arada materyal ortaya konulmuştur. Bu dönemden itibaren ders işlenişinde öğrenci odaklı faaliyetler esas alınmış, sınıftaki uygulamalarda ders kitaplarından ziyade öğrenciye görelilik tercih edilmiştir. Dünya'daki eğitim ile ilgili gelişmelere paralel olarak bilgidен ziyade *tutum, değer ve beceri* öğretimi ön plana çıkmıştır.

Sosyal bilgiler dersinin uygulamaya ağırlık verilen bir öğrenme ortamında, öğrencilerin gerçek yaşamlarıyla bağlantı kurabildikleri öğrenme yaşantıları ile öğretilmesi etkili ve kalıcı öğrenmenin temelini oluşturur. Öğrenciler araştırıp keşfederek bilgilerini kendileri oluşturdukları zaman daha etkili ve kalıcı öğrenme şeklinin ortaya çıktığı görülmektedir (Ersoy & Erdoğan, 2009). Öğrenci odaklı olarak şekillenen yaklaşım ile bireyin eski yaşantılarının ve kişisel özgürlüklerinin farkında olarak, çevreleriyle etkileşimlerine imkân sağlayan bir anlayışa hayat vermeye çalışılmaktadır (MEB, 2005).

“MEB 2005 SBDÖP’nin ana prensipleri aşağıdadır (MEB, 2005):

1. Ölçme değerlendirme aşamasında sonucun yerine sürecin değerlendirilmesiyle öğrencinin daha nesnel değerlendirilmesine olanak sağlar.
2. Öğrenci kendisine sunulan bilginin ezberleyicisi, etkisiz öğrenci değil; öğrenme işleyişi boyunca etkin olmalı, karşısına gelen bilgileri kendi bilincinde özümsemeli ve kendi yöntemleriyle oluşturmalıdır.
3. Program öğrencilerin ana becerilerini kazanmasını kolaylaştırmalıdır.
4. Yalnızca bilgi sunmak yerine öğrencinin hayatın akışında gerçekleşen vakalarla karşılaşmasını mümkün kılarak öğrencinin farklı alanlarda gelişimi sağlanmalıdır.
5. Öğrencilere örneklemelerde bulunurken öğrencilerin bildiği, günlük yaşantı alanlarından örneklemeler yapmaya çalışılarak bilginin daha iyi içselleştirilmesi sağlanmalıdır.
6. Öğretmen sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin heveslerini ve ilgilerini canlı tutacak yöntemlerle dersi işlemelidir.

7.Öğrencilerin bulundukları yaş durumları da göz önüne alınarak derslerin çocukların oyun dünyasını da içermesi sağlanmalı, öğrencinin derste eğlenme gereksinimleri de karşılanmalıdır.

8. Hazırlanmış bilgileri öğrencilere aktarmaktan ya da ezberletmekten ziyade, öğrencilerin bilgiyi oluşturmaya imkân verir.

9.Öğrencilerin toplumsal ve kişisel ihtiyaçları dikkate alınır.

Bu prensipler ışığında 2005 öğretim programında on beş adet becerinin kazanımlarla birlikte verilmesi amaçlanmıştır. Bu beceriler “eleştirel düşünme”, “yaratıcı düşünme”, “iletişim”, “araştırma”, “problem çözme”, “karar verme”, “bilgi teknolojilerini kullanma”, “girişimcilik”, “Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma”, “gözlem”, “mekan algılama”, “zaman ve kronoloji algılama”, “değişim ve sürekliliği algılama”, “sosyal katılım”, “empati” becerileridir (Akbaba ve Aksoy, 2019, s. XII).

2005 SBDÖP ile öğrenciye 15 adet beceri verilmesi planlanırken çağdaş dünyanın insandan beklediği yeterlilikler ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler dikkate alınarak 2018 öğretim programında beceri sayısı 27’ye çıkarılmıştır (Akbaba & Aksoy, 2019, s. XV). Beceri sayısının 13 yılda büyük oranda artmasına rağmen yaratıcılık veya yaratıcı düşünme becerisi 2018 öğretim programında yer almamıştır. 2018 öğretim programında yaratıcı düşünme becerisinin yeri yenilikçi düşünme, girişimcilik, eleştirel düşünme, problem çözme ve empati becerileriyle doldurulmaya çalışılmıştır. Fen bilimleri dersi öğretim programı becerileri arasında ise yaratıcı düşünme yer almaktadır (MEB, 2018). Yaratıcı düşünme fen bilimleri dersi konularında olduğu gibi sosyal bilgiler dersinin konularında da dikkate değer varlığa sahiptir. Yaratıcı düşünme becerisi hayatın her alanında, her zaman ve her yerde insan ilişkileri ve toplumsal sorunlarla ilişkilidir. Yaratıcı bir buluş bazen yasal düzenlemeler ve idari kararlar ile tüm dünyayı ilgilendiren bir insani krizin çözümüne de katkıda bulunabilir. Bu yüzden de yaratıcılık başlıca konusu insan olan sosyal bilgiler dersinden ayrı düşünülemez. 2018 yılına ait SBDÖP’nin 18’ inci özel amacı “her biri özgür bir kişi olarak bedensel, duygusal niteliklerini, ilgi, istek ve becerilerini ayırt edebilmesi amaçlanmaktadır.” şeklindedir. Özgür insanların yetişmesinde yaratıcılığın göz ardı edilmesi mümkün değildir. Bunun yanında, *yenilikçi düşünme, girişimcilik eleştirel düşünme, problem çözme ve empati becerilerinin* de yaratıcı düşünme ile doğrudan ya da dolaylı olarak birbirini besleyen ortak yönleri vardır. Dilimizde ve yaşamımızda yeri olan her şeyin bir ortaya çıkış hikâyesi vardır ve genellikle çok eski çağlara dayanır. Böyle düşünüldüğünde yaratıcı veya yenilikçi düşünme olarak aynı durumun ifade edilebildiği görülmektedir.

Yaratıcılık ifadesinin Batılı dillerdeki kullanım şekli ‘Kreativitaet, creativity şeklindedir. Lâtince ‘creare’ sözcüğünden gelir. Bu kelime, ‘doğurmak, yaratmak, oluşturmak’ anlamındadır; canlı ve hareketli bir işleyiş olma özelliği kelimenin anlamında gizli bulunur (San, 2008, s. 13). İnsan elde bulunanın yeni uyarlamalarını ve tertibini oluşturarak, üreterek ya da değiştirerek yaratır. Yaratıcılık gizil gücü, insanların bir şey ile karşılaştığında heyecan duyduğunda, merak hissi ile kendiliğinden ortaya çıkar. Bu davranışlar öğrenilmez. Çocuklar henüz az davranış öğrenmiş olduklarından, onlarda yaratıcılık daha kolay gözlemlenebilir (Özden, 2021, s. 174). Yaratıcılık kavramı hakkında her ortamda ve tüm insanlarca bir davranış şekli olarak vücut bulabileceği düşüncesi kavramın tanımlanması ile ilgili farklılıklar meydana getirmiştir. Genel anlamda yaratıcılık, toplumda benimsenmiş, bilindik ve kural haline gelmiş olan davranışların zıttı olan bir davranış şekli, sorunların ortaya konmasından çözüm yolları bulunmasına değin tüm sorun çözme aşamalarında etkin olan düşünme şekli veya yeni bir ürün ortaya koyma yeteneği olarak ifade edilebilir (Koray, 2004). Yeni buldukları yaratıcılıklarıyla karşı karşıya kalan insanlar bazen bize annelerinin dansçı ya da babalarının mimar olduğu sırrını verirler. Somut bir kanıt ararcasına, adeta yaratıcı enerji kıvılcımlarını makul kılmaya çalışırlar. Yaratıcı potansiyelin nelere kaynaklık edeceğini bilemezler. Yaratıcılık herhangi bir aile hikâyesi ya da genetik yatkınlıktan kaynaklanmaz; hepimizin içindeki doğal, insani bir kabiliyettir (Kelley, 2021, s.24). Yaratıcılık, zihni yavaşlatan, sınırlandıran ya da korkutan engellerin olmadığı ortamlarda ortaya çıkar ve gelişir. Yaratıcılık ya da yaratıcı düşünce çeşitli zorluklar ve imkânsızlıklar ile baş etmeye çalışma mücadelesinde ortaya çıkar. Bireyin hayal gücünün gelişmişliği yaratıcı düşünme kapasitesini de önemli ölçüde etkiler. Herkes yaratıcı düşünme yeteneğine sahiptir ancak bu yeteneği bir beceri haline getirmek, davranış haline getirmek ve olumlu pekiştirmeleri çoğaltmakla mümkündür. Yaratıcılık ırsak düşünmenin yardımıyla üretilen fikir, ihtimal, alternatif ve tercihin miktarına bağlıdır (Gartenhaus, 2000, s. 14). Merak yaratıcı düşünmenin bir parçasıdır ve konunun kendisi tuhaf şeylerle ve bariz çelişkilerle doludur. Yaratıcı düşünmede kullanılan araçların ve tekniklerin birçoğu sezgilere aykırıdır. Yaratıcı düşünme alışılmış eğilimlerin dışında olan seçenekler sağladığı için işe yarar (Cox, 2018, s. 18). Yaratıcı cesaret yeni bir toplumun oluşturulmasında yeni şekillerin, yeni simgelerin, yeni emsallerin var olmasıdır. Her çaba cesur bir yaratıcılık ister ve bekler. Bugün, teknoloji ve mühendislik, politika, iş yaşamı ve eğitim, tüm bu alanlar ve diğerleri, radikal bir değişimin içindeler ve bu değişimi değerlendirecek ve yönlendirecek cesaretli kişilere fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Yaratıcı cesarete duyulan ihtiyaç, çabanın içinde olduğu değişimin büyüklüğüyle paraleldir (May, 2020, s.54). Yaratıcı düşünce kişilerin

problemlerle ve çözümlerle kendine has yöntemlerle uğraşmalarına olanak tanır. Sahip olduğumuz düşünceleri yeni sıralama ve bağlantılarla ilişkilendiremezsek, yaratıcı düşünce olmaksızın gelecek zamanlarda zorluklarla baş etmeyi bilemeyiz. Eski fikirler ve algılarla bugünkü yaşam şartlarında ayakta kalamayız (A. Grant & Grant, 2015, s. 27).

Yaratıcı düşünce, bir zaman aralığı boyunca kafada soru işaretleriyle meraklı ve tedirgin bir durumda kalmak demektir. Bu süreç boyunca birey rahatsızlık duysa da yaratıcı düşünmeye fırsat tanınmalıdır. Yaratıcı düşünce, daha iyi neticelere varılması, hayatın kalitesinin artırılması için planlı bir hazırlık aşaması ve tecrübeli olmayı gerektirir. Yaratıcı düşünce artan bir denetim ve kıymetli hassasiyetler kazandırır (Sungur, 1992, s.140). Yaratıcı olmak genel geçer kabullerin dışına çıkmayı öngörür. Elde var olanın yeni kombinasyonlar ile dönüştürülmesi, geliştirilmesi ve farklılaştırılması ile yaratıcılık meydana gelir (Özerbaş, 2011).

Gerçek anlamıyla yaratıcılık, mevcut kalıpları kırmak, başkalarının yaşam tecrübelerini almaya açıklık, bilindik durumları terk etmek, yeni çıkışlar açmak, yaşama değişik açılardan bakmak, bilinmeyenlerle ilgilenmek, meraklanmak, dayatılmış fikirleri reddetmek ve farklı bir fikir tarzını ortaya çıkarmak, sorunlara farklı çözümler getirmek, bilinmeyen yeni bir yöntem veya teknik bulmak, yeni durumlara neden olan farklı şeyler bulmaktır (Özerbaş, 2011). Yaratıcılık, dümenini tutabileceğiniz fakat rotası üzerinde tam bir denetim sağlayamayacağınız bir şeydir (Leski, 2017, s. 38). Yaratıcılık yeri geldiğinde normlara da itiraz edip tecrübe edilmiş şeylere yönelik şüphe ve ilgi göstermek ve denemektir. Yaratıcılık kalıplaşmış alışkanlıkları terk etme, ana yoldan çıkma, aşina olunan fikir bağlarından sıyrılma ve müstahsil fikir bağlarına baş vurma, boşlukları, can sıkıcı veya noksan unsurları algılayıp bunlara ilişkin fikirler geliştirme, tahminlerde bulunma, bunları test etme, ihtiyaç duyulduğunda yenileme gibi nitelikleri taşır (Adıgüzel, 2019, s. 44).

Yaratıcı süreç normal insanların duygulanımsal coşkunluk ile kendini gerçekleştirmelerinde, sanatçı, filozof ve bilim insanının yaptığı işlerde, bir annenin çocuğu ile sıradan ilişkilerinde ya da modern teknolojinin liderlerinde görülebilir ve çizgilerle sınırlandırılmamalıdır (May, 2020, s. 70). Nerede, ne zaman ve nasıl başlayacağı bilinmeyeceği için yaratım aşamasına hep açık olunmalıdır. Kesintiye uğramadan, cesaretlendirilerek devam ettirilmelidir. Bunun için de ortaya çıkmakta olan ürünün özgün niteliğinin farkında olmak gerekir.

Yaratıcı olmak bazen "akıcı düşünme becerisi" şeklinde ifade edilmekle beraber her seviyede bulunan ve insan hayatının tüm aşamalarında görülebilen bir meleke, günlük hayattan bilimsel araştırmalara değin devam eden alanlarda eserlerin meydana çıkmasını

sağlayan aşamaların tamamı ve ayrıca bir tutum ve davranış şeklidir (Özden, 2021, s. 174). Esnek fikir yürütebilmek ile yaratıcılık birbiri ile sıkı sıkıya bağlıdır. Yaratıcı kişiler esnek düşünürler. Kalıplarda, hudutlarda ve bağlantılarda sert değillerdir. Elastiki düşünerek eskiden kurulmuş bağlantılar yerine farklı bağlantılar sağlanabilir, sınırlar ve kalıplar terk edilebilir (Erbaşlar 2017, s. 39). Yaratıcılık yenilikleri ve farklılıkları çeşitli düşüncelerin içinden kendine özgü pratik yollarla seçmek veya düşünce kompozisyonu olarak hayata geçirmektir. Bu anlamda yaratıcılığın eleştirel düşünmeyi geliştirdiği ya da beraberinde getirdiği de söylenebilir. Eleştirel düşünme fikir ve iç görüşleri yeni durumlara uyarlayarak onları kullanabilme, materyal ve tecrübeleri farklı yöntemlerle bir araya getirmeyi, farklı durumlara kendi yaklaşımlarını adapte etmeyi ve yeni durumları anlamayı sağlayacak verimli yollar bulmalarını sağlar (Bapoğlu, 2010, s.46). Sosyal bilgiler dersinde tarihsel bir olay ile ilgili olarak öğrenciye “Sen olsan ne yapardın?” sorusunun sorulması ondaki hayal etme, varsayımda bulunma ve empati kurma ile yaratıcı düşünmeyi harekete geçirmesinin yanında, öğrenci bu soruya cevap verirken tarihsel empati yapmış olur. Bu açıdan bakıldığında yaratıcı düşünme aynı zamanda empati becerisine de temel oluşturur. Yaratıcılık esnekliği de barındırır. Empati yapabilmek için zihinsel yönden esnek olmaya, güncel durum ve vakalara uyum sağlamaya ihtiyaç duyulduğu konuşulabilir (Polatoğlu, 2018).

Yaratıcı düşünme taşıdığı özelliklerle yenilikçi düşünme, eleştirel düşünme, girişimcilik, araştırma ve problem çözme becerileri ile ortak özellikler taşımakla birlikte, yapılandırmacı (oluşturmacı) yaklaşım ve öğrenci merkezli öğretimdeki önemiyle diğer becerilerden ayrılmaktadır. *Yaratıcı düşünme becerisi* insanlığın gelişimine olan katkısı, öğrencinin hayatı boyunca işini kolaylaştırması ve çözüm bekleyen sorunların ortadan kalkması için gerekli olan en önemli beceridir. Yenilikçi ve yaratıcı olma; sorunlara ve gereksinimlere yaratıcı, alışılmışın dışında ve yeni çareler düşünmeyi belirtir. Bu çareler, yeni eser ve faydalar, yeni teknolojik gelişmeler ya da üretim işleyişlerine başvurulması biçiminde anlatılabilir (Erbaşlar, 2017, s. 5).

Torrance yaratıcı düşünmeyi, can sıkıcı eksiklikleri ya da noksan kısımları anlama, bunlar üzerinde kafa yorma, tahminler ileri sürme, hipotezleri test etme, varılan neticelere göre gerektiğinde yeni varsayımlar oluşturma, problemlere ve aksamalara, bilgi yetersizliklerine, yitirilmiş unsurlara karşı hassas olma, zorluğu tanımlama, zorlukları giderme çözüm bulma, varsayımda bulunma olarak ifade etmektedir (Keleşoğlu, 2019, s. 560). Yaratıcı birey bazen yüzer-gezer bir zihinle sezgisel, akıldışı eğilimlere girerken bazen de analitik, mantıklı,

rasyonel, büyük bir konsantrasyon ve dikkat örneği sunan yani ıraksak düşünce ile yakınsak düşünceyi, şüphe ile mutlaklığı barıştıran birey oluverir (Sungur, 1992, s.102). Tutku, yaratıcı zihnin yoğunlaşmasının yoludur. Belki de bir eşik demek daha doğru olabilir. Zihni bulunduğu hâlden yoğunlaşmış bir hâle geçirmek için üzerinden geçilmesi gereken bir köprü ya da geçit, sıradan bir zihin halinden yaratıcı bir hâle geçmek için aşılması gereken bir eşik olabilir (Doğan, 2021, s.59). Yaratıcı bir düşünürün niteliklerinden biri, karmaşayı, uyumsuzluğu, tutarsızlığı ve uygunsuzluğu tolere edebilmesidir. Yaratıcı filozoflar problemlere çok farklı biçimlerde yaklaşacak ve umulmayana erişmeye çalışarak tüm değişkenleri gözlemleyecektir (Michalko, 2017, s. 34).

Yaratıcı düşünme, tüm aşamalarında bilimsel tutumu ve makul düşünmeyi barındırmaktadır (Çer, 2020). Başka taraflardan bakmak yaratıcılık bakımından çok fazla önem taşımaktadır. Aynı yerden farklı şeyleri görebilmek mümkün değildir. Değişik yönlerden bakarken farklı bağlantıların ayırdına varmak yaratıcı düşünceleri açığa çıkarır. Bir konu veya problem üzerinde çeşitli bilim alanlarının ilgilenmesi konunun açıklığa kavuşturulmasında ve problemin çözümünde yaratıcılığın artmasını sağlayacaktır (Erbaşlar, 2017, s. 40).

İnsanların yaratıcılığını besleyen doğuştan getirdikleri merak duygusu ve çocukluk döneminden itibaren yaşattıkları hayalleri vardır. Hayal kurmak zaman zaman çok lüzumlu ve faydalıdır. Yaratıcı kişilerin hayal gücünün zengin olduğu dile getirilir. Hayal kurmanın yaratıcı zekâyı güçlendirdiği de öne sürülmüştür. Fakat insan hakikat ile düş arasındaki çizginin farkında olduğu ve kurduğu hayallerin gerçeklerle bağlantısını koparmadığı sürece, hayal kurmanın bir zararı yok, aksine faydası vardır (Cüceloğlu, 1987, s. 86). Hayal etme en sık görülen kontrolsüz imgeleme şeklidir. Bu olgu uzun zaman insan zihninin gizemli bir fonksiyonu şeklinde görülmüştür. Gerçekte hayal kurmanın sürati çok etkileyicidir. Bir saniyede 2.000 sözcükle anlatılabilecek bir vakayı düşünebiliriz (Sungur 1992 s.174). Çocuklar yetişkinlere nazaran hayal kurmaya, risk almaya, kalıplaşmış düşüncelerin ve davranışların dışına çıkmaya daha açıktırlar. Yetişkinlerin ailede, sokakta ve eğitim kurumlarında çocuklarda gördükleri farklılıkları engellemek yerine desteklemeleri ile onların sahip olduğu yaratıcı düşünme becerileri yaşlanmayla gerilemeyecektir. Kendini özgür hisseden birey yeni şeyleri cesurca deneyebilir. Örneğin, özgür bir kişi yeni yemek tarzlarını hayalinde canlandırıp denemeye çalışırken baskı altındaki birey yemek siparişi verirken dahi masadaki diğer kişilerin tercihlerine göre seçimini yapacaktır. Gündelik hayatta zihinde içselleştirilen özgürlük veya baskı hali bireylerin tüm akademik gelişim ve mesleki kariyerine yansımaktadır. Ailede ve diğer ortamlarda öğrencilerin özgür veya kısıtlı

yetiştirilmesi toplumun yeni çözümleri ve pratik uygulamaları hayata geçirebilme başarısını belirlemektedir. Yaratıcılığı geliştirmeye açık olan ortamlarda yetişen çocuklar kısıtlayıcı bir çevrede yetişen bireylerden daha mutlu, daha yararlı ve daha üretken kişiler olacaklardır. Bilimin ve teknolojinin çok hızlı bir şekilde ilerlediği günümüzde, ulusların kalkınmasında gerekli görülen fertler de mutlu, özgür, yenilikçi, yaratıcı kişilerdir (Razon, 1990, s. 220). Yaratıcı kişi, ara sıra iş birliğine katılır ve uyumlu görünmeye çalışır. Buna, bünyesine katıldığı yapının devamlılığı adına başvurur; ama diğer grup üyeleri pekiyi bilirler ki, o, daima daha az iş birliğine katılan, temel kültürel normlara uyuyormuş gibi görünen ıslah olmaz bir kişidir (Sungur, 1992, s.103). Her insan yaratıcıdır. Ancak yaratıcılığı geliştirebilmek için sorunlara çözüm yolları bulacak güvenli bir görüşe, yürekliliğe gerek vardır. Yaratıcılık ileriye dönüklüktür. Yaratıcılık edinilebilir; yaratıcı olabilmek için ihtiyaç duyulan cesaret ve en iyi şans değerlendirilme fikri kazanılabilir (Kirst & Diekmeyer, 1978, s. 5).

Eğitim sisteminin temel işlevlerinden birisi de ülke ekonomisi için iş gücü yetiştirmektir. Yapılan işin patenti, marka değeri ve kalitesi için ilk önce kıymetli bir buluştan doğması ve iyi bir tasarımının olması beklenir. Tasarımının yapılabilmesi için de bir fikir ortaya konulmuş olması önemlidir. Aynı ürün için çok sayıda sipariş alındığı zaman yine bir adeti için yapılmış olan tasarım kullanılır. Yapılan binlerce ürün ilk yapılan ürünün kopyasıdır. Ancak, farklı desenler ve renkler ile çeşitlendirerek yeni bir tasarım gerçekleştirilebilir. Burada ilk ürün yapılırken olduğu gibi bir yaratıcı düşünme vardır. Yaratıcı düşünme sanat, bilim, felsefe, teknoloji ve üretim gibi alanların itici gücüdür. Bunun nedeni ise ortaya yeni şeyler, diğerlerine benzemeyen nesneler, daha önceden görülmemiş icatlar ya da bir sorunu gidermek için tüm insanlık içinden yalnızca bir kişinin aklına gelmiş özgün bir çözüm bulmasıdır.

Yaratıcı düşünme bireyin yaptığı işe odaklanması, farklı açılardan bakabilmesi, görünmeyeni görebilmesi ve farklı şekillerde hayal edebilmesi ile gerçekleşir. Yaratıcı düşünme bir simge veya bir obje üzerinde düşünerek onun etrafında mantıklı ve akılcı fikirler üreterek bir yere varmaktır. Bazı durumlarda ise çok alakasız olsa bile bir açığı gideren bir ihtiyaca karşılık gelen bir sonuca varmaktır. Birçok buluş ve fikir bireyin dinlenme anında, yemek yeme anında vb. günlük ihtiyaçlarını karşılarken, bazen uyurken rüyasında gelen ilham ile ortaya çıkmıştır. Yaratıcılık bazen yeni bir şey bulmaktır, bazen de var olan bir şeyin başka daha önceden kullanılmamış yeni bir işlevi ile kullanmaktır. Burada tüm yaratıcı insanlarda görülen ısrarcılık ve sabır vardır. Sabırlı bir ısrarcılık da

denilebilir. En iyisini yapmaya dönük bir hırs, riskten korkmamak, zihindekini en iyi şekilde gerçeğe dönüştürmeye dönük bir mücadele ve akış halidir (Doğan, 2021, s.59). Buradan hareketle yaratıcı düşünme daha çok düşünmekle ilişkili iken yaratıcı düşünme becerisi hem zihinsel hem de uygulama şekli ile karşımıza çıkmaktadır (Fink, vd., 2007; Özerbaş, 2011).

Yaratıcılık konusunda akademik alanda öncü çalışmaların 1950'li senelerde Guilford liderliğinde Amerikan Psikoloji Derneği (APA) tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Dünya ekonomik forumu 2015 ve 2020 yıllarında en önemli 10 beceriyi sıralamış, 2015 senesinde sıralamada yeri onuncu olan yaratıcılık becerisi 2020 senesindeki listeye göre üçüncü sırada yer almaktadır. İnovasyonun hayata geçmesi için yaratıcılığın etkin kullanımı gerekmektedir. Bunun için öğretmenlerin her öğrencide yaratıcı düşünme becerisinin olduğunu ve bu becerinin eğitimsel süreç ile geliştirilebileceğini kabul etmesi gerekir. Milli Eğitim Bakanlığı'na ait eğitim kurumlarında hâlihazırda okutulan ders kitaplarında var olan etkinlikler zihinsel aktiviteler içermekle birlikte, öğretim programında yenilikçi düşünme ve yaratıcı düşünme ile ilgili kazanımların yetersiz olduğu görülmektedir (Keleşoğlu, 2019, s. 572). Ders kitaplarında konuların başlarında veya sonlarında sayfa aralarında yer alan sorular ve 'arkadaşlarınızla tartışınız', 'düşüncelerinizi açıklayınız' gibi soru cümleleri yer almaktadır. Bulmacalar hazırlanmış, öğrencilerden doldurmaları istenmektedir. Bazı görseller üzerinden tahminler yapmaları istenmekte, sanal müze çağrısı ile araştırma yapmaya yönlendirme ve mesleklerle ilgili araştırma etkinliği yer almaktadır. Bazı görsellerin neden-sonuç bağlamında boşluk doldurma etkinliği, kazanım pekiştirme testi, eşleştirme bölümleri, dünya sorunlarına çözümler bulun kısmı ve kavrama testi vardır. Kitapta sunulan görsellerden yola çıkarak öğrencilerin fikirlerini sorma, bir atasözünün ne anlattığını sorma, verilen olguların nedenleri ve öğrencilerin fikirlerini sorma, verilen metin ile ilgili soru sorma, tarihsel empati ile ilgili olarak 'Kurtuluş Savaşı yıllarında bir komutan olsaydınız hangi iletişim araçlarını kullanırdınız?' sorusu ve bir akış diyagramı üzerindeki boşlukların doldurulması istenmektedir.

Geçmişin toplumlarında, küçük bir "okumuşlar" (elit) grubuna sahip olmak için, çoğunlukla başarıyı kestirme ve yetenekliyi seçme yollarına gidilmiştir. Modern insan toplulukları ise yetenek sahibi olan kişiyi ayırt etmekle tatmin olamayacaklarından yeteneği geliştirme yöntemlerini keşfetmek mecburiyetindedirler (Bloom, 1979, s. 16). Öğretim programında yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesine yönelik yeterince kazanım bulunmadığı ve bu yönüyle geliştirilmesi gerektiği görülmektedir (Keleşoğlu, 2019, s. 573). Yaratıcı düşünme becerisi bazı teknikler ile geliştirilebilir. Bunlar: Beyin fırtınası,

SCAMBER tekniği, mantıksız araştırma, bakış açısını değiştirme, biomimicry, akıldan yazma 6-3-5, varsayımlara meydan okumak, gezinti tekniği, Harvey’in kartları, Da Vinci tekniği gibi tekniklerdir (Keleşoğlu, 2019, s. 563). Bu tekniklerin hayata gećmesi de öğretmenlerin yaratıcı düşünme konusunda bilinćli olmasına bağlıdır. Öđretmenlerin bu yöntemleri öğretim alışkanlıkları arasına katmaları ve sınıfta uygulamaları gerekir. Ders kitapları da bu tekniklerin uygulanabileceği etkinliklerle donatılarak öğretmenlere rehberlik edebilecek şekilde düzenlenmelidir.

2018 SBDÖP’de “girişimcilik” ve “yenilikçi düşünme” becerileri olarak ifade edilen beceriler “yaratıcı düşünme” becerisinden bağımsız düşünülemez. Yaratıcılık farklı araştırmalarda girişimcilik, girişim, yenilikçi düşünme ve inovasyon gibi adlarla yer almaktadır (Keleşoğlu, 2019, s. 559). Girişimciliğin bir anlamı da yeniliktir. Yenilik ise yaratıcılığın ürettiği fikirlerin üzerine işleyen bir süreçtir. Yaratıcı düşünceyi ekonomide kar sağlayacak hale getiren, her noktasında bilgi ve bilimin bulunduğu yeniliktir (Erbaşlar, 2017, s.51). Yenilikçilik süreci bireysel boyutta daha çok kişinin zihinsel becerilerine yani yaratıcılığına bağlıdır. Yenilikçilik süreci sosyal boyutuyla ise üretilen yeni fikir, süreç, ürün ve hizmetlerin sosyal bağlamda tanıtılmasına bağlıdır (Özkan, 2016). Bu açıdan ele alındığında bir yeniliğin var olanın dışında farklılıklar taşıması gerekir. Farklı düşünme olmadan var olanın dışında bir şey ortaya koymak söz konusu değildir. Yaratıcı düşünmenin gerćekleşmesi için gereken ne varsa yenilikçi düşünme ve girişimcilik için de gereklidir. Bu sebeple de çalışmanın bu aşamasından itibaren bu beceriler “yaratıcı düşünme” becerisi kavramı ile ifade edilecektir.

Yaratıcı düşünme becerisinin okullarda öğrencilere kolayca kazandırılabilmesi için bütün tekniklerden önce gerekli olan şey, öğretmenlerin sınıf içerisinde demokratik ortam oluşturmaları, en ilgisiz fikirlerin dahi saygı ile karşılanması, öğrencilerin farklı fikir ortaya koyma cesaretlerinin desteklenmesidir. Yenilikçi düşünme için de yaratıcı düşünmenin varlığı şarttır. Ayrıca yaratıcı düşünmenin gerćekleşebilmesi için gerekli alt yapı yenilikçi düşünme için de gereklidir. Bu altyapı öğretmenin tutumunun ve sınıf ortamının özgürlükçü olması demektir. Öğrenci utandırılma, rencide olma, çekinme ve küçümsenme gibi korku ve tedirginlik duygularına düşmeyecek bir sınıf ortamında olduğunu bilmelidir. Bu da çağdaş toplumların sınıf içi eğitim kültürünü yansıtır. Yaratıcılık, farklı düşünceleri kabul eder. Çağdaş toplumlarda farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılr. Farklılıkların toplumu zenginleştirdiğine inanılır. Daha da ötesi bireylerin farklılığı ve çeşitliliği cesaretlendirilir. Yaratıcılık farklılıktan doğar (Erbaşlar, 2017). Yaratıcılık sadece okulda değil, öğrencilerin

oyun oynadıkları, yaşantı biriktirdikleri, etraflarını kendilerine göre yorumladıkları her tarafta görülebilir. Öğrencilerin sınıftaki sıraları ve örtüleri kullanarak bir çadır kurmaları veya buna benzer şekilde eşyalara farklı işlevler kazandırmaları yaratıcılık belirtisidir (Adıgüzel, 2019, s. 44). Öğretmenlerin, yaratıcılığın günlük yaşamda hayata geçirilmesine katkıda bulunmak için okullarda küçük buluşları onaylaması, yeni fikirleri bulanları cesaretlendirmesi yararlı olacaktır. Yaratıcılık çalışmalarında ister tek başına isterse ekip durumunda bulunsun bireylere biricik olduklarını göstermek, moral vermek, bazen kaytarmalarına izin vermek, oyun oynamalarını desteklemek, kuralları esnetmek, rastgele dinlenme araları vermek, saha gezintileri yapmak, sergileri dolaşmak, farkındalıkları paylaşmak amacıyla toplantılar gerçekleştirmek, fazla miktarda armağan ve mükâfat vermek, öz güven kazandırmak; başarıma isteğini harekete geçirerek heyecanı ve güdülenmeyi çoğaltır (Erbaşlar, 2017, s. 34).

Sınıf içerisinde öğrencinin yaratıcı düşünmesini öğretmenin bakış açısı, derste kullanılan yöntem-teknik ve materyaller ile ders kitaplarındaki öğrenciye sunulan içerikler etkilemektedir. Ders kitaplarının öğrenciyi sınıfta etkin hale getirecek etkinlikler ile donatılması gerekir. Ders kitaplarındaki etkinlikler öğretmenlerin dersi yaratıcı düşünmenin farkında olarak yürütmesiyle hayata geçer. Genel anlamda öğrenciyi derste aktif hale getiren, öğrenciyi dersin merkezine yerleştiren öğretim ilke ve yöntemleri yaratıcı düşünme becerisinin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi için uygun olacaktır. Bunlardan bazıları ise şunlardır: Buluş yoluyla öğrenme, altı şapkalı düşünme, grup çalışması, problem çözme, bilimsel yöntem, deneysel yöntem, grup tartışması, takım öğretimi, proje yöntemi, tümevarım yöntemi ve etkinlik yöntemi (Şahin, 2005).

Öğretmenin öğrencilerini oldukları gibi kabul etmesi, onlarla iyi iletişim kurması öğrencilerin akademik başarılarına katkı sağlayacaktır (Hoşgörür, 2014, s.151). Öğrencilerin derse karşı olumlu tutum göstermesi kendisini eğlendiren etkinlikler ile güçlenecektir. Eğitim amaçlı oyunlar geliştirerek güçlendirilen fen bilimleri öğretimi öğrencilerin tercihleri ile akademik başarı düzeylerini anlamlı şekilde artırmıştır (Korkmaz, 2018). Eğitimde duyuların harekete geçirilmesi ile öğrenmenin kalıcı olması yakından ilişkilidir. Bunun için öğrencinin görme, dokunma, işitme, koklama ve tat alma duyuları ile konuşma, dinleme, anlama, yazma, hesaplama ve hareket etme gibi yeteneklerinin etkinlikler ile harekete geçirildiği bir sınıf ortamında derse olan ilgi artacaktır. Sınıf içi etkinliklerin serbestçe ve planlı bir düzende yürütülebilmesi de öğrenci ve öğretmenlerin her zaman ulaşabilecekleri ders kitabı ile mümkün olacaktır. Evrensel, ulusal ve yerel değerleri içselleştirmeleri sınıf

ortamının dış dünya ile benzer yaşam alanı haline getirilmesiyle oluşabilecektir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi şöyledir:

Günümüz sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinlikler, yaratıcı düşünme becerisini kazandıracak nitelikte midir?

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile sosyal bilgiler ders kitaplarında yaratıcı düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik içeriklerin varlığı sorgulanarak, bu içeriklerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırma açısından yeterli olup olmadığını belirlemek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede aşağıdaki alt problemlerin cevapları aranmıştır.

1. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görseller, yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesini desteklemekte midir?
2. Sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan sorular yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesini desteklemekte midir?
3. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinler, yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesini desteklemekte midir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Ders kitapları, öğretimin disiplinli bir şekilde ilerlemesini sağlar. Bu materyaller her ne kadar öğrenciler için hazırlanmış gibi görünse de aslında çoğunlukla öğretmenlere yol göstermek ve kaynaklık etmek için hazırlanmaktadır. Ders kitaplarının sayesinde, öğrenciler derste işlenen konuları ihtiyaç duyduklarında gözden geçirebilirler. Ders kitapları öğretim programlarında öngörülen temel amaçlara ulaşmanın öncü kılavuzudur. Planlı bir eğitimde öğretmenin işine yön veren, öğrencilerin de öğrenmeyi planlamalarını kolaylaştıran materyallerin başında ders kitapları gelir. Ders kitapları hazırlanma aşamasındayken öğretim programının amaçları, kazanımları ile öğrencilerin zihinsel ve duygusal özellikleri kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlar dikkatle ele alınmadığında öğretim programının kusursuz hazırlandığı düşünülse dahi arzu edilen hedeflere ulaşmak mümkün olmayacaktır (Tonga, 2007, s. 26). Öğretim programı ile belirlenen hedefler ancak bunları destekleyen ders kitaplarıyla mümkün olabilir. Öğretim programının temel aldığı bilgiler, beceriler ve değerler ders kitaplarında sunulan içerik ile desteklenmelidir. İçerik öğrencinin doğrudan

kullanacağı ders kitabına yansımaz ve yalnızca öğretim programında kalırsa hayata geçemeyecek, amacına ulaşamayacaktır.

Son yıllarda dünyada yaratıcı düşünme ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme ile ilgili araştırmalar eğitim ve bilim alanında ilgi görmektedir. 21.yy becerileri olarak adlandırılan sınıflandırmada öğrenme ve yenilik becerileri grubunda eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği ve yaratıcılık olmak üzere 4 beceri bulunur (Yalçın, 2018). Bu dört beceriden yaratıcılık diğerlerini beslediği ve kaynaklık ettiği için dünyada üzerinde fazla durulmaktadır. Bu durum Türkiye’de de gözlenmekle birlikte öğretmen ve öğrenci ders işleme süreçleri boyunca yaratıcı düşünme ile alışılmışın dışına çıkma, olağandan farklı düşünme gibi durumlarda programın dışına çıkma tedirginliği ve kaygısı ile kendilerini sınırlayıp baskılamaktadır. Öğretmenler çoğu kez dersi kitaba bağlı işlerlse risk almamış olacaklarını düşünürler.

Yapılan bu araştırma ile Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla yaratıcı düşünmeye yönelik farkındalığın artırılmasına katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Araştırmada, sosyal bilgiler ders kitaplarında yaratıcı düşünmeye dair görseller, sorular ve metinler incelenerek, bu etkinliklerin yaratıcı düşünme becerisini geliştirme ve destekleme açısından yeterliliği sorgulanmıştır. Bu yönüyle araştırmanın gelecekteki ders kitabı çalışmalarına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Bu nedenle araştırma, sosyal bilgiler ders kitaplarındaki etkinliklerin yaratıcı düşünme bağlamında eğitime katkılarının ortaya konması ve ilerleyen dönemlerde yaratıcı düşünme etkinlikleri üzerinde yapılacak araştırmalara kaynak sağlaması açısından önemlidir.

1.3. Araştırmanın kapsamı

Bu araştırma, 2021-2022 eğitim-öğretim yılı 4., 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarını kapsamaktadır. Araştırma kapsamında her düzeye ilişkin bir kitap seçilmiştir. Araştırma görsellerinin seçiminde sayfadaki etkileri dikkate alınmıştır. Araştırma sorularının seçiminde klasik, ucu açık, öğrencinin kendisinin özgürce cevaplamasına uygun sorular göz önünde tutulmuştur. Araştırma metinlerinin seçiminde kitaptan bağımsız olarak tek başına bir anlam ifade edebilen edebi, bilimsel ve okuma parçaları ele alınmıştır. Araştırma için seçilen kitaplara ilişkin bilgiler aşağıda bulunan Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Araştırmada Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Tablosu

Sıra	Ders Adı	Sınıf Düzeyi	Basım Yılı	Kitap Yazarı
1	Sosyal Bilgiler 4.Sınıf		2021	Sami Tüysüz
2	Sosyal Bilgiler 5.Sınıf		2021	Ömer Faruk Evirgen Jülide Özkan Suna Öztürk
3	Sosyal Bilgiler 6.Sınıf		2021	Cengiz Yıldırım Fatih Kaplan Hayriye Kuru Mukaddes Yılmaz
4	Sosyal Bilgiler 7.Sınıf		2021	Gökhan Gültekin Murat Akpınar Mustafa Nohutcu Pınar Özerdoğan Seher Aygün

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma süresini verimli kullanabilmek amacıyla araştırma kapsamına her düzeyden bir kitap alınmıştır. Ders kitaplarını değerlendirme ölçütleri görseller, sorular ve metinler ile sınırlandırılmış ve kitaplar sadece bu yönüyle yaratıcı düşünme becerisine odaklanarak incelenecektir. Araştırmanın Covid-19 pandemi sürecine denk gelmesi, çalışma konu ve yönteminin seçiminde etkili olmuştur.

1.5. Tanımlar

Ders Kitabı: Bir dersin öğretim ile ilişkili olarak yazılan ya da belli ölçülere göre incelendikten sonra bir okul, sınıf ya da ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak seçilen kitap (TÜBA'dan aktaran Deniz, 2021, s.11).

Öğretim Programı: Eğitim programı içerisinde yer alan, genel itibariyle belirlenmiş bilgi gruplarından oluşan ve bazı okullarda beceri ve uygulama ağırlıklı olan, eğitim programının amaçları doğrultusunda planlı olarak bilgi ve becerilerin kazandırılmasına yönelik bir programdır (Varış, 1994, s.18).

Yaratıcılık: Yaratma becerisi. Her insanda bulunduğu inanılan, bir şeyi yaratmaya yönelten farazi yatkınlık (TDK Türkçe Sözlük, 2005).

Yaratıcı Düşünce: Yaratıcı düşünme becerileri, bireylerin yeni durumlara çeşitli çözümler sunabilmeleri, etkili iletişim kurabilmeleri ve kendilerini geliştirmeleri için faydalı fikirler, yollar veya alternatifler üretebilmelerinin adıdır (Karlıdağ'dan aktaran Akan, 2018, s.5).

BÖLÜM 2

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Günümüz sosyal bilgiler ders kitaplarında yaratıcı düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik içeriklerin varlığının sorgulanarak, bu içeriklerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırma açısından yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan araştırmada, araştırma konusuna ilişkin ya da benzer çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

2.1. İlgili Yerli Araştırmalar

Emir (2001) tarafından sosyal bilgiler öğretimi özelinde yaratıcı düşünmenin erişi ve kalıcılık üzerindeki etkisine ilişkin yapılan araştırmada, Bolu ilindeki Atatürk ilköğretim okulundaki 5. sınıf öğrencileri arasından oluşturulan kontrol grubu ve deney grubu ile geleneksel öğretim ve yaratıcı düşünmenin uygulandığı öğretim yöntemi gerçekleştirilmiştir. Ön test-son test, kalıcılık testi, tutum ölçeği ile ‘Torrance Yaratıcı Düşünme Testi’ uygulanarak bulgular elde edilmiştir. Araştırmanın neticesinde yaratıcı düşünce içeriğinin uygulandığı deney grubu ile klasik öğretimin uygulandığı kontrol grubunun arasındaki bilgi seviyesi erişi, kavrama seviyesi erişi, toplam erişi, kalıcılık verileri, tutum verileri, yaratıcı yeteneği verileri ve sentez düzeyi erişi verileri bakımından deney grubu namına manidar bir ayrım bulunmuş, uygulama seviyesi erişi verileri bakımından ise manidar bir ayrım elde edilmemiştir.

Gelen (2002) tarafından sınıf öğretmenleri arasında sosyal bilgiler dersi özelinde düşünme yeteneklerini verme yeterliliklerinin değerlendirilmesine ilişkin yapılan araştırmada, öğretmenlerin sorun çözme, karar alma, soru yöneltme, eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneklerini verme yeterlilikleri ele alınmıştır. Hatay'da 30 adet ilköğretim okulu 4.sınıflarında çalışan 97 öğretmen ile gerçekleştirilen anket ve bunların arasından rastgele tercih edilen 24 öğretmen üzerinde tatbik edilen gözlemden bilgi elde etme aracı olarak yararlanılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde öğretmenler düşünme yeteneklerinin

verilmesinde kendilerinin yeterli olduklarını düşünmüşlerdir. Araştırmacının yaptığı gözleme göre ise öğretmenler bu becerileri kazandırmada yetersiz ya da tümüyle yetersiz olarak bulunmuştur.

Özkan (2006) tarafından Türk eğitim sisteminin ilköğretim kısmında mecburi ilköğretim uygulamasından önce ve mecburi ilköğretim uygulamasından sonra kullanılan sosyal konulu ders kitaplarında korumacı değerlerin incelenmesi üzerine yapılan araştırmada, 1994-1996 yılları ile 2001-2003 yılları arasında okutulan 5. ve 8. sınıf ilköğretim sosyal alan içerikli ders kitapları (14 adet), ders öğretmenleri (396 öğretmen), MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nda yetkili uzmanlar (41 kişi), ders kitabı yazarları (9 kişi) ve literatür taraması ile veri toplanmıştır ve literatür taraması ile veri toplanmıştır. Yapılan içerik analizinde, sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında mecburi ilköğretimden sonraki aşamada korumacı değerlerin miktarında azalış görülmekte, kazandırılan en fazla değer ise birlik, beraberlik, bağlılık ve yardımlaşma değerleridir. Türkçe 5. ve 8. sınıf ders kitaplarında mecburi ilköğretim sonrasına kıyasla, mecburi ilköğretimden önceki zamanlarda korumacı değerlerin daha çok bulunduğu belirlenmiştir. Din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitapları açısından ise korumacı değerler mecburi ilköğretimden önceki dönemde daha fazla yer almakla birlikte dönemler arasında çok fark yoktur. Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi ders kitabında ise mecburi ilköğretim sonrası dönemde bulunan korumacı değerlerde artma daha fazla olmakla birlikte, dönemler arasındaki fark fazla değildir. Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi ders kitabında mecburi ilköğretim sonrası dönemde yer alan birlik-beraberlik, himaye, güven ve bağlılık değerlerinin oranları diğerlerine göre daha yüksektir. İnsan hakları ve vatandaşlık ders kitabında zorunlu ilköğretim sonrası dönemde yer alan korumacı değerlerin miktarında artma görülmekte olup bu oran diğerlerine göre oldukça fazladır. Fedakarlık, paylaşma ve itaat değerleri dışında kalan korumacı değerlerin payları büyüktür. Otorite değeri diğer ders kitaplarında hiç bulunmazken bu değer insan hakları ve vatandaşlık ders kitabındaki miktarının fazlalığı çarpıcıdır. Korumacı değerlerin gözetilmesi ve yaşamasında inanç ve toplumsal alışkanlıkların ciddi bir etkisinin bulunduğu konusunda öğretmen ve uzmanlar arasında tam bir anlaşma vardır.

Çetin (2008) tarafından 6. sınıf yeni sosyal bilgiler ders kitabının (2005) öğretmen görüşleri ile gözden geçirilerek ele alınması konusunda yapılan araştırmada 2005 senesinde oluşturulan yeni sosyal bilgiler programı ve program muhtevasına uyularak oluşturulan sosyal bilgiler ders kitabının hazırlık çalışmaları, değerlendirme soruları, bilimsel içerik, dil/anlatım, görsel tasarım, fiziki hal, ihtiyaç duyulan unsurlar ve yardımcı araç-gereçler

bakımından öğretmen fikirlerinin ne yönde olduğunu belirlemek için yapılan araştırmada 117 öğretmene anket uygulanmıştır. Öğretmenler 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını, hazırlık çalışmaları ve yazılı etkinlikler bakımından eksik, bilimsel içerik, dil/anlatım, görsel tasarım, fiziki durum ve barındırması gerekli olan unsurlar bakımından yeterli görmüşlerdir.

Palandökenlier (2008) tarafından ilköğretim sosyal bilgiler dersi çalışma kitaplarında bulunan faaliyetlerin yaratıcı düşünme yeteneği bakımından değerlendirilmesine ilişkin yapılan araştırmada, Adana ilinde bulunan iki okulda 4. ve 5. sınıf seviyesinde 22'ser adet araştırma kitabına baş vurulmuştur. Bu kitaplarda yaratıcı düşünme bakımından manidar bulunan faaliyetler belirlenerek analiz edilmiş ve puan verilmiştir. Ardından 4 ve 5. sınıflarda görevli 11 sınıf öğretmeni ile görüşme yapılmıştır. Ulaşılan verilerin betimsel analizi yapılmıştır. Doküman analizi ve görüşme teknikleri ile ulaşılan bulgular içerik analizi yolu kullanılarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmanın sonunda, 4. sınıf sosyal bilgiler kitaplarında tavsiye edilen faaliyetlerden *kahraman askerlerimiz* ve *hikaye yazıyorum* başlıklı faaliyetlerin yaratıcı düşünmenin akıcılık, esneklik ve özgünlük alt etmenleri bakımından öteki faaliyetlere nazaran daha işlevsel oldukları tespit edilmiştir. *Para* ve *fotoğraf inceleyelim* başlıklı faaliyetlerin ise yaratıcı düşünmenin akıcılık ve esneklik alt boyutları bakımından öteki faaliyetlere nazaran daha etkili olduklarına ulaşılmıştır. 5. sınıf sosyal bilgiler kitaplarında tavsiye edilen faaliyetler içinde ise *siz bir bilim insanısınız* adlı faaliyetin yaratıcı düşünmenin *akıcılık, esneklik* ve *özgünlük* alt boyutları bakımından diğer faaliyetlere nazaran daha işlevsel olduğuna ulaşılmıştır. *Fotoğraflar* başlıklı etkinlik yaratıcılığın akıcılık ve esneklik alt boyutları bakımından diğer etkinliklere nazaran daha işlevsel görülmüştür. *Gölge oyunu* adlı faaliyetin yaratıcı düşünmenin akıcılık ve özgünlük alt boyutları bakımından öteki faaliyetlere kıyasla daha işlevsel olduğuna ulaşılmıştır. *Geçmişe yolculuk, ne yapabiliriz* ve *başbakan sen olsan* adlı faaliyetlerin ise yaratıcı düşünmenin esneklik alt unsuru bakımından öteki faaliyetlere nazaran daha işlevsel olduklarına ulaşılmıştır. Görüşme formu ile düşünceleri alınan öğretmenler ders-konu süresi, araç-gereç eksikliği, sınıftaki öğrenci sayısının fazlalığı, öğrenci seviyelerindeki farklılığın gerektiğince dikkate alınmaması gibi bazı faaliyetlerin kendileri ve öğrencilerce anlaşılamaması benzeri sorunların programdaki hedeflere erişmesini engelleyebileceği fikrini bildirmişlerdir.

Vural (2008) eliyle sosyal bilgiler eğitiminde yaratıcı düşünme: Yeni ilköğretim programı beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretiminde baş vurulan faaliyetlerin yaratıcı düşünmeyi iletmesi bakımından değerlendirilmesine ilişkin yapılan araştırmada, 2005 ilköğretim

programını yerine getiren 5. sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde yaratıcılığı ilerletmek adına nasıl faaliyetler yaptıklarının, hangi materyallerden yararlandıklarının ve bununla ilgili yaşadıkları problemlerin açıklanması amaçlanmıştır. Bunun için Mersin ili Merkez ilçede bulunan 62 okuldan küme örnekleme ile seçilmiş 200 beşinci sınıf öğretmenine anket uygulanmış, 20 öğretmen ile de görüşme yapılmıştır. 10 öğretmene de gözlem tekniği uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin sosyal bilgiler 2005 programında var olan etkinlikleri 5. sınıflarda uyguladıkları ortaya çıkmıştır. Etkinlik türlerinden çoğunlukla araştırma ödevleri, *sen olsaydın*, *beyin fırtınası* ve *tartışma etkinlikleri* kullanılmaktadır. Öğretmenler tarafından bu etkinlikleri yerine getirme seviyesi ile eğitim gördükleri okul tipi, cinsiyeti, mesleki, kıdemi, tecrübesi, okuma alışkanlıkları, öğrencilerin sosyoekonomik seviyesi ile sınıftaki öğrenci sayısı arasında manidar bir ilişki bulunmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Öğrencilerin hayal dünyasının harekete geçirilmesinden dolayı, etkinliklerin farklı özellikteki öğrencilere uygun olduğu bilgisi verilmiştir. Konuların fazla ve sürenin kıtlığı sebepleri ile öğretmenlerin yüzde 6,5'i yürütülen faaliyetlerin farklı nitelikteki öğrencilere uygun olmadığını düşünmüşlerdir. Öğretmenler tarafından çoğunlukla ders ve çalışma kitaplarının kullanıldığı öğrenilmiştir. Öğrencilerin yaratıcı düşüncelerinin geliştirilmesi için dersin sınıfta işlenmesi, yaratıcılık ile ilgili kurslara katılmaları ve gündemdeki konuları takip etmeleri gerektiği neticesine varılmıştır.

Hızarcı (2009) tarafından ilköğretim 6. sınıf yeni sosyal bilgiler ders kitaplarının okunabilirlik düzeyinin incelenmesine yönelik yürütülen araştırmada, Yozgat ilinin Çayıralan ilçesindeki MEB ve özel yayınevlerinin basmış olduğu kitaplardan farklı anlatım yöntemleri ile yapılmış 6 adet metin seçilmiş ve bu metinlerle öğrenciler ile çalışma yürütülmüştür. Metinlerin okunabilirlik düzeyleri ve okunabilirlik yanı sıra yayınevleri arasında ayırım olup olmadığı araştırılmış, “Farklı anlatım yöntemleri ile metinlerin okunabilirlik seviyeleri ve okunabilirlikleri açısından yöntemler arasında ayırım var mıdır?” gibi sorularla çözüm tavsiyeleri vermeye çalışılmıştır. Araştırma neticesinde MEB yayınevinden çıkan parçaların okunabilirliğinin daha iyi seviyede olduğu, öyküleyici anlatım tekniği ile yazılan metinlerin yüksek okunabilirlik gösterilmesine karşın, açıklayıcı anlatım tekniği ile yazılan parçaların düşük okuma seviyesinde bulunduğu görülmüştür.

Kuyubaşioğlu (2009) tarafından ilköğretim sosyal bilgiler dersi özelinde yaratıcı düşünme yeteneklerinin verilmesine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini incelemek için yapılan araştırmada, 2007-2008 eğitim-öğretim yılında Hatay vilayeti İskenderun ilçesinde 5. sınıfta okuyan 350 öğrenci ve 5. sınıflara ders veren 60 sınıf öğretmeni ile anket çalışması

yürütülmüştür. Çalışma sonuçlarına göre öğretmenler tarafından yaratıcı düşünme tekniği olarak en fazla beyin fırtınası ve yaratıcı drama yönteminin derslerde uygulandığı, yaratıcı düşünmeye ilişkin hizmet içi eğitim talep ettikleri, sınıfların fiziki şartlarının yaratıcı düşünme faaliyetlerine engel olduğu, sınıflarda öğrenci sayısının fazlalığı, yaratıcı düşünme faaliyetlerinin fazla süre istemesi gibi problemler ifade edilmiştir. Fakat öğretmenlerin böyle etkinlikleri önemli buldukları ve derslerde etkin olarak baş vurmak istedikleri meydana konmuştur. Öğrencilerin ise yaratıcı düşünmenin anlamına hakim oldukları ve yaratıcı düşünme etkinliklerini sevdikleri bilgileri elde edilmiştir.

Öztürk (2010) tarafından yaratıcı düşünme yeteneğinin ilköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersi içinde öğrenci başarısındaki etkililiğine ilişkin yapılan araştırmada yapılandırmacı anlayışta yaratıcı düşünme yeteneği desteklenerek verilen eğitimin, öğrencilerin akademik başarı, yetenekleri ve cinsiyet faktörü dahilinde başarılarının yükselip yükselmediği ve sosyal bilgiler dersine ilişkin tutumlarına etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bir ortaokulun iki adet 6. sınıf şubesinden 36'sı deney, 33'ü kontrol grubu olmak üzere 69 öğrencisiyle çalışılmıştır. Öğrencileri tanımaya yönelik anket, derse dair tutum ölçeği, Piaget kağıt-kalem testi beceri ölçeği, Ülkemiz ve Dünya ile Elektronik Yüzyıl öğrenme alanlarına dönük akademik başarı testi ve bu alanların etkinlikleri ve performans ödevleri kullanılmıştır. Araştırma neticesinde yaratıcı düşünme becerisinin kolaylaştırıldığı deney grubunun akademik başarı ve beceri ölçeği puan durumları arasında kontrol grubu ile karşılaştırıldığında manidarlık görülmüştür.

Abu (2017) tarafından sosyal bilgiler dersi içinde kavram karikatürlerine baş vurmanın öğrencilerdeki derse yönelik tutum ve yaratıcılık yeteneklerine etkisini incelemek için yapılan araştırmada, 2015-2016 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde Amasya vilayeti Merkez ilçesinde bir ortaokulda 20'şer kişilik deney ve kontrol grubu seçilerek ön test- son test kontrol gruplu yarı deneysel çalışma deseni yürütülmüştür. Ayrıca tutum ölçeği yaratıcı düşünme becerileri testinden yararlanılmıştır. Araştırma neticesinde deney grubunu oluşturan öğrencilerin derse dönük tutumlarının puan ortalamaları lehinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Yaratıcı düşünme yetenekleri konusunda da deney grubu lehine manidarlık bulunmuştur. Araştırma sonucunda, kavram karikatürleri temelinde sosyal bilgiler ders öğretimi kapsamında öğrencilerin, dersle ilişkili tutumlarında ve yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesinde olumlu bulgular gözlenmiştir.

Barışık (2019) tarafından ortaokul öğrencileri arasında öz saygıları ve yaratıcı düşünme yeteneklerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesine ilişkin İstanbul ilinin örnek

alınarak yapıldığı araştırmada, 2017-2018 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Eyüpsultan ilçesi Göktürk Merkez mahallesinde yaşayan ve okuyan basit seçkisiz örneklemeyle seçilen 415 ortaokul öğrencisi üzerinde ‘kişisel bilgi formu’, ‘benlik saygısı ölçeği’ ve ‘yaratıcılık ölçeği’ ile araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, cinsiyet, özel okul veya devlet okulunda okuma değişkenleri bakımından yaratıcı düşünme ve benlik saygısı farklılaşırken, sınıf derecesine göre farklılaşma görülmemektedir. Ayrıca yaratıcı düşünme yeteneği ile benlik saygısı arasında manidar ilişki bulunmamıştır.

Özalp (2019) tarafından sosyal bilgiler öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme aşamasında yararlandıkları soruların eleştirel ve yaratıcı düşünme yetenekleri bakımından değerlendirilmesine ilişkin yapılan araştırmada 2017-2018 eğitim öğretim senesinin birinci yarıyılında öğretmenlerin yaptıkları sınavların içerdiği sorular eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından ele alınmıştır. Betimsel tarama yöntemiyle yapılan araştırmada Trabzon ili Merkez ilçesi Ortahisar bölgesinde 20 okulda 61 öğretmenin hazırladığı sınavlardan 2065 soru incelenmiş ve soru türleri, sınıf düzeyleri, tarih, coğrafya ve vatandaşlık konuları açısından yaratıcı ve eleştirel düşünme yetenekleri açısından ayrılıp çözümlenmiştir. 16 öğretmen ile de yarı yapılandırılmış mülakat uygulanmış ve içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma sonucunda sınav sorularının yaratıcı ve eleştirel düşünme yeteneklerini iletmede ve belirlemede yetersiz oldukları görülmüştür. Çoktan seçmeli soruların daha çok tercih edilmesine karşın, eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneklerine ilişkin soruların en fazla açık uçlu soru çeşidinde olduğu saptanmıştır. Bunun dışında, sınavlardaki eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneğine ilişkin soruların en fazla tarih alanında ve sekizinci sınıf seviyesinde yer aldıkları belirlenmiştir.

Yüksel (2019) tarafından sosyal bilgiler dersinde probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin, yaratıcı düşünme ve problem çözme becerileri ile okul başarılarına etkisine ilişkin yapılan araştırmada, “probleme dayalı öğrenme” (PDÖ) yöntemi ile klasik öğretim tekniklerinin, öğrencilerin evrensel problemlere çözüm teklifi sunma konusundaki okul başarılarına, yaratıcılık becerilerine ve evrensel sorunları çözme yeteneklerine etkisi araştırılmıştır. Şanlıurfa İli Eyyübiye ilçesindeki TOKİ Şehit Jandarma Komando Er Adnan Yaslı Ortaokulunda sosyal bilgiler dersi gören 7. sınıf öğrencileri ile deney grubu ve kontrol grubu oluşturularak ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen modeli tasarlanmış, diğer öğrencilere de küresel sorunlar başarı testi, problem çözme envanteri ve yaratıcılık ölçeği de uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin evrensel problemlerin çözümünü bulma konusundaki okul başarılarında klasik öğretim

yollarına nazaran daha çok ilerleyiş sağladığı, öğrencilerin sorun çözme yeteneklerinin arttırılmasında daha etkili olduğu neticesine varılmıştır. Araştırma neticesinde hem sorun çözme hem de klasik öğretim tekniklerinin öğrencilerdeki yaratıcı yeteneklerde pozitif yönlü artışa neden olduğu belirlenmiştir. PDÖ yöntemi küresel problemleri barındıran tüm dersler için önerilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin ilk kez hür olarak tartışabildiklerini ve bu sayede dersteki öğrenmelerin daha kalıcı hale geldiğini söylemişlerdir.

Küçük (2020) tarafından geleceğin sosyal bilgiler öğretmenlerinin yaratıcılık yeteneklerine dair fikirlerinin farklı değişkenler bakımından incelenmesine ilişkin yapılan araştırmada, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü'nde okuyan toplam 190 öğrenciden birtakım bireysel özellikleri saptamak amacıyla oluşturulan kişisel bilgi formu ve yaratıcı düşünme seviyelerini saptamak için Whetton ve Cameron eliyle oluşturulan, Aksoy (2004) tarafından “Ne Kadar Yaratıcısınız?” adıyla Türkçe olarak düzenlenen yaratıcı düşünme ölçeğinden yararlanılarak verilere ulaşılmıştır. Okul öncesi eğitime katılma, kültürel faaliyetlere katılmak, spor yapmak, eğlence programları, belgesel, dizi film seyretme ve aileden müzik ile uğraşanların olması değişkenleri açısından manidar bir ayrım bulunmuştur. Yaratıcı düşünme yetenekleri ile sınıf seviyesi, cinsiyetleri, okumuş oldukları lise, üniversitede eğitime başlamadan evvel yaşadıkları yerleşim yeri, anne-baba akademik geçmişi, babanın yaptığı iş, ailenin geliri, resimle ilgilenme, tartışma programlarını seyretme, bilgi yarışması seyretme, bulmaca ile uğraşma, gazete ve kitap okuma alışkanlığı gibi değişkenlerin birbiriyle manidar bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Sur (2020) tarafından ortaokul öğrencilerindeki eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneklerinin kavrama yetenekleri ile karşılıklı ilişkilerinin incelenmesine yönelik yapılan araştırmada, ortaokul 7. sınıftaki öğrencilerin eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, okuduğunu anlamlandırma, dinlediğini kavrama seviyelerini belirlemek ve bu yetenekler arasındaki etkileşimi incelemek, bunun dışında demografiden kaynaklı değişkenlerle bağlantılı şekilde eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, okuduğunu ve dinlediğini kavrama başarısı arasında rastlanan ayrımların belirlenmesi konusunda tarama modelinde betimsel bir saha araştırması yapılmıştır. 2019-2020 eğitim öğretim yılında, Konya ilindeki okullara devam eden 7. sınıf öğrencileri arasından basit seçkisiz yöntemden yararlanılarak tespit edilen 8 ayrı ortaokula devam eden 380 öğrenciye ulaşılmıştır. Çeşitli başarı testleri, kişisel bilgi formu, yaratıcı düşünme testi, eleştirel düşünme testi ve çeşitli analizler, testler ve korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Yapılan korelasyon incelemesi neticesinde okuduğunu anlayanın

dinlediğini anlama ile olumlu yönlü yüksek manidar ilişkisi, okuduğunu anlamamanın yaratıcı düşünme ile olumlu yönde düşük bir ilişkisi, okuduğunu anlamamanın eleştirel düşünme ile olumlu yönde orta dereceli bir ilişkisi, dinlediğini anlamamanın yaratıcı düşünme ile olumlu yönde düşük bir ilişkisi, dinlediğini anlamamanın eleştirel düşünme ile olumlu yönde orta dereceli bir ilişkisi ve yaratıcı düşünmenin eleştirel düşünme ile olumlu yönde düşük bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Yapılan regresyon incelemesi neticesinde ise okuduğunu anlama bakımından toplam varyansın %50'sinin işittiğini kavrama ve %6'sının eleştirel düşünme çabası ile anlatıldığı belirlenmiştir.

2.2. İlgili Yabancı Araştırmalar

Hashemi (2011) tarafından yapılan ders kitaplarını iyileştirmek amacıyla bir örnek kazandırmak adına Fars Eyaleti'ndeki öğretmenlerin tutumları esas alınarak ortaöğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinde eleştirel düşünmeden faydalanılmasına dair araştırmada mantık yürütme, sorgulama, misallerin ve kavramların değerlendirilmesi, grup çalışması, yorumlama, konuların üzerinde doğru yargılarda bulunma, inceleme ve değerlendirme, mantıksallık ve açıklık becerileri işlenmiştir. Tabakalı rastgele örnekleme tekniği ile seçilen 153 sosyal bilgiler öğretmenine 44 maddeli Likert ölçekli anket çalışması yürütülmüştür. Bulunan neticelerin ışığında sosyal bilgiler öğretmenlerinde sırasıyla örnek ve ifadeleri anlamlandırma, inceleme ve yorumlama yeteneklerinde yeterli olmadıkları sonucuna varılmıştır.

Boge (2012) tarafından yapılan “Yaratıcılığın öğrenilmesi nasıl kolaylaştırılır: “Kutunun dışında” ve ders kitabı çözümlerinin ötesinde düşünmek” adlı araştırmada üniversite eğitiminde yaratıcılığın ne şekilde öğretileceği, yaratıcılığın açıklaması ve yaratıcılığın öğrenilmesinin imkanlar dahilinde olup olmadığı araştırılmıştır. Bir nitel ve iki nicel anket kullanılarak yöntem olarak inovasyon kamplarından kazanılan tecrübelerin diğer alanlara ve çalışmalara taşınmasının mümkün olup olmadığı araştırılmıştır. Birbirini daha önceden hiç tanımayan farklı disiplinlerden gelen öğrenciler inovasyon kampında beraber çalışarak yaratıcı ve yenilikçi kavrayışlar ortaya koymuşlardır ve öğrencilerin ürünleri aldıkları eğitime göre değişiklik göstermiştir. İnovasyon kamplarında elde edilen tecrübelerle göre yaratıcılığın öğrenilmesini kolaylaştıracak yöntemlerin diğer organizasyonlara ve ortamlara taşınabileceği görülmüş ve yaratıcılığın ilerleyen dönemlerde zenginlik ve rahatlığın kaynağı olacağı düşünülmüştür.

Goodman ve Adler (2012) tarafından sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler eğitimine bakış açılarının incelendiği bu araştırmada iki üniversite öğretmen eğitimi programında on altı ilköğretim düzeyinde öğretmen adayı ile çalışılmıştır. Bir yıllık gözlemler ve öğretmen adayları ile yapılan görüşmeler ile veri toplama işi sağlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre on altı katılımcının, altı perspektiften bir veya daha fazlasına sahip oldukları saptanmıştır. Sosyal bilgiler dersi öğretmenler tarafından bireysel ilişkiler, yurttaşlık telkinleri, okul bilgisi, ilköğretim müfredatının bütünleştirici içeriği ve toplumsal faaliyet olarak eğitimi etkisiz seviyede görülmüştür. Temsili bir vaka çalışması ile öğrencilerin bakış açılarının ne kadar karmaşık bir gelişim gösterdiği ve sosyal bilgiler dersindeki resmi ifadeler ile öğretmen adaylarının sınıftaki değer ve tutumlarının çok az ilgili olduğu belirlenmiştir.

Yu ve Kang (2015) tarafından eleştirel düşünme yeteneği ile yakınsamanın gelişimine yakınlık arasındaki fark araştırılmıştır. 2012 yılında eleştirel düşünme aracı kullanılarak veriler toplanmıştır. Sonuç olarak skolastik standartlar ve probleme dayalı öğrenme sınıflarına göre eleştirel düşünme becerisinde istatistiksel olarak manidarlık bulunmazken, eğitim seviyesi, klinik uygulama eğitimi ve eleştirel düşünme konusunun tamamlanmasına göre farklılık vardır. Herhangi bir şeye göre eleştirel düşünme eğiliminde istatistiksel olarak manidarlık görülmemiştir. Eleştirel düşünme yeteneği ile mizaç arasındaki ilişki incelendiğinde küçük de olsa anlamlı bir benzerlik görülmüştür.

Rahimi, Assare ve Sedghpour (2017) tarafından ilköğretim programlarında yaratıcılığın bileşenlerini incelemek amacıyla, içerik analizi yöntemi kullanılarak 1991-1992 akademik yılında 6. sınıf matematik ders kitapları incelenmiş, eğitimci ve uzman görüşlerine başvurulmuş ve Pearson'ın korelasyon uyum katsayısı kullanılarak tamamlanan araştırmada elde edilen bulgulara göre Plsek'in yaratıcılık modelinin dikkat ve katılım parametrelerinin ve her bir parametre için gereken katsayılarının düşük olduğu ve matematik kitaplarının zorlaştırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Setiawan, Malik, Suhandi ve Permanasari (2018) tarafından 21. Yüzyılda öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi ihtiyacını belirlemek amacıyla, Endonezya'nın başkenti Bandung'da fizik öğretmenliği programında öğrenim gören 60 öğrenciyle deney ve kontrol grubu oluşturularak yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri ölçülmüştür. Elde edilen sonuçlar her iki sınıfın öğrencilerinin de yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiğini ortaya koymuştur. Bunun yanında deney sınıfının gelişimi kontrol sınıfının

gelişiminden çok daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca her iki sınıfta da eleştirel düşünme yeteneklerinin gelişimi arasında anlamlı bir bağlantıya rastlanmamıştır.

Sburian, Corebima, İbrohim ve Saptasari (2019) tarafından sorgulamalı öğrenme stratejisinde öğrencilerin bilişsel öğrenme sonuçları üzerinde eleştirel düşünmenin yaratıcı düşünme yetenekleri ile ilişkisini saptamak ve eleştirel düşünme yeteneklerinin öğrencilerin zihinsel öğrenme çıktılarına faydasını belirlemek amacıyla 2017-2018 akademik yılında Endonezya'nın Jambi Üniversitesi, Eğitim ve Öğretmen Yetiştirme Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Bilim Dalındaki öğrenciler üzerinde yapılan ilişkisel araştırmada elde edilen sonuçlara göre eleştirel düşünme yeteneği ile yaratıcı düşünme yeteneği arasında zihinsel öğrenme üzerinde manidar bir ilişki olduğuna rastlanmıştır. Eleştirel düşünme yeteneklerinin ve yaratıcı düşünme yeteneklerinin eş zamanlı olarak zihinsel öğrenme çıktılarına katkısı yaklaşık olarak %70 bulunmuştur.

İmpraim, Morris, Lummis ve Jones (2022) tarafından Gana'da yaratıcı düşünmeyi desteklemek ve tali görsel sanat öğretmenlerinin yaratıcı düşünme algıları ve anlayışlarını saptamak için gerçekleştirilen araştırmada öğrencilerde yaratıcılığın ilerlemesinin öğretmenlerin yaratıcılık algısı ile ilişkisi araştırılmıştır. Nitel ve çok alanlı vaka araştırması ile öğretmenlerle görüşme yapılmış ve doküman analizi yapılmıştır. Gana'da Sekondi-Takoradi'deki lise görsel sanatlar öğretmenlerinde yaratıcı düşünme algısı ve anlayışları araştırılmış, lise görsel sanatlar öğretmenlerindeki yaratıcılık anlayışlarının belirli ölçülerle sınırlı olduğu ve Gana'ya özgü eğitim materyallerinin üstüne inşa edildiği belirlenmiştir. Bulgular ışığında Gana'daki öğretmen eğitim materyallerinin ve okul temelli eğitim kaynaklarının öğretmenlerin eğitim içindeki yaratıcı düşünme anlayışlarının ilerletilmesi için zenginleştirilmesi önerilmiştir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Günümüz Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yaratıcı düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik içeriklerin varlığı sorgulanarak, bu içeriklerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırma açısından yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan araştırmada başvurulmuş evren, örneklem, araştırma modeli, veri toplama yöntemi ve toplanan verilerin analiz edilme şekline ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi Tablo 1’de künye bilgileri sunulmuş olan 4., 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinden birer adet sosyal bilgiler ders kitabı meydana getirmektedir. Seçilen kitapların Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan kitaplar olmasına dikkat edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Modeli

Günümüz sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan faaliyetlerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırmaya uygunluğunun sorgulandığı araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yönteminin uygulandığı betimsel bir araştırmadır. Nitel araştırma ilişkilerin, faaliyetlerin, durumların ya da materyallerin özelliğinin incelendiği araştırmalara denir (Büyükoztürk vd., 2020, s. 286). Nitel yöntemler metin ve imgesel verilere dayanır ve veri çözümlemesinde kendine has adımları ve farklı modelleri vardır (Creswell, 2017, s. 183). Nitel çalışma, sorunlara güvenilir çözümler aramak için planlı ve sistemli bir şekilde verilerin toplanması, analiz edilmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor haline getirilmesi sürecidir (Karasar, 2016, s. 4277). Bir olay veya durumun derinliğine inilerek sistemli bir şekilde verilerin toplandığı ve işin gerçekliğinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı yöntem durum çalışması olarak adlandırılır. Ayrıca dar alanda çalışan bir sistemin çalışma

prensibinin çeşitli kanallardan bilgi toplayarak açığa çıkarılmasıdır (Merriam, 2018, s.28). Nitel durum çalışması ana eksen olarak bir veya daha fazla durumun ayrıntılı olarak incelenmesidir. Bir durum ile bağlantılı faktörler genel bir çerçevede ele alınarak ilgili durumu etkileme şekilleri ve o durumdan etkilenme biçimlerine dikkat çekilir (Şimşek ve Yıldırım, 2021, s.64).

2.3. Veri Toplama Aracı

Günümüz sosyal bilgiler ders kitaplarında var olan faaliyetlerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırmaya uygunluğunun sorgulandığı araştırmada veri toplamak için Yaratıcı Etkinlikleri Puanlama Ölçeği (YEPÖ) kullanılmıştır. YEPÖ, araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Kapsam geçerliği yönünden sınanmıştır. YEPÖ hazırlanmadan önce yaratıcı düşünme becerisi ve bu beceriye ilişkin literatürde yer alan kaynaklar taranmış ve kavramlar gözden geçirilmiştir. YEPÖ için alt yapı oluşturacak olan gerekli ön bilgilere ulaşılmıştır. Daha sonra görsel, soru ve metinlerde yaratıcı düşünmenin göstergelerinin neler olabileceği araştırılmıştır. Bulunan göstergelerden yola çıkılarak yaratıcı düşünmeye dair kriterler belirlenmiştir. Kriterler görseller, sorular ve metinler için yedişer adete indirgenmiştir. YEPÖ araştırmacı tarafından hazırlanmış, iki araştırmacı tarafından uygulanmıştır. YEPÖ'nün altyapısının oluşturulmasında, ön bilgilerin toplanmasında, daha sonra uygulama sürecinin yürütülmesinde ve süreç sonrasında iki eğitim uzmanına danışılmıştır. İki eğitim uzmanı tarafından onaylandıktan sonra ölçek olarak kullanılmaya başlanmıştır. YEPÖ Sürecin her aşamasında bu uzmanlar tarafından kontrol edilmiş ve denetlenmiştir. Ders kitabındaki sorular, görseller ve metinler kriterler göz önünde tutularak taranmış, seçilen örnekler uzman yardımı ile onaylandıktan sonra seçme işlemine başlanmıştır. Seçilen görseller, sorular ve metinler uzman yardımına sunulmuş ve öneriler doğrultusunda elemelerden geçirilmiştir. Eleme sonucunda kaydedilen veriler son kez uzman desteği ile yapılan kontrol ile kesinlik kazanmıştır.

Görsellerin, soruların ve metinlerin içinden dört adet ders kitabına ait bulgular bir Excel dosyasında toplanmış, betimlenmiş, açıklanmış ve sonuçlara ulaşılmıştır. Görseller seçilirken ve araştırmaya dahil edilirken türünün ne olduğundan ziyade, sayfada kazandığı anlam ve etkisi dikkate alınmıştır. Ders kitaplarında diğer içeriklerin gölgesinde kalan ve tek başına bir anlam ifade etmeyen görseller araştırmanın dışında tutulmuştur. Soru kategorisine veri toplama sürecinde derste öğrenilen bilgilerin tekrarını isteyen çoktan seçmeli ve doğru-yanlış seçenekli değerlendirme soruları ile öğrencinin kitaptan rahatlıkla bulabileceği

bilgilerle cevaplanması istenen sorular dikkate alınmamıştır. Konuya giriş soruları, öğrencinin ilgisini ders konusuna çekmeye yönelik sorular ve öğrencinin konuyla ilgili düşüncesini soran açık uçlu klasik sorular araştırmaya dahil edilmiştir. Metin olarak edebi ve bilimsel metinler ile kitap için hazırlanmış okuma parçaları araştırmaya dahil edilmiştir.

Bu araştırma için günümüzde 4., 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde okutulan sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek gerçekleştirilen araştırmada, ders kitaplarındaki etkinliklerin yaratıcı düşünmeyi geliştirip geliştirmedigine ilişkin araştırmanın verileri *durum çalışması* yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini meydana getiren ders kitaplarından bağlam ölçütü olarak yaratıcı düşünmeyi geliştirmeye dönük, *görsel*, *soru* ve *metinler* seçilmiş, seçilen etkinlikler YEPÖ sorularına göre kategorilendirilmiştir.

3.4. Veri Analizi Yöntemi

Günümüz sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan faaliyetlerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırmaya uygunluğunun sorgulandığı araştırmada yaratıcı etkinlikleri puanlama ölçeği (YEPÖ) ile toplanan veriler ile elde edilen bulgular betimsel analiz yoluyla incelenmiş ve yorumlanmıştır. Nitel araştırmalarda çoğunlukla rakamlar ve yüzdeler yerine resim ve sözcüklerle betimlemeler yapılarak araştırma devam ettirilir. Çünkü sayısal ifadeler ile gerekli olan uzun anlatılar yerine getirilemez (Büyüköztürk vd., 2020, s. 254).

Betimsel analiz için kodlama işlemine başvurulmuştur. Yaratıcılık, yaratıcı düşünme, yaratıcı düşünme becerileri ve yaratıcı düşünce kavramlarını karşılayan kriterler harflerle kodlanmıştır. Ders kitaplarının üzerine kurşun kalemle bu kriterleri karşılayan harfler belirtilmiştir. Daha sonra bu kriterlerin yazılı olduğu listeye kitapta geçme sayıları toplanarak yazılmıştır. Hiçbir kriteri karşılamayan kategori sayısı ve toplam incelenen kategori sayısı da ayrıca belirtilmiştir. Ardından bu veriler tablolar halinde okuyucuya sunulmuştur. Elde edilen verilerden bazıları araştırmanın bulgular kısmında örneklerle betimlenmiştir. Betimleme, bir ortamdaki vaka, mekân veya kişiler hakkındaki verilerin ayrıntılanmış bir anlatımını içerir (Creswell, 2017, s.199). Betimsel analiz ile hedeflenen, elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve bağlantılara erişmektir (Şeker, 2020, s.132).

Betimsel analiz işlemi çalışmanın güvenilirliğini belirlemek amacıyla 2 araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Miles-Huberman (Güvenirlik = [Görüş Birliği / (Görüş

Birliği + Görüş Ayrılığı)] x 100) formülü aracılığıyla (Miles ve Huberman, 1994) hesaplanarak uyuşum yüzdesi 0.81 olarak tespit edilmiştir.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Günümüz Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yaratıcı düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik içeriklerin varlığı sorgulanarak, bu içeriklerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırma açısından yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan araştırmaya ilişkin bulgular, aşağıda alt amaçlar bağlamında sunulmuştur.

4.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Görsellere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında “Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı denetimindeki 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda kullanılan sosyal bilgiler ders kitabı içeriğinde bulunan görseller yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesini desteklemekte midir?” alt amacı bağlamında sorgulanan ders kitaplarında elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Yaratıcı etkinlikleri puanlama ölçeğinde (YEPÖ) Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsel öğelerin yaratıcı düşünmeyi desteklemelerini ölçen maddeler aşağıdaki gibi sıralanmış ve sorgulanmıştır. Bunlar:

- A. Görsel bir sanat ögesi veya tasarım ögesi içeriyor.
- B. Görsel öğrenciyi hayal kurmaya yöneltiyor.
- C. Görsel günlük hayatın dışında özgün form ve kompozisyondadır.
- D. Görsel öğrenciyi geçmişte veya gelecekte bir zamanda olmaya yöneltiyor.
- E. Görsel öğrenciden çözüm bekleyen bir problem, bir eksiklik veya bir ihtiyacı içeriyor.
- F. Görselin içinde bir icat/mucit veya keşif/kaşif konusu var.
- G. Görsel öğrenciyi varsayımda bulunup ihtimaller düşündürmeye açık.
- X. Hiçbir maddeyi karşılamayan görseller.

T. Toplam incelenen görsel sayısı.

Ders kitaplarında yaratıcı düşünmeye katkı sağlayabilecek en önemli ürünler görsellerdir. Bir görselin tek başına sayfalar dolusu yazı ile anlatılmak istenenleri aktarabilme niteliği vardır. Bu sebeple sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görseller oldukça önemli görülmüştür. Bu yüzden de söz konusu görseller yaratıcı düşünme açısından araştırmada ele alınmış ve erişilen bulgular tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2.

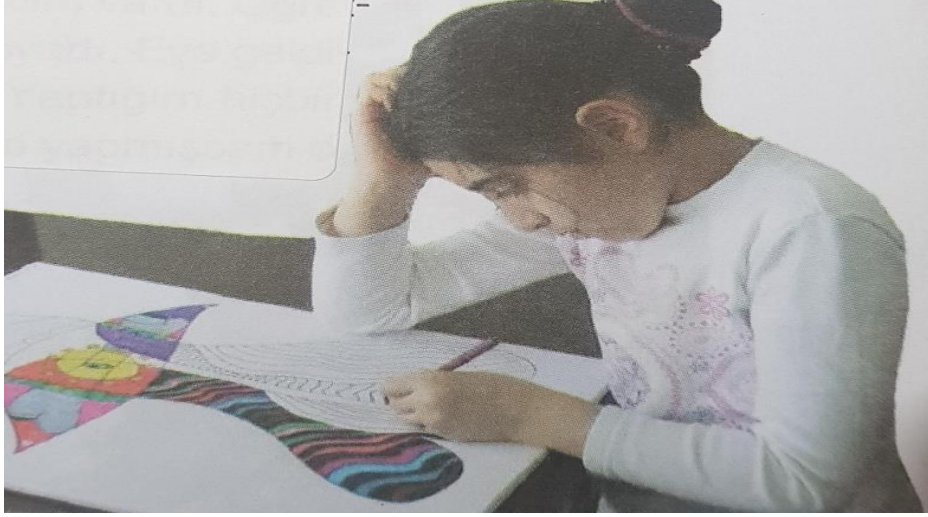
Türkiye’de Devlet Okullarında Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Görsellerin Yaratıcı Düşünmeyi Destekleme Oranı

	4.Sınıf		5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf	
	f	%	f	%	f	%	f	%
A	14	8	36	12	37	13	63	24
B	4	2	8	3	8	3	20	8
C	5	3	16	5	2	1	4	2
D	16	10	4	1	10	3	28	11
E	20	12	30	9	17	6	14	5
F	10	6	17	6	10	3	34	13
G	6	4	3	1	2	1	3	1
X	92	55	193	63	206	71	98	37
T	167	100	307	100	292	100	264	100

Tablo 2 incelendiğinde, genel itibarıyla X maddesi tüm sınıf düzeylerinde dikkat çekici miktarda tespit edilmiştir. 4. sınıfta E ve D maddeleri sırasıyla %12 ve %10 ile öne çıkarken B maddesi %2 ile en sonuncu olmuştur. 5. sınıfta A maddesi %12 ilk sırada yer alırken, D ve G maddeleri %1 ile son sırayı paylaşmışlardır. 6. sınıfta A maddesi %13 ile ilk sırada bulunurken C ve G maddeleri %1 ile son sırayı paylaşmışlardır. 7. sınıfta A maddesi %24 ile ilk sırada yer alırken G maddesi %1 ile son sırada yer almıştır. Ayrıca 7. sınıf %63 ile en fazla yaratıcı düşünmeyi destekleyici özellik barındıran ders kitabı olmuştur.

Ders kitaplarındaki görseller üzerindeki incelemeler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda örneklendirilerek ifade edilmiştir.

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 14 adet görselde sanatsal veya tasarıma ilişkin tema bulunmuştur. Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 36 adet görselde sanatsal veya tasarıma ilişkin temalar bulunmuştur. Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 37 adet görselde sanat ve tasarım içeren tema yer alırken yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 63 adet görselde sanat veya tasarım ile ilgili temaya rastlanmıştır. Ders kitaplarından sanat veya tasarıma ilişkin görsel örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Resim 1. Bir öğrenci resim çiziyor

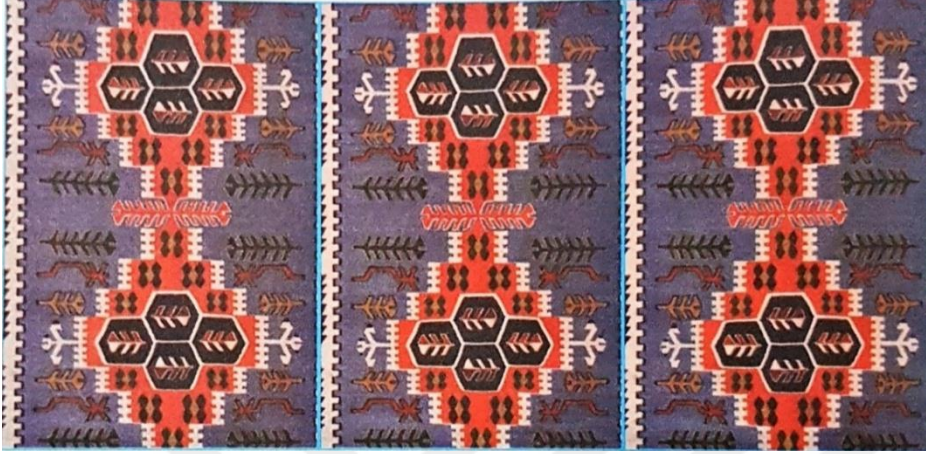
Yukarıda yer alan Resim 1; 4. Sınıf “Herkesin Bir Kimliği Var” öğrenme alanı içinde “Bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 21. sayfasında bulunan resim ile görsel tasarım eğitimi alan ve başarılı yaratıcı çizimler yaparak dikkat çeken bir öğrenci profili öğrencilerle paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 2. Arslanköy kadınlar tiyatro topluluğu

Yukarıda yer alan Resim 2; 5. Sınıf “Toplum İçinde Ben” öğrenme alanı içinde “Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 16. sayfasında bulunan resim ile haberlere konu olarak kamuoyunda ilgi gören Ümmiye Koçak tarafından kurulan

“Arslanköy Kadınlar Tiyatro Topluluğu” oyuncularını öğrenciler ile paylaşmaktadır. Bu görsel, araştırma ölçeğinin A ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin alışılmışın dışına çıkmalarına ve yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 3. Kilim örneği

Yukarıda yer alan Resim 3; 6. Sınıf “Biz ve Değerlerimiz” öğrenme alanı içinde “Sosyal, kültürel ve tarihi bağların toplumsal birlikteliğinin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 32. sayfasında bulunan görselde renkleri, desenleri ve motifleriyle toplumsal birliği temsil eden bir Anadolu kilimi resmi yer almaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin sanat ile ilişkilerinin güçlenmesi ve tasarımcı yönlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Resim 4. UNESCO logosu

Yukarıda yer alan Resim 4; 7. Sınıf “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı içinde “Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir.” kazanımına yönelik olarak

verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 220. sayfasında bulunan resim ile “Türkiye’de ve dünyada barış” konusu altında uluslararası kuruluşlardan biri olan UNESCO için tasarlanmış olan bir amblem öğrenciye sunulmuştur. Bu görsel araştırma ölçeğinin A kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin sanat ile ilişkilerinin güçlenmesi ve tasarımcı yönlerinin gelişmesinin sağlanması hedeflenmiştir.

“Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet öğrenciyi hayal kurmaya yönelten temaya rastlanmıştır. Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet öğrenciyi hayal kurmaya yönelten temaya rastlanmıştır. Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet öğrenciyi hayal kurmaya yönelten temaya rastlanmıştır. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 20 adet öğrenciyi hayal kurmaya yönelten temaya rastlanmıştır. Ders kitaplarından öğrenciyi hayal kurmaya yönelten örnekler aşağıda sunulmuştur.”

Resim 5. Hezarfen Ahmet Çelebi Galata Kulesi’nde uçuş denemesinde

Yukarıda yer alan Resim 5; 4. Sınıf “İyi Ki Var” öğrenme alanı içinde “Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 108. sayfasında bulunan resim ile hava araçlarının icat edilmesine ve geliştirilmesine ilham vererek katkı sağlayan Hezarfen Ahmet Çelebinin Galata Kulesi’nden uçuşunu tasvir eden temsili resim yer almaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A-B ve D kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin, tasarımcı yanlarının geliştirilmesi, hayal güçlerinin geliştirilmesi ve yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 6. Bilim insanı

Yukarıda yer alan Resim 6; 5. Sınıf “Teknoloji ve Yaşam” öğrenme alanı içinde “Buluş yapanların ve bilim insanlarının ortak özelliklerini belirler” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 109. sayfasında bulunan resim ile deney tüpleri ile laboratuvar ortamında çalışmakta olan bir bilim insanı resmi öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin F kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bilime olan ilgilerinin canlanmasının sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 7. Uçak

Yukarıda yer alan Resim 7; 6. Sınıf “Yeryüzünde Yaşam” öğrenme alanı içinde “Konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 106. sayfasında bulunan resim ile “Dünya’nın neresindeyiz?” konusunun girişinde verilmiş olan uçmakta olan bir uçak resmi yer almaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A ve B kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal kurma potansiyellerini artırması ve tasarımcı yanlarını geliştirmelerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 8. Meslekler

Yukarıda yer alan Resim 8; 7. Sınıf “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanı içinde “Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 184. sayfasında bulunan resim ile “Geleceğin senin elinde” konusunda çeşitli mesleklere sahip insanları temsil eden kişilerin yer aldığı resim öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin B ve D kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin gelecekle ilgili hayal kurarak ve gelecekte başka bir zamanda yaşadığını varsayarak hayal kurma potansiyellerini geliştirmeleri hedeflenmiştir.

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 5 adet günlük hayatın dışında özgün form ve kompozisyonda olan temaya rastlanmıştır. Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders “kitabında 16 adet temaya rastlanmıştır. Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2 adet temaya rastlanmıştır. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet temaya rastlanmıştır. Özgün form ve kompozisyona sahip görsel örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Resim 9. Finlandiyalı bir öğrenci köpeklere kitap okuyor

Yukarıda yer alan Resim 9; 4. sınıf “Uzaktaki Arkadaşlarım” öğrenme alanı içinde “dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 175. sayfasında bulunan görselde Finlandiya’da bir çocuğun köpeklere kitap okuduğu bilgisinin de aynı sayfada verildiği resim yer almaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 10. Hillier Gölü, Avustralya

Yukarıda yer alan Resim 10; 5. Sınıf “Küresel Etkileşim” öğrenme alanı içinde “Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 184. sayfasında bulunan resim ile “İnsanlığın Ortak Mirası” konusunda sıra dışı bir renge sahip olan Avustralya’daki Hillier Gölü’nün resmi ile öğrencilerin günlük hayatın formu dışında farklılıklarla buluşturmak ve

ihtimaller düşündürerek varsayımlar yürütme yeteneğinin geliştirilmesi düşünülmüştür. Bu görsel araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir

Resim 11. Sadaka taşları

Yukarıda yer alan Resim 11; 6. Sınıf “Biz ve Değerlerimiz” öğrenme alanı içinde “Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 35. sayfasında bulunan resim ile öğrencinin günlük hayatın formları dışında fikirlerle buluşturmak ve öğrencilerin sadaka taşlarının kullanıldığı zamanda yaşadıklarını hayal etmeleri hedeflenmiştir. Bu görsel araştırma ölçeğinin A-C ve D kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin tasarımcı yanlarını geliştirmeleri, geçmişte bir zamanda olmayı hayal etmeyi ve günlük hayatın dışında bir formla tanışmalarını sağlayarak yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Resim 12. İletişimde kelebek etkisi

Yukarıda yer alan Resim 12; 7. Sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanı içinde “İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 18. sayfasında bulunan resim ile “İletişimin gücü” konusunda “İletişimde kelebek etkisi” adlı okuma parçasının üzerindeki resim ile dünyanın iletişim teknolojisi sayesinde avucumuzun içinde olduğu ve iletişim gücünün kelebek etkisiyle dünyada çok etkili olabileceği öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin tasarımcı yanlarının gelişmesi ve günlük hayatın dışında yeni formlar düşünebilmelerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Öğrenciyi geçmişte veya gelecekte bir zamanda olmaya yönelten temaları içeren görseller incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 16 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 10 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 28 adet görsele rastlanmıştır. Öğrenciyi zamanda yolculuğa yönelten örnekler aşağıda sunulmuştur.

Resim 13. Wright Kardeşler

Yukarıda yer alan Resim 13; 4. Sınıf “İyi Ki Var” öğrenme alanı içinde “Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 108. sayfasında bulunan resim ile *Wright kardeşlerin* kendi tasarladıkları uçak modeli ile uçmadan önce çekindikleri resim ile ilk uçuş deneyimleri öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A-B-D ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin tasarımcı yanlarının gelişmesi, hayal dünyalarının zenginleşmesi, geçmişte bir zamanda olmayı hayal etme ve bir icat ile ilgili teşvik edilmeleri hedeflenmiştir.

Resim 14. Geleceğin meslekleri kartı

Yukarıda yer alan Resim 14; 5. Sınıf “Üretimden Tüketime” öğrenme alanı içinde “Yaşadığı yer ve çevresindeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 123. sayfasında bulunan resim ile mesleklere ilişkin ders konusunda Fransız sanatçı Jean-Marc-Cote'un 1899'da 100

yıl sonraki teknolojik gelişim ve mesleklerin yaşayacağı değişimi çizerek anlattığı kartlar ile günümüze yakın tarihlerde yaşayan insanlara bıraktıkları hayal ürünleri öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A-B-C-D ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin sanatsal ve tasarımcı yanlarının gelişmesi, hayal kurmaya yönelmeleri, günlük hayatın dışında olabilecekleri hayal etmeleri, geçmişte ya da gelecekte bir zamanda olmayı hayal etmeleri ve buluşçu yönlerinin gelişmesinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 15. Çin Seddi

Yukarıda yer alan Resim 15; 6. Sınıf “Tarihe Yolculuk” öğrenme alanı içinde “Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 50. sayfasında bulunan resim ile “Türklerin Anayurdu Orta Asya” konusunda bulunan Asya Hun Devleti ile ilgili bölümde Çin Seddi resmi öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 16. İpek ve Baharat Yolu

Yukarıda yer alan Resim 16; 7. Sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanı içinde “Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 64. sayfasında bulunan resim ile “Avrupa’da uyanış” konusunda ipek ve baharat yolunu gösteren harita görseli öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin D ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin geçmişte bir zamanda olmayı hayal etmeye ve kâşiflerden ilham alarak keşfetme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Öğrenciden çözüm bekleyen bir problem, bir eksiklik veya bir ihtiyacı içeren temalı görseller incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 20 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 30 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 17 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 14 adet görsele rastlanmıştır. Öğrenciye çözüm bekleyen bir problem, eksiklik ya da bir ihtiyaç belirten görsel örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Resim 17. Heyelan nedeniyle kapanmış yol

Yukarıda yer alan Resim 17; 4. sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanı içinde “Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 83. sayfasında bulunan resim ile doğal afetlerden biri olan heyelan sonucu kapanmış bir yolda görevliler tarafından yapılan çalışmalar öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin bir doğal afet sonucu yaşanan problemler ve yapılan hatalı işlemleri göz önünde bulundurmaları ve çözüm önerileri geliştirmelerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 18. Mülteci kampında çocuklar

Yukarıda yer alan Resim 18; 5. Sınıf “Toplum İçinde Ben” öğrenme alanı içinde “Bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 27. sayfasında bulunan resim ile “Çocuk hakları her yerde” konusunda bir Birleşmiş Milletler mülteci kampındaki çocukların bulunduğu resim öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Resim 19. TBMM'de bombalama sonrası bir görünüm

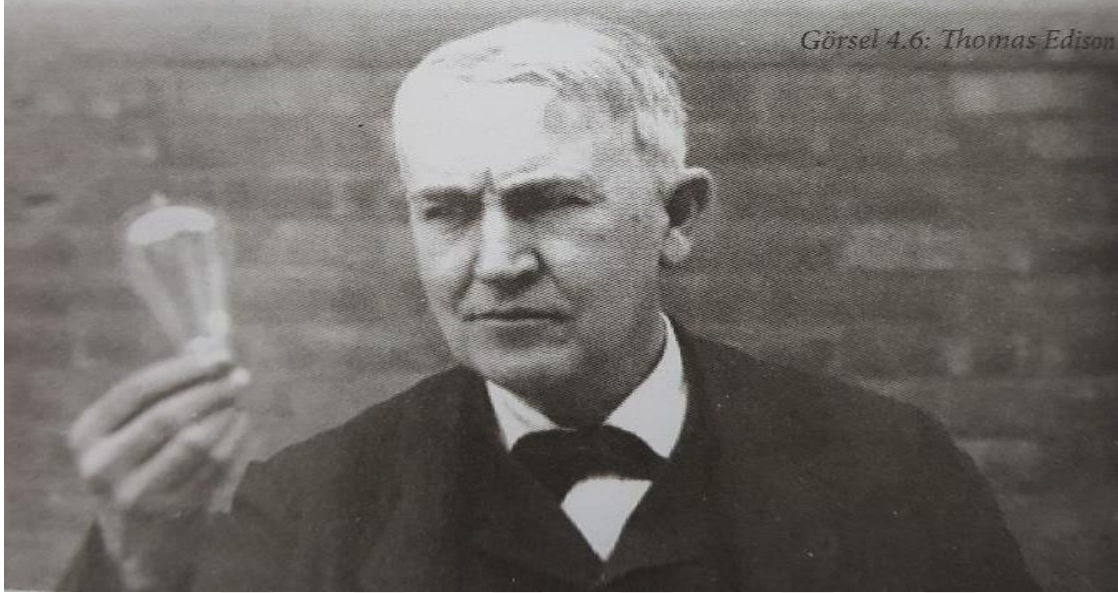
Yukarıda yer alan Resim 19; 6. Sınıf “Yönetime Katılıyorum” öğrenme alanı içinde “Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 211. sayfasında yer alan görsel ile “Demokrasi her yerde” konusunda sıra sizde başlığı altında öğrenciden cevaplama beklenen bir sorunun sorulduğu etkinlik içindeki resim öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 20. Evrensel sorun küresel ısınma

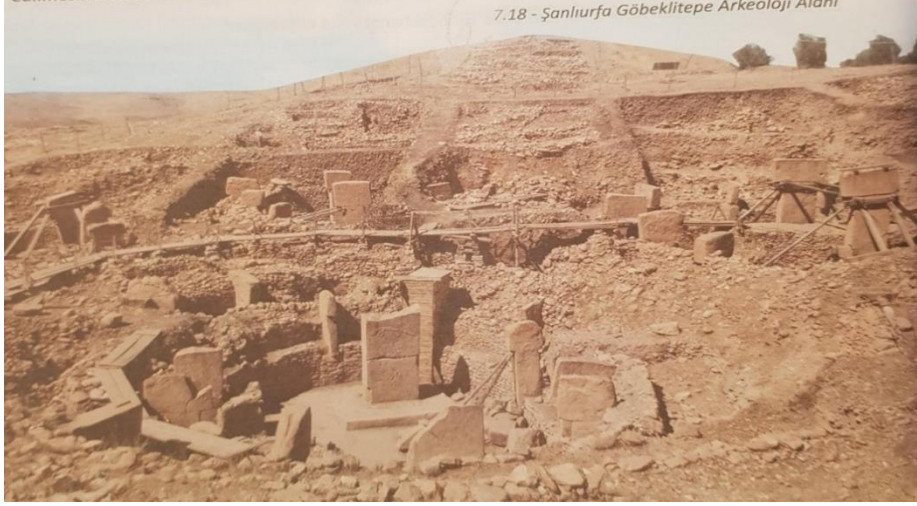
Yukarıda yer alan Resim 20; 7. sınıf “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı içinde “Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 232. sayfasında bulunan resim ile dünyanın olması gereken sorunsuz yarısı ile yaşanmaz hale gelmiş olan diğer yarısı şeklinde tasarım öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A ve E kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin tasarımcı yanlarının geliştirilmesi ve dikkatlerinin çözüm bekleyen evrensel bir soruna çekilmesi hedeflenmiştir.

İçinde bir icat, mucit, keşif veya kâşif gibi temalar yer alan görseller incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 10 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 17 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 10 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 34 adet görsele rastlanmıştır. İçinde icat, keşif, mucit ya da kaşif barındıran görsel örnekleri aşağıda verilmiştir.

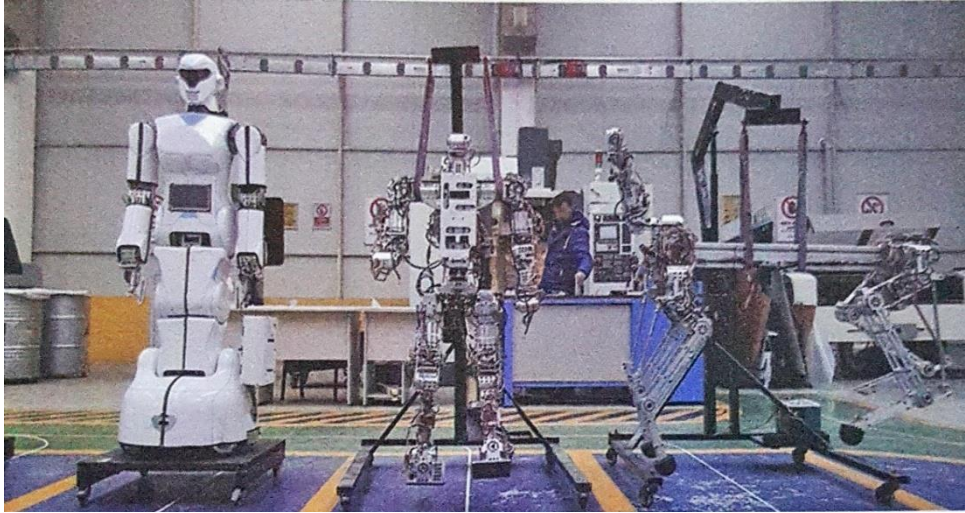
Resim 21. Thomas Edison

Yukarıda yer alan Resim 21; 4. Sınıf “İyi Ki Var” öğrenme alanı içinde “Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 104. sayfasında bulunan resim ile bilim insanı Thomas Edison ve elinde icat ettiği ampulü gösteren bir resim öğrencilerle paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin F kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 22. Şanlıurfa Göbeklitepe arkeoloji alanı

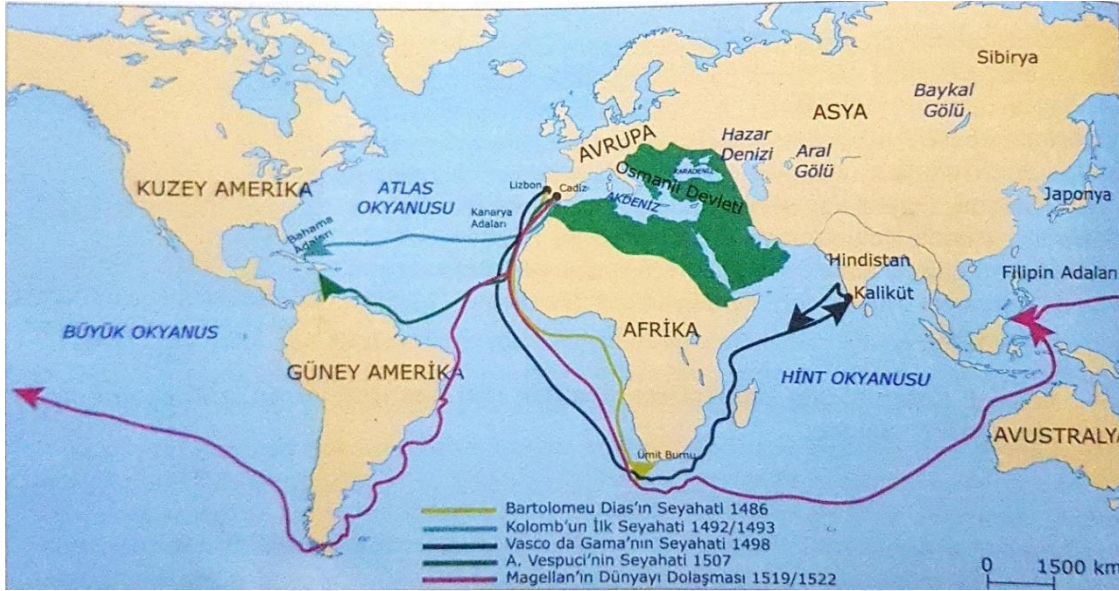
Yukarıda yer alan Resim 22; 5. Sınıf “Küresel Etkileşim” öğrenme alanı içinde “Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 180. sayfasında bulunan resim ile Şanlıurfa'da bulunan evrensel ölçekte duyulmuş insanlığın ortak miras alanlarından Göbeklitepe arkeoloji alanını gösteren bir resim öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin F kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin keşiflere olan ilgilerinin artması ve keşfetme konusundaki yeteneklerinin gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 23. Robot teknolojisi

Yukarıda yer alan Resim 23; 6. Sınıf “Bilim ve Teknoloji Hayatımızda” öğrenme alanı içinde “Bilimsel ve Teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 143. sayfasında bulunan robot üretilen bir fabrikada çekilmiş resim ile fabrika

ortamında işçi, makineler ve üretilen ürünler öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin A ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin bilim ve teknolojiye karşı ilgilerinin artması, icat yapma isteklerinin çoğalması ve tasarımcı yanlarının gelişiminin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 24. Coğrafi keşifler

Yukarıda yer alan Resim 24; 7. Sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanı içinde “Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 66. sayfasında bulunan resim ile dünya üzerinde Coğrafi Keşiflere bağlı olarak keşiflerin yapmış oldukları işlerle ilgili geçtikleri güzergahlar, keşfettikleri yerler ve Osmanlı Devleti’nin dünyada kapladığı alan öğrencilerle paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin F kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin keşiflerden ilham alarak keşfetmeye karşı olan ilgilerinin artması ve bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Öğrenciyi varsayımda bulunmaya ve çeşitli ihtimalleri düşünmeye yönelten temalara sahip görseller incelendiğinde dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 6 adet, beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet, altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2 adet ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet olarak bulunmuştur. Öğrenciyi varsayım veya olası ihtimaller düşünmeye yönelten görsel örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Resim 25. Yaşam üçgeni

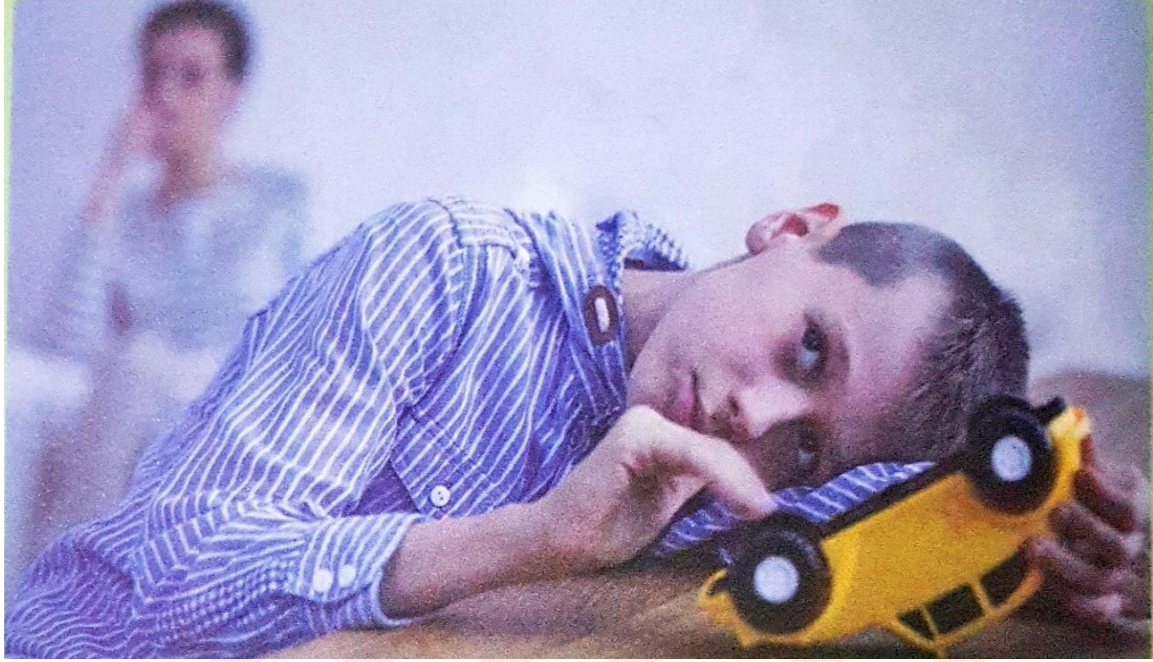
Yukarıda yer alan Resim 25; 4. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanı içinde “Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 88. sayfasında bulunan görsel ile doğal afetlerden biri olan deprem anında ne şekilde korunulması gerektiğini gösteren resim öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin E ve G kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin varsayımlarda bulunarak çeşitli ihtimalleri ve senaryoları düşünerek tedbir almaları ve böyle durumlarda yaşanan problemlere karşı çözüm önerileri geliştirebilmelerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 26. Deprem sonrası kurtarma çalışmaları

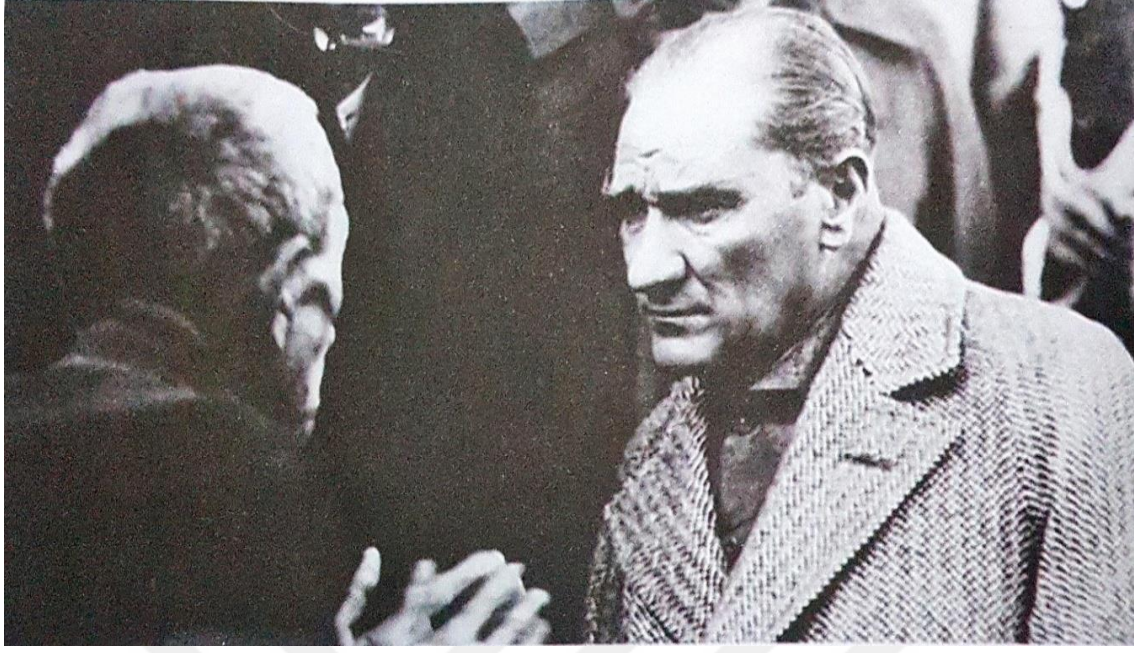
Yukarıda yer alan Resim 26; 5. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanı içinde “Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 87. sayfasında bulunan resim ile “Afetlerin insan üzerinde etkileri” konusunda deprem sonucu yıkılmış binaların enkazı

arasında ekiplerin yaptığı arama kurtarma çalışmalarını gösteren bir resim öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 27. Otizmli bir çocuk

Yukarıda yer alan Resim 27; 6. Sınıf “Biz ve Değerlerimiz” öğrenme alanı içinde “Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 30. sayfasında bulunan resim ile “Kır çiçekleri gibiyiz rengarenk” konusunda “Çocukların içindeki Mozart’ı keşfedin” başlıklı bir haber metni içinde verilmiş otizmli bir çocuk görseli öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Resim 28. Mustafa Kemal Atatürk ve Vatandaş

Yukarıda yer alan Resim 28; 7. Sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanı içinde “Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 20. sayfasında bulunan resim ile İletişimin gücü” konusunda Atatürk’ün bir vatandaşın anlattıklarını dikkatle dinlediğini ve önemseydiğini gösteren bir resim yer almaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin B ve G kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal kurma ve varsayımda bulunarak farklı ihtimalleri düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Ders kitaplarında bulunan görselleri yaratıcı düşünme açısından incelemek için hazırlanmış olan formda bulunan maddelerin hiçbirini karşılamayan görseller incelendiğinde, dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 92 adet, beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 193 adet, altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 206 adet ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 98 adet görsele rastlanmıştır. Yaratıcı düşünmeyi ölçen maddelerin hiçbirini taşımayan görsel örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Resim 29. Zonguldak'tan bir görünüm ve maden işçisi

Yukarıda yer alan Resim 29; 4. Sınıf “Üretimden tüketime” öğrenme alanı içinde “Ailesi ve yakın çevresindeki başlıca ekonomik faaliyetleri tanır.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 127. sayfasında bulunan resim ile Zonguldak ilinden bir görünüm ve kömür ocağında çalışan bir maden işçisini gösteren resim öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı düşünceleri konusunda gelişimlerinin sağlanması hedeflenmemiştir.

Resim 30. Yol çalışması yapan işçiler

Yukarıda yer alan Resim 30; 5. Sınıf “Toplum İçin Çalışanlar” öğrenme alanı içinde “Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.” kazanımına yönelik olarak

verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 155. sayfasında bulunan resim ile belediye işçileri tarafından yıpranmış ve bozulmuş yolları asfalt ile kaplama çalışmalarını gösteren, günlük hayatta her zaman karşılaşılabilen bir durumun görseli öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin istenilen ölçülerde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmemiştir.

Resim 31. Buğday başağı

Yukarıda yer alan Resim 31; 6. Sınıf “Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim” öğrenme alanı içinde “Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirir.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 162. sayfasında bulunan resim ile günlük hayatın içinde her zaman karşılaşılabilecek rüzgar ya da başağın ağırlığından hafif eğilmiş buğday tarlasında yetişmiş başakları gösteren bir resim öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimi açısından yeterince yararlı olmaları hedeflenmemiştir.

Resim 32. Baba oğul konuşması

Yukarıda yer alan Resim 32; 7. Sınıf “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı içinde “Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 119. sayfasında bulunan resim ile bulunduğu sayfada da belirtildiği gibi bir baba ve oğlunun ülkede sahip oldukları yerleşme ve seyahat özgürlüğü üzerine konuştuklarını gösteren bir görsel öğrenci ile paylaşılmaktadır. Bu görsel araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

4.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Sorulara Yönelik Bulgular

Bu başlık altında “Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı denetimindeki 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda kullanılan sosyal bilgiler ders kitabı içeriğinde bulunan sorular yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesini desteklemekte midir?” alt amacı bağlamında sorgulanan ders kitaplarında elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Yaratıcı etkinlikleri puanlama ölçeğinde (YEPÖ) Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki soruların yaratıcı düşünmeyi desteklemelerini ölçen maddeler aşağıdaki gibi sıralanmış ve sorgulanmıştır. Bunlar:

- A. Soru öğrenciyi hayal kurmaya, empati yapmaya yönlendiriyor.
- B. Soruda bir problem veya çözüm önerisinin aranması veya bulunmasından bahsediliyor.
- C. Soru tasarım/ tasarımcı sanat/ sanatçı konularını içeriyor.

D. Soru öğrencinin farklı seçenek ve öneri ile cevaplamasına açık.

E. Soru öğrencinin çoklu varsayımlarda bulunmasına açık.

F. Soru öğrencinin serbest düşünme ile özgün cevaplamasına açık.

G. Soru icat/mucit, keşif/kaşif konularını içeriyor.

X. Hiçbir maddeyi karşılamayan sorular.

T. Toplam incelenen soru sayısı.

İnsan zihni cevabını bilmediği sorular karşısında zorlanır. Bazen de insan zihninde yeni sorular ortaya çıkar. Bilinenden yola çıkarak başka türlü durumlar ve ihtimaller düşünür. Düşünme ile soru sorma birbirini besleyen iki olgudur. Soru sormanın düşünme gücünü harekete geçirebilme niteliği nedeniyle sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan sorular önemli görülmüştür. Bu yüzden de bahsi geçen sorular yaratıcı düşünme açısından araştırmada ele alınmış ve erişilen bulgular tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.

Türkiye’de Devlet Okullarında Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Soruların Yaratıcı Düşünmeyi Destekleme Oranı

	4. Sınıf		5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf	
MADDE	f	%	f	%	f	%	f	%
A	3	2	7	5	3	2	10	8
B	20	13	11	8	10	5	11	9
C	9	6	4	3	5	3	4	3
D	5	3	3	2	2	1	5	4
E	5	3	6	5	3	2	11	9
F	9	6	6	5	8	4	9	7
G	4	3	3	2	1	1	6	5
X	101	65	93	70	163	84	72	56
T	156	100	133	100	195	100	128	100

Tablo 3 incelendiğinde, X maddesi tüm sınıflarda dikkat çekici miktarlarda tespit edilmiştir. 4. sınıfta B maddesi %13 ile öne çıkarken A maddesi %2 ile son sırada yer almıştır. 5. sınıfta B maddesi %8 ile ilk sırada yer alırken, D ve G maddeleri %2 ile son sırayı paylaşmışlardır. 6. sınıfta B maddesi %5 ile ilk sırada bulunurken C ve G maddeleri %1 ile son sırayı paylaşmışlardır. 7. sınıfta B ve E maddesi %9 ile ilk sırada yer alırken C maddesi %3 ile son sırada yer almıştır. Bu veriler ışığında ders kitaplarının tamamındaki soruların %50’sinden fazlasının yaratıcı düşünmeyi destekleyici nitelikte olmadığı görülmüştür.

Öğrenciyi hayal kurmaya veya empati yapmaya yönlendiren özellikteki sorular incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 6 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 14 adet soruya rastlanmıştır. Öğrenciyi hayal kurma veya empati yapmaya yönelten sorular aşağıda örneklendirilmiştir.

Soru 1:

“İnsanın kendisini başka insanların yerine koymasının faydaları neler olabilir?”

Yukarıda yer alan Soru 1; 4. Sınıf “Herkesin Bir Kimliği Var” öğrenme alanında bulunan “Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 25. sayfasında bulunan soru ile öğrencinin empati kurma veya hayal etmesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin A-E ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin empati kurarak varsayımlar üzerinden yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesi hedeflenmiştir.

Soru 2:

“Mustafa Kemal’in yerinde siz olsaydınız milli bilinci uyandırmak amacıyla neler yapardınız?”

Yukarıda yer alan Soru 2; 4. Sınıf “Geçmişimi Öğreniyorum” öğrenme alanında yer alan “Milli mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle milli mücadelenin önemini kavrar” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının 50. sayfasında bulunan soru ile öğrencinin empati kurma ve hayal etmesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin A-D ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal kurma, empati yapma, serbest düşünerek fikir yürütme ve çoklu varsayımlarda bulunma yönünde beceri gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 3:

“Karagöze yönleri bulma konusunda yardım etmek isteseydiniz ona hangi önerilerde bulunurdunuz?”

Yukarıda yer alan Soru 3; 4. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanında yer alan “Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 62. sayfasında bulunan soru öğrencinin empati kurma ve hayal etmesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin

E ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin varsayımda bulunma ve serbest fikir yürütme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 4:

“Bu çivinin yerinde siz olsaydınız olayın sonunda nasıl hissederdiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 4; 5. Sınıf “Toplum İçinde Ben” öğrenme alanında bulunan “Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 18. sayfasında yer alan soru ile öğrencinin empati kurma veya hayal etmesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve E kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin varsayımda bulunma ve empati yapma becerilerini geliştirmelerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 5:

“Siz çocuk meclisi üyesi olsaydınız neler yapmak isterdiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 5; 5. Sınıf “Toplum İçinde Ben” öğrenme alanında yer alan “Çocuk olarak haklarından yararlanma ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 27. sayfasında bulunan soru ile öğrencinin empati kurma veya hayal etmesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve E kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin varsayımda bulunma ve empati yapma becerilerinin geliştirilmesinin sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 6:

“Geleceği nasıl hayal ediyorsunuz? Size göre geleceğin meslekleri neler olabilir?”

Yukarıda yer alan Soru 6; 5. Sınıf “Üretimden Tüketime” öğrenme alanında yer alan “Yaşadığı yer ve çevresindeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 124. sayfasında bulunan soru ile öğrencinin empati kurma veya hayal etmesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve E kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal kurma ve farklı seçenekler ile serbest düşünerek özgün cevap verme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 7:

“Cumhurbaşkanlığı kabinesinde olsaydınız hangi bakan olmak isterdiniz? Nedenleriyle birlikte açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 7; 6. Sınıf “Yönetime Katılıyorum” öğrenme alanında yer alan soru “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıkla.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 202. sayfasında bulunan soru ile öğrencinin empati kurma ve hayal etmesine, serbest düşünmeyle özgün cevaplar vermesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal kurma, empati yapma ve serbest düşünerek özgün cevaplar verme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 8:

“Yazarın yerinde siz olsaydınız ne hissederdiniz? Duygularınızı paylaşınız.”

Yukarıda yer alan Soru 8; 6. Sınıf “Bilim ve Teknoloji Hayatımızda” öğrenme alanında yer alan “Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 153. sayfasında bulunan soru ile öğrencinin empati kurma veya hayal etmesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin A-B ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin empati kurma, problem çözme ve serbest düşünerek özgün cevaplar verme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 9:

“İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi tarafından matbaanın kurulması sosyal hayatı nasıl etkilemiş olabilir? Söleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 9; 7. Sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan “Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 75. sayfasında bulunan soru öğrencinin o dönemde yaşayan biriymiş gibi düşünebileceğinden, empati kurma veya hayal etmesine olanak tanınmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve E kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal kurma ve çoklu varsayımda bulunma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

İçinde öğrenciden çözülmesi beklenen bir problem veya bir problemin çözüm önerisinin bahsi geçen sorular incelendiği zaman 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 20 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 12 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 11 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 11 adet soruya rastlanmıştır. Bir problem veya çözüm önerisi barındıran sorular aşağıda örneklendirilmiştir.

Soru 10:

“Fırtınalardan korunmak için neler yapılmalıdır?”

Yukarıda yer alan Soru 10; 4. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanında yer alan “Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 84. sayfasında bulunan soru ile öğrenci bir problem ile ilgili çözüm önerisi geliştirmeye yöneltilmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve D kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin bir problem ile karşılaştıkları zaman gerekli olan çözüm yöntemlerini düşünerek problem çözme ve farklı seçenekler ile soruları cevaplama yeteneklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 11:

“Kağıt tüketimini azaltmak için neler yapılmalıdır?”

Yukarıda yer alan Soru 11; 4. Sınıf “Üretimden Tüketime” öğrenme alanında yer alan “Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 146. sayfasında bulunan soru ile öğrenci bir problemle ilgili çözüm önerisi düşünmeye yöneltilmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin toplumsal hayatta karşılaşılan problemler ile çözüm önerisi geliştirerek problem çözme ve serbest düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 12:

“Çalışmak zorunda kalan çocuklar hangi haklarından yararlanamazlar?”

Yukarıda yer alan Soru 12; 4. Sınıf “İnsanlar ve Yönetim” öğrenme alanında yer alan “Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 155. sayfasında bulunan soru ile öğrenciyi bir problemle ilgili çözüm önerisi düşünmeye yöneltilmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin toplumsal sorunlar üzerine düşünceleri ve

özüm önerileri bulmaları düşünölerek problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 13:

“Anne babasını kaybetmiş çocuklara yardımcı olmak için neler yapılmasını istersiniz? Neden?”

Yukarıda yer alan Soru 13; 4. Sınıf “Herkesin Bir Kimliği Var” öğrenme alanında yer alan “Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 27. sayfasında bulunan soru ile öğrenciyi bir probleme ilişkin çözüm önerisi düşünmeye yöneltmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin toplumsal sorunlar üzerine düşünmeleri ve çözüm önerileri bulmaları düşünölerek problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 14:

“Siz olsaydınız görme engelli hastaların bu sorununa nasıl bir çözüm bulurdunuz?”

Yukarıda yer alan Soru 14; 4. Sınıf “İyi Ki Var” öğrenme alanında yer alan “evresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirler geliştirir.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 112. sayfasında bulunan soru ile görme engellilerin kullanımına yönelik, bir öğrencinin tasarladığı ilaç kutusu fikriyle ilişkili öğrenciyi bir problemle ilgili çözüm önerileri düşünmeye yöneltmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve G kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak problemlere çözüm önerileri bulmaları, icatlar yapmak için düşünmeleri ve bu yönde yaratıcı düşünmelerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 15:

“Tarihi eserleri korumak için hangi önlemler alınmalıdır?”

Yukarıda yer alan Soru 15; 5. Sınıf “Ülkem, Kültürüm ve Tarihim” öğrenme alanında yer alan “Ailesi ve çevresindeki milli kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 46. sayfasında bulunan soru ile öğrenciyi bir problemle ilgili çözüm önerileri düşünmeye yöneltmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve

öğrencilerin bir probleme çözüm arama gayretleri arttırılarak problem çözme becerilerinin geliştirilmesi ve serbest düşünme potansiyellerinin artırılması hedeflenmiştir.

Soru 16:

“Savaş ve afet durumlarında zor şartlar altında yaşayan insanlar için neler yapılabilir? Fikirlerinizi söyleyiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 16; 5. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanında yer alan “Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 139. sayfasında bulunan soru öğrenciyi bir problemle ilgili çözüm önerileri düşünmeye yöneltmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B-A ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin zor durumda olan insanların yerine kendilerini koyarak empati yeteneklerinin gelişmesi, savaş ve doğal afet gibi durumlardan dolayı mağdur olmuş insanların problemlerine çözüm önerileri geliştirerek problem çözme becerilerinin geliştirilmesi ve serbest düşünme kapasitelerinin artırılması hedeflenmiştir.

Soru 17:

“Yaşadığınız çevrede özel gereksinimi olan bireyler var mıdır? Bu bireylere karşı nasıl davranmamız gerektiğini açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 17; 6. Sınıf “Biz ve Değerlerimiz” öğrenme alanında yer alan “Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 30. sayfasında yer alan soru ile öğrenciyi özel gereksinimi olan bireylerin yerine kendilerini koyarak onlara çözüm önerileri düşünmeye yöneltmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve B kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin problem çözme ve empati yapma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 18:

“Ayşe ve Mehmet bu sorunu nasıl çözüme kavuşturabilir? Tartışınız.”

Yukarıda yer alan Soru 18; 6. Sınıf “Biz ve Değerlerimiz” öğrenme alanında yer alan “Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 41. sayfasında bulunan soru ile iki öğrencinin yaşadığı bir iletişim problemi ve çevreye duyarsızlık sorunu bağlamında öğrenciyi bir problemle ilgili çözüm önerileri düşünmeye

yöneltmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve B kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin kendilerini birbirlerinin yerine koyarak empati yapma ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 19:

“Bu olumsuzluğun yaşanmaması için kitapseverler olarak bizlere ne gibi görevler düşmektedir? Açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 19; 6. Sınıf “Bilim ve Teknoloji Hayatımızda” öğrenme alanında yer alan telif hakkı ve korsan yayınlarla ilgili bir yazarın uğradığı haksızlığa ilişkin kitaptaki metin temelinde “Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 153. sayfasında bulunan soru öğrenciyi bir problemle ilgili çözüm önerileri düşünmeye yöneltmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaşanan toplumsal ölçekli sorunların çözümüyle ilgili düşünceler üzerinde durmaları ve bu yönde problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 20:

“Doğal kaynakların bilinçsiz bir şekilde tüketilmesi hangi sorunlara yol açmaktadır? Sizler bu sorunlara nasıl çözüm üretebilirsiniz? Söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 20; 6. Sınıf “Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim” öğrenme alanında yer alan “Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 174. sayfasında bulunan soru ile hem ülkemizin hem de dünyanın baş başa kaldığı doğal kaynakların bilinçsiz bir tüketime maruz bırakılması ile ilgili bir problemin çözümü öğrencilerden istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin doğal kaynaklarla ilgili yaşanan problemlerin üzerinde düşünerek problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 21:

“Haber metninde olduğu gibi dijital ortamda kişisel verilerin çalınmasını önlemek için ne gibi tedbirler alınabilir? Söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 21; 7. Sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanında yer alan “İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.” kazanımına

ilişkin olarak verilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 34. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerin bir probleme çözüm aramaları ve serbest düşünerek özgün cevaplar bulmaları istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin problem çözme yetenekleri ve serbest düşünme kapasitelerinin artırılmasının sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 22:

“Bir devletin çağdaşları arasında geri kalmış olmasının sebepleri neler olabilir? Söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 22; 7. Sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan “Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 74. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerin bir devletin gelişmişlikte çağdaşlarının arasında gerilerde kalmasının nedenleri istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin bir devletin içinde bulunduğu sorunları düşünmeleri ve çözüm önerileri bulmaları ile serbest düşünme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

İçinde, sanat, sanatçı, tasarım ya da tasarımcı temalarını barındıran sorular incelendiğinde, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 10 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 4 adet soruya rastlanmıştır. Sanat, sanatçı, tasarım veya tasarımcı konusu taşıyan sorular aşağıda örneklendirilmiştir.

Soru 23:

“Carlos Tiscar başarılı bir ürün tasarımcısı olmasını hangi özelliklerine borçludur?”

Yukarıda yer alan Soru 23; 4. Sınıf “Herkesin Bir Kimliği Var” öğrenme alanında yer alan “Bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanır.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 24. sayfasında bulunan soru ile ünlü bir tasarımcının yeteneklerini keşfetmesi, geliştirmesi ve profesyonel birisi haline gelme nedenleri öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin C kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak tasarımcı ve sanatsal yanlarının keşfedilmesi ve bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 24:

“Sizden cankurtaran balonunu tanıtan bir reklam sloganı bulmanız istenseydi sloganınız ne olurdu?”

Yukarıda yer alan Soru 24; 4. Sınıf “İyi Ki Var” öğrenme alanında yer alan “Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirler geliştirir.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 112. sayfasında bulunan soru ile insanların günlük hayatta yaşamını kurtaracağı bir ürünün icat edilmesi ile ilgili bir slogan bulmaları istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin G kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin serbest düşünme ile özgün ürünler yaratma yeteneklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 25:

“Şiire göre bilinçli bir tüketicinin yapması ve yapmaması gerekenler nelerdir?”

Yukarıda yer alan Soru 25; 4. Sınıf “Üretimden Tüketime” öğrenme alanında yer alan “Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 137. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerin edebi türlerden olan bilinçli tüketicilik üzerine yazılmış olan şiir metni üzerine düşünceleri istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin C kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 26:

“Bir ülke ile ilgili turizm amaçlı tanıtım broşürü hazırlayacak olsaydınız, broşürünüzde o ülkenin hangi alanlardaki özelliklerine yer verirdiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 26; 4. Sınıf “Uzaktaki Arkadaşlarım” öğrenme alanında yer alan “Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 188. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerin bir hayali tanıtım broşürü hazırlanması istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal etme ve tasarım yapma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 27:

“Karikatürde teknoloji kullanımı ile ilgili neler vurgulanmaktadır? Açıklayınız. Siz teknolojik ürünleri kullanırken nelere dikkat ediyorsunuz? örnek veriniz.”

Yukarıda yer alan Soru 27; 5. Sınıf “Teknoloji ve Yaşam” öğrenme alanında yer alan akıllı telefon ve tabletler ile vakit geçirerek toplumdan kopup yalnızlaşan çocukları anlatan bir karikatüre dair “Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 95. sayfasında bulunan soru ile teknolojinin toplum yaşamına vermiş olduğu zararın anlatıldığı karikatürle ilgili öğrencinin düşünceleri sorulmuştur. Bu soru araştırma ölçeğinin A ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal etme ve tasarım yapma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 28:

“Karikatürde ne anlatılmak istenmektedir? Açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 28; 5. Sınıf “Teknoloji ve Yaşam” öğrenme alanında yer alan “Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 98. sayfasında bulunan soru insanların sohbet ederken merak ettikleri bir bilgiyi akıllı telefonlarındaki internet aracılığıyla araştırmalarını anlatan bir karikatüre ilişkindir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin karikatür sanatına olan ilgilerinin artması ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 29:

“Verilen afişleri inceleyiniz. Afişlerde verilen bilgilere göre fiş ya da fatura verilmediğinde hakkımızı hangi yollarla savunabiliriz? Söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 29; 6. Sınıf “Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim” öğrenme alanında yer alan “Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 181. sayfasında bulunan soru ile Bu soru araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 30:

“Geçmişte popüler olup günümüzde popülerliğini yitiren müzik, film vb. bildiklerinizi söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 30; 6. Sınıf “Uluslararası ilişkilerimiz” öğrenme alanında yer alan “Popüler kültürün, kültürümüz üzerindeki etkilerini sorgular.” kazanımına ilişkin olarak

verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 250. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerin geçmişten günümüze popülerliğini yitiren sanat çalışmalarının üzerine düşünceleri istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin C kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin sanat ile ilgilenmeleri ve sanatsal yönlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Öğrenciden farklı seçenek, öneri ve cevaplar ile cevaplanması beklenen sorular incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 11 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet ve 7. sınıf bilgiler ders kitabında 7 adet soruya rastlanmıştır. Öğrencinin farklı seçenek veya öneriler ile cevaplayabileceği sorular aşağıda örneklendirilmiştir.

Soru 31:

“Ekmek israfının önlenmesi konusunda yukarıdakilerin dışında başka hangi önerilerde bulunabilirsiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 31; 4. Sınıf “Üretimden Tüketime” öğrenme alanında yer alan “Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 144. sayfasında bulunan soru ile ekmek israfının önüne geçilmesi konusunda öğrencilerden çözüm önerisi istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin bir probleme çözüm önerileri arayarak serbest düşünme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 32:

“Haberlerde teknoloji kullanımının hangi sonuçlarına dikkat çekilmektedir? Siz bu düşüncelere katılıyor musunuz? Neden?”

Yukarıda yer alan Soru 32; 5. Sınıf “Teknoloji ve Yaşam” öğrenme alanında yer alan teknolojinin sosyal hayat ve doğa üzerindeki olumsuz etkisini eleştiren bir haber metnine atfen “Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 96. sayfasında bulunan soru ile medyada yer almış olan teknoloji kullanımının toplumsal ilişkilere verdiği zararın yer aldığı haber metni öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin dikkatinin problem üzerine çekilerek serbest düşünme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Öğrenciyi çoklu varsayımlarda bulunmaya yönelten sorular incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 7 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 13 adet olarak rastlanmıştır. Çoklu varsayımlarda bulunarak cevaplanmaya açık sorular aşağıda örneklendirilmiştir.

Soru 33:

“Bütün insanlar aynı özelliklere sahip olsaydı dünya nasıl bir yer olurdu?”

Yukarıda yer alan Soru 33; 4. Sınıf “Herkesin Bir Kimliği Var” öğrenme alanında yer alan “Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 28. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerden bütün insanların birbirinin aynısı olması varsayımı üzerinden dünyanın yeni durumunun tahmin edilmesi istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin çoklu varsayımlar öne sürerek yaratıcı düşünme becerisinin bir parçası olan varsayımda bulunabilmeleri hedeflenmiştir.

Soru 34:

“Haritalar olmasaydı neleri yapmakta zorlanırdık? Neden?”

Yukarıda yer alan Soru 34; 4. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanında yer alan “Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 77. sayfasında bulunan soru ile varsayımsal bir problem öne sürülmüş ve öğrencilerden bu probleme yönelik çözüm önerileri tahmin etmeleri istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin B ve E kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin çoklu varsayımlar öne sürerek yaratıcı düşünmenin bir parçası olan varsayımda bulunabilmeleri hedeflenmiştir.

Soru 35:

“Sizce yazı bulunmasaydı yaşamımız nasıl olurdu?”

Yukarıda yer alan Soru 35; 5. Sınıf “Ülkem, Kültürüm ve Tarihim” öğrenme alanında yer alan “Somut kalıntılarından yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 37. sayfasında bulunan soru ile varsayımsal bir problem öne sürülmüş ve öğrencilerden bu probleme yönelik çözüm önerileri tahmin etmeleri istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin

çoklu varsayımlar öne sürerek yaratıcı düşünme becerisinin bir parçası olan varsayımda bulunabilmeleri hedeflenmiştir.

Soru 36:

“Küçük çivi sorumluluğunu yerine getirmezse ne gibi sonuçlar ortaya çıkar?”

Yukarıda yer alan Soru 36; 5. Sınıf “Toplum İçinde Ben” öğrenme alanında yer alan “Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 18. sayfasında bulunan soru ile varsayımsal bir problem öne sürülmüş ve öğrencilerden bu probleme yönelik çözüm önerileri tahmin etmeleri istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin çoklu varsayımlar öne sürerek yaratıcı düşünme becerisinin bir parçası olan varsayımda bulunabilmeleri hedeflenmiştir.

Soru 37:

“Bu bilimsel ve teknolojik gelişmeler gerçekleştiğinde hayatınızda ne tür değişiklikler yaşanabilir? Tartışınız.”

Yukarıda yer alan Soru 37; 6. Sınıf “Bilim ve Teknoloji Hayatımızda” öğrenme alanında yer alan “Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 144. sayfasında bulunan soru ile varsayımsal bir problem öne sürülmüş ve öğrencilerden bu probleme yönelik çözüm önerileri tahmin etmeleri istenmiştir. Bu sorular araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin çoklu varsayımlar öne sürerek yaratıcı düşünme becerisinin bir parçası olan varsayımda bulunabilmeleri hedeflenmiştir.

Soru 38:

“İletişim araçlarını kullanmadığınız bir gün düşünün. Günlük hayatınız nasıl etkilenirdi? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.”

Yukarıda yer alan Soru 38; 7. Sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanında yer alan “Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 24. sayfasında bulunan soru ile varsayımsal bir problem öne sürülmüş ve öğrencilerden bu probleme yönelik çözüm önerileri tahmin etmeleri istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine

yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin çoklu varsayımlar öne sürerek yaratıcı düşünme becerisinin bir parçası olan varsayımda bulunabilmeleri hedeflenmiştir.

Soru 39:

“Coğrafi keşifler sonrası dünyaya yayılan yeni bitki türleri olmasaydı hayatımızda neler değişirdi? Yazınız.”

Yukarıda yer alan Soru 39; 7. Sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan “Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 67. sayfasında bulunan soru ile varsayımsal bir problem öne sürülmüş ve öğrencilerden bu probleme yönelik çözüm önerileri tahmin etmeleri istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin olması muhtemel problemleri varsayarak bu problemlere çözüm önerileri üretmeleri ile problem çözme ve çoklu varsayımlarda bulunma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Öğrenciyi serbest düşünmesi ile özgün cevaplamasına açık olan sorular incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde 12 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 7 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 9 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 9 adet soruya rastlanmıştır. Serbest düşünme ile özgün cevaplanmaya açık sorular aşağıda örneklendirilmiştir.

Soru 40:

“Türkiye’de öğrenim gören Türkmenistanlı öğrencilerin iki ülke arasındaki ilişkilere katkıları neler olabilir?”

Yukarıda yer alan Soru 40; 4. Sınıf “Uzaktaki Arkadaşlarım” öğrenme alanında yer alan “Türkiye'nin komşuları ve diğer Türk cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini kavrar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 184. sayfasında bulunan soru ile Türkiye'de Türkmenistanlı öğrencilerin okuduğu bilgisi verilerek bu durumun iki ülke arasındaki ilişkilere katkısı öğrencilerden istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin F kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin verilen bilgi üzerine akıl yürüterek serbest düşünme ve özgün cevaplar bulma yeteneğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 41:

“Sizce Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün verdiği bilgiler başka hangi amaçlarla kullanılabilir?”

Yukarıda yer alan Soru 41; 4. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanında yer alan “Çevresinde meydana gelen hava olaylarını gözlemleyerek bulgularını resimli grafiklere aktarır.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 76. sayfasında bulunan soru ile ders kitabında Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü’nün verilerinden bahsedilmiş ve bu verilerin kitaptaki bilginin dışında başka hangi amaçlarla kullanılabileceği öğrencilerden istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin kitapta verilen bilginin dışında serbest düşünerek özgün cevaplar verme yeteneğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 42:

“Bir çocuk olarak düşüncelerinizi özgürce ifade edebilme hakkınızı yeterince kullanabildiğinizi söyleyebilir misiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 42; 4. Sınıf “İnsanlar ve Yönetim” öğrenme alanında bulunan “Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 154. sayfasında yer alan soru ile öğrenci kendisine özgü cevabı olabilecek bir soruyla karşılaşmıştır. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin ders kitabına bağlı kalmaksızın cevaplamasıyla serbest düşünme ve özgün cevap verme yeteneğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 43:

“Sümerler döneminde mi günümüzde mi yaşamak istersiniz? Neden?”

Yukarıda yer alan Soru 43; 5. Sınıf “Ülkem, Kültürüm ve Tarihim” öğrenme alanında yer alan “Somut kalıntılarından yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 38. sayfasında bulunan soru ile öğrenciye Sümer Uygarlığı’nın yaşam şartlarından bahsedilmiş ve o dönem ile günümüz arasında bir tercih yapması istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve her öğrencinin birbirinden farklı cevaplayacağı düşünülerek serbest düşünme ve özgün cevap verme yeteneğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 44:

“Haber size neler düşündürdü? Açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 44; 5. Sınıf “Teknoloji ve Yaşam” öğrenme alanında yer alan “Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 99. sayfasında bulunan soru ile öğrenciden verilen haber metni üzerine yorum yapması istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin serbest düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 45:

““Bir kimsenin düşüncesini açıklayamaması köleliktir.” (Euripides) sözünü açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 45; 5. Sınıf “Toplum İçin Çalışanlar” öğrenme alanında yer alan “Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 160. sayfasında bulunan soru ile öğrencinin bir veciz sözün üzerine yorum yapması istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin serbest düşünebilme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 46:

“Çevrenizde yaşayan insanların ne tür ihtiyaçları olduğunu düşünüyorsunuz? Açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 46; 5. Sınıf “Toplum İçin Çalışanlar” öğrenme alanında yer alan “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 150. sayfasında bulunan soru ile her öğrencinin kitap dışından cevaplayabileceği bir cevaplama hakkı tanınmıştır. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin okul dışındaki yaşamlarından ve ders kitabından bağımsız olarak cevaplamasıyla serbest düşüncelerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 47:

“Genç adamı üzen insanların bu davranışları hakkında neler söyleyebilirsiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 47; 6. Sınıf “Biz ve Değerlerimiz” öğrenme alanında yer alan “Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 29. sayfasında bulunan soru ile bir kağıt toplayıcısına yönelik insanların tutum ve davranışları üzerine öğrenciden yorum yapması istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik

olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin kendi cümleleri ile cevaplamaları sağlanarak serbest düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 48:

“Doğru bir meslek seçmek için kendimize hangi soruları sormalıyız? Düşüncelerinizi söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 48; 6. Sınıf “Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim” öğrenme alanında yer alan “İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 184. sayfasında bulunan soru ile öğrenciden doğru meslek seçimi üzerine düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin serbest düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 49:

“Sizi ilgilendiren bir konuyla ilgili düşünceniz alınmadığında neler hissedersiniz? Söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 49; 6. Sınıf “Yönetime Katılıyorum” öğrenme alanında yer alan “Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 204. sayfasında bulunan soru araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin serbest düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 50:

“Bir devletin kurulduğu coğrafya o devlete ne gibi katkılar sağlayabilir? Söyleyiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 50; 7. Sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan “Osmanlı Devleti’nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 42. sayfasında bulunan soru ile Osmanlı devletinin kurulduğu coğrafyanın anlatıldığı konu içinde öğrenciden diğer devletlere de genellemesi istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin E kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin serbest düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

İcat, mucit, keşif veya kaşif vb. konuları içeren sorular yaratıcı düşünme becerilerini destekleme açısından incelendiği zaman 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet, 5. sınıf

sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 7 adet soruya rastlanmıştır. İçinde icat/ mucit, keşif/kaşif konularını barındıran sorular aşağıda örneklendirilmiştir.

Soru 51:

“İcatlar ihtiyaçlardan doğar.” diyen bir kişi bu sözünü açıklamak için neler söyleyebilir?

Yukarıda yer alan Soru 51; 4. Sınıf “İyi Ki Var” öğrenme alanında yer alan “Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendisine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirler geliştirir.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 110. sayfasında bulunan icatların ortaya çıkma nedeni üzerine sorulan sorunun öğrencilerce cevaplanması istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin G kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin icatlarla ilgili düşünceleri ve ilgilerinin yaratıcılığa yönlendirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 52:

“Ampulün icadı ve zaman içindeki gelişimi hakkında neler biliyorsunuz?”

Yukarıda yer alan Soru 52; 4. Sınıf “İyi Ki Var” öğrenme alanında yer alan “Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 104. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerin ampulün icadından günümüze kadar geçirdiği evreler üzerine düşünceleri sağlanmıştır. Bu soru araştırma ölçeğinin G kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 53:

“Dağıtımda dron kullanımı ne gibi kolaylıklar sağlayabilir? Tartışınız.”

Yukarıda yer alan Soru 53; 5. Sınıf “Üretimden Tüketime” öğrenme alanında yer alan “Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişimindeki yerini ve önemini analiz eder.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 137. sayfasında bulunan posta dağıtımında dron kullanımı ile ilgili sorunun öğrenciler tarafından cevaplanması istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin G kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilere teknolojik icatların günlük hayatı kolaylaştırması düşündürülerek yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Soru 54:

“Teknolojinin giderek daha da geliřtirdiđi icatlar insanların hayatını nasıl etkileyecektir? dűřűncelerinizi belirtiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 54; 6. Sınıf “Bilim ve Teknoloji Hayatımızda” öğrenme alanında yer alan “Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 143. sayfasında yer alan soru ile öğrencilerin dikkati teknolojik gelişmelerin ve yeni icatların insan hayatını etkilemesine çekilmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin D-F ve G kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin farklı seçenekler ile cevap verebilmesi, çoklu varsayımlarda bulunabilmesi ve icatlar üzerine düşünmesi ile yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesinin sağlanması hedeflenmiştir.

Soru 55:

“Henüz bilinmeyen bir yeri keşfetmiş olsaydınız bu yerin ne gibi özellikleri olmasını isterdiniz?”

Yukarıda yer alan Soru 55; 7. Sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan “Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değışime zorlayan süreçleri kavrar.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 64. sayfasında bulunan soru ile varsayım üzerine kurulmuş bir keşif hakkında öğrencinin hayal kurması ve fikir yürütmesi istenmiştir. Bu soru araştırma ölçeğinin A-D ve G kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal kurma, farklı seçenekleri düşünme ve keşfetmekle ilgili tutum geliştirmesi hedeflenmiştir.

Ders kitaplarında bulunan soruları yaratıcı düşünme açısından incelemek için hazırlanmış olan formda bulunan maddelerin hiçbirini karşılamayan sorular incelendiğinde, dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 85 adet, beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 92 adet, altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 160 adet ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 63 adet soruya rastlanmıştır. Yaratıcı düşünmeyi ölçen maddelerin hiçbirini bulundurmayan sorular aşağıda örneklendirilmiştir.

Soru 56:

“İnsanları birbirinden ayıran fiziksel özellikler nelerdir?”

Yukarıda yer alan Soru 56; 4. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanında yer alan “Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 11. sayfasında bulunan soru her

öğrencinin aynı cevapları verebileceği bir durumdadır. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 57:

“Hayatınızda unutamadığınız belli başlı olaylar nelerdir?”

Yukarıda yer alan Soru 57; 4. Sınıf “Herkesin Bir Kimliği Var” öğrenme alanında yer alan “Resmi kimlik belgesini inceleyerek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 16. sayfasında yer alan soru ile öğrencilerin geçmişte yaşadığı anıları sorulmuştur. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 58:

“Geleneksel çocuk oyunlarımızdan hangilerini biliyorsunuz?”

Yukarıda yer alan Soru 58; 4. Sınıf “Geçmişimi Öğreniyorum” öğrenme alanında yer alan “Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 44. sayfasında yer alan soru ile öğrenciden bir bilgi istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 59:

“Televizyonlarda yayımlanan hava durumu haberlerini izliyor musunuz? Neden?”

Yukarıda yer alan Soru 59; 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanında yer alan “Çevresinde meydana gelen hava olaylarını gözlemleyerek bulgularını resimli grafiklere aktarır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 73. sayfasında yer alan soru her öğrencinin günlük yaşamında gerçekleştirebileceği ve kolaylıkla benzer cevaplar verebileceği bir tarzdadır. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 60:

“Okulunuzda hangi eğitsel ve sosyal etkinlikler yapılıyor?”

Yukarıda yer alan Soru 60; 4. Sınıf “İnsanlar ve Yönetim” öğrenme alanında yer alan “Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel sosyal etkinlikleri önerir.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 163. sayfasında yer alan soru okula gitmekte olan öğrencilerin karşılaştıkları bir konuyla ilgili edindikleri bilgi istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 61:

“Türkiye Cumhuriyeti dışında bugün bağımsız olarak varlığını sürdüren başka hangi Türk devletlerini biliyorsunuz?”

Yukarıda yer alan Soru 61; 4. Sınıf “Uzaktaki Arkadaşlarım” öğrenme alanında yer alan “Türkiye'nin komşuları ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini kavrar.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 182. sayfasında yer alan soru öğrenciden doğrudan bilgi istemektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 62:

“Sizin yaşadığınız yerdeki gelenekler nelerdir? Açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 62; 5. Sınıf “Ülkem, Kültürüm ve Tarihim” öğrenme alanında yer alan “Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.” kazanımına ilişkin olarak verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 50. sayfasında bulunan soru öğrencinin ders kitabı dışından da olsa yaratıcı düşünmeye gerek kalmaksızın doğrudan bildiği bilgileri istemektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 63:

“E-hasta ne demektir?”

Yukarıda yer alan Soru 63; 5. Sınıf “Teknoloji ve Yaşam” öğrenme alanında yer alan “Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.” kazanımına ilişkin olarak

verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 100. sayfasında bulunan soru ile internet ortamından doktor tedavisi yerine güvenilir bilgiler araştırarak rahatsızlaşan insanların durumu öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Sorunun cevabı doğrudan kitaptan bulunabilecek niteliktedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 64:

“Çevrenizde hangi ekonomik faaliyetler yapılıyor? Örnek veriniz.”

Yukarıda yer alan Soru 64; 5. Sınıf “Üretimden Tüketime” öğrenme alanında yer alan “Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 118. sayfasında yer alan soru her öğrencinin düşünmeden hafızasında olan bilgilerle cevaplayabileceği niteliktedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 65:

“Bildiğiniz sosyal yardım kuruluşları hangileridir? Söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 65; 6. Sınıf “Biz ve Değerlerimiz” öğrenme alanında yer alan “Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 33. sayfasında yer alan soru ile öğrencinin hafızasında yer alan bilgileri istemektedir. Sorunun cevaplanması yaratıcı düşünme gerektirmemektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 66:

“Orhun yazıtlarının Türk tarihi açısından önemi nedir? Açıklayınız.”

Yukarıda yer alan Soru 66; 6. Sınıf “Tarihe Yolculuk” öğrenme alanında yer alan “Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 57. sayfasında yer alan sorunun cevabı öğrencinin kitapta kolayca bulabileceği niteliktedir. Öğrenciyi düşünmeye yönleltmemektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 67:

“Yaşadığınız yerde nüfusun dağılışında doğal ve beşeri faktörlerden hangisi etkili olmuştur? Söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 67; 6. Sınıf “Yeryüzünde Yaşam” öğrenme alanında yer alan “Türkiye'nin temel beşeri coğrafya özelliklerini ilgili haritalar üzerinde gösterir.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 118. sayfasında bulunan soru ile öğrencinin kitaptan ya da hafızasından kolaylıkla bulabileceği bilgiler istenmektedir. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 68:

“Okulunuzda yapacağınız bir etkinlik için hangi iletişim araçlarıyla duyuru yaparak arkadaşlarınızın katılımını artırabilirsiniz? Söyleyiniz.

Yukarıda yer alan Soru 68; 7. sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanında yer alan “Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 25. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerden istenen cevap düşünme becerilerini harekete geçirecek özellikte bulunmamıştır. Bu soru araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

Soru 69:

“İnsanlar yerleşecekleri bölgeleri seçerken neye göre hareket ederler? Söyleyiniz.”

Yukarıda yer alan Soru 69; 7. sınıf “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında yer alan “Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.” kazanımına ilişkin olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 98. sayfasında bulunan soru ile öğrencilerden insanların yeryüzünde yerleşim yerlerini tercih ederken göz önünde bulundurdıkları faktörler hakkında bilgi istenmektedir. Bu sorunun cevabı kitapta bulunduğu için araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi yönünde faydalı görülmemiştir.

4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Metinlere Yönelik Bulgular

Bu başlık altında “Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı denetimindeki 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda okutulan sosyal bilgiler ders kitabı içeriğinde bulunan metinler yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesini desteklemekte midir?” alt amacı bağlamında sorgulanan ders kitaplarında elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur. İncelenen ders kitaplarındaki metinlerin dağılımı Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4.

Türkiye’de Devlet Okullarında Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Metin Türlerinin Sayısal Dağılımı

	Metin Türü	4.Sınıf	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf
1	Biyografi	11	1		
2	Makale	1		1	
3	Haber metni	8	26	30	1
4	Şiir	5	3	1	1
5	Okuma parçası	5	3	12	9
6	Anı	2			
7	Gezi yazısı	1	1		
8	Tiyatro	1			
9	Efsane	1			
10	Hikaye	1			
11	Nutuk	1		1	1
12	Kompozisyon	2			
13	Fıkra		1		
14	Masal		1		
15	Destan			3	
16	Alıntı metin				9
	Toplam	39	36	48	21

Tablo 4’teki verilere göre araştırmada incelenen Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki metinlerden 4.sınıf ders kitabında 11 adet biyografi türü ve 8 adet haber metni türü dikkat çekicidir. 5. sınıf ders kitabında 26 adet ile haber metni öne çıkmaktadır. 6. sınıf ders kitabında 30 adet ile haber metni ön sırada yer almaktadır. 7. sınıfta ise okuma parçası ve alıntı metin türleri 9’ar adet ile en çok sayıda olanlardır. Bu noktada araştırmada 48 adet ile en fazla 6. sınıf ders kitabından metin incelenmeye değer görülmüştür.

Yaratıcı etkinlikleri puanlama ölçeğinde (YEPÖ) Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinlerin yaratıcı düşünmeyi desteklemelerini ölçen maddeler aşağıdaki gibi sıralanmış ve sorgulanmıştır. Bunlar.

- A. Metinde yaratıcılığı özendirici buluş, tasarım veya sanat konusu var.
- B. Metinde yer alan kahramanlar yaratıcı kişi özelliği barındırıyor.
- C. Metinde yaratıcılığı özendiren konu veya durum var.
- D. Metin öğrenciyi bir probleme veya problemin çözümüne yöneltiyor.
- E. Metinde bir nesnenin farklı amaçlarla kullanımı veya yeniden oluşturulması var.
- F. Metinde öğrencinin kalıp veya ön yargısını kırarak alışılmadık fikirler var.
- G. Metin öğrenciyi hayal kurmaya yöneltiyor.
- X. Hiçbir maddeyi karşılamayan metinler.
- T. Toplam incelenen metin sayısı.

Ders kitaplarında edebi ve bilimsel yazıların yer alması, kitap içeriğini zenginleştirilmesi ve öğrencinin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesi bakımından önemli görülmüştür. Edebi metinlerde yazar tarafından yaratılan gerçek üstü kahramanlar, mekanlar ve olaylar vardır. Bazı edebi metinlerin kahramanları yazarlarından daha çok tanınmaktadır. Örneğin, “Don Kişot” yazarı ve yaratıcısı Cervantes’ten daha ünlüdür. Bilimsel içerikli metinler insanların ihtiyaçlarını karşılayan veya problemlerini çözen fikirleri ve bu fikirlerin somut ürünlerini barındırır. Öğrenci zihinsel olarak yaratıcı düşünme üzerinde odaklanabilir ve bu metinlerden ilham alarak kendisindeki yaratıcılığı keşfedebilir. Bu nedenle de sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan metinler yaratıcı düşünme açısından çalışmada ele alınmış ve tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5.

Türkiye’de Devlet Okullarında Kullanılan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Metinlerin Yaratıcı Düşünmeyi Destekleme Oranı

	4.Sınıf		5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf	
Madde	f	%	f	%	f	%	f	%
A	8	16	7	13	5	6	8	25
B	2	4	4	7	3	4	2	6
C	3	6	1	2	2	3	2	6
D	12	24	21	39	16	21	8	25
E	1	2	1	2	3	4	1	3
F	4	8	4	7	3	4	1	3
G	3	6	1	2	6	8	1	3
X	17	34	12	22	34	44	9	28
T	50	100	54	100	78	100	32	100

Tablo 5 incelendiğinde, genel anlamda X maddesi sayısal olarak tüm sınıflarda %22 ile %44 arası frekans değeri olarak dikkat çekici miktarlarda bulunmuştur. 4. sınıfta D maddesi %24 ile öne çıkarken E maddesi %2 ile son sırada yer almıştır. 5. sınıfta D maddesi %39 ile ilk sırada yer alırken, C, E ve G maddeleri %2 ile son sırayı paylaşmışlardır. 6. sınıfta D maddesi %21 ile ilk sırada bulunurken C maddesi %3 ile son sırada yer almıştır. 7. sınıfta A ve D maddeleri %25 ile ilk sırada yer alırken E, F ve G maddeleri %3 ile son sırada yer almışlardır. Araştırma sonucuna göre araştırılan metinlerin tüm sınıf seviyesinde %55’in üzerinde yaratıcı düşünmeyi destekleme frekans yüzdesine eriştiği gözlenmektedir.

Öğrencide yaratıcı düşünmeyi özendirici buluş, sanat, tasarım ve benzeri temaların bulunduğu metinler incelendiği zaman 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 5 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet metne rastlanmıştır. İçinde yaratıcılığı özendirici buluş, tasarım veya sanat konusu olan kitap içi metinler aşağıda örneklendirilmiştir.

"Her şey küçük bir çocukken başladı. Evde bulduğum malzemelerle başka şeyler yapabildiğimi fark ettim.

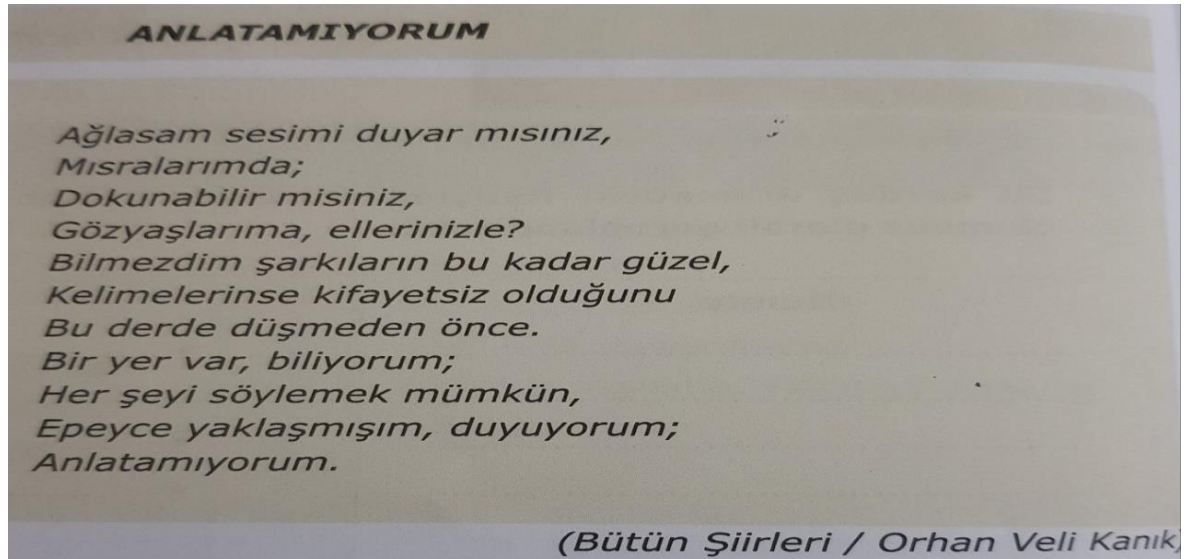
İlk tasarımı yedi yaşındayken yaptığımı söyleyebilirim. Bu, bezleri kullanarak yaptığım basit bir oyuncaktı. O zamandan beri tasarımcı olduğumu söyleyebilirim. Annemin üzerinde çamaşır yıkadığı bir tahtası vardı. Bu ahşap yüzeyle patenlerimi birleştirdim. Kız kardeşlerimle bunun üstüne binip koridorda dolaşmak gerçekten çok eğlenceliydi. Yine aynı çamaşır tahtasına çiviler, paket lastikleri ve mandallar ekleyerek kendime bir oyun makinesi yaptım. Tabii, annem çamaşır yıkayacağı zaman tüm bu malzemeleri teker teker söktüğü için sonra yeniden takmam gerekiyordu. Ev eşyalarını oyuncığa ya da başka şeylere dönüştürme yeteneğimi keşfetmek son derece keyif vericiydi.

10-11 yaşlarındayken büyüteç ve karton kutu kullanarak televizyondaki görüntüyü duvara yansıtan bir projektör yaptım. Tıpkı sinemalardaki gibiydi. Böylece var olan bir şeyi bambaşka bir şeye dönüştürmenin gücünü keşfediyordum.

Görsel 1.11: Carlos Tiscar

Resim 33. Carlos Tiscar'ın kariyeri

Yukarıda yer alan Resim 33; 4. Sınıf "Herkesin Bir Kimliği Var" öğrenme alanı içinde "Bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanır." kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 23. sayfasında yer alan metin ile ünlü İspanyol ürün tasarımcısı Carlos Tiscar'ın, çocukluğunda tasarım yeteneğini nasıl keşfettiği ve ileride sahip olacağı tasarımcılık mesleği ile ilgili ilk deneyimleri ile ilgili bilgiler öğrencilerle paylaşılmaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Resim 34. Orhan Veli Kanık Anlatamıyorum şiiri

Yukarıda yer alan Resim 34; 7. Sınıf "Birey ve Toplum" öğrenme alanı içinde "İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular." kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 16. sayfasında

nl air Orhan Veli Kanık'ın *Anlatamıyorum* adlı şiir metninde iletişimi sağlayan bazı duyular işlenmiş ve bazı iletişim unsurlarının yetersizliği sanatsal bir dille yazılmıştır. Bu metin araştırma lçeğinin A ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin sanatsal yanlarının gelişmesi ve yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Yaratıcı kişi veya yaratıcı kişilik özelliklerini barındırarak öğrencilerde yaratıcı dnmeye ya da yaratıcılığa karşı farkındalık oluşturacak ve bu yöndeki tutumları geliştirecek temaların yer aldığı metinler incelendiği zaman 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 5 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2 adet metinde rastlanmıştır. İçinde yaratıcı kişiliğe sahip kahramanları barındıran konu veya durumlar olan kitap içi metinler aşağıda örneklendirilmiştir.

Türk Tasarım Ekibine  Madalya

Toplumların gündelik hayatlarında yaşam kalitesini artıran ve küresel problemlere çözüm öneren ürünleri tanıtmaq ve yaygınlaştırmak amacıyla düzenlenen "Avrupa rn Tasarım dlleri" yarimasının sonuçları açıklandı. ODTÜ ğretim yesi Hakan Gürsu ve Designnobilis ekibi, tasarladıkları endst-riyel ürünler ile biri altın olmak üzere üç ödüle layık görüldü.

"Sığınmacı Barınma nitesi" tasarımı "Sosyal Sorumluluk İçin Tasarım" kategorisinde gümüş madalya aldı. Savaş veya doğal afet sonrası durumlarda kullanılmak üzere geliştirilen sığınmacı barınma nitesi, çadır gibi geçici çözümlerin ötesinde güvenlik, kişisel alan ve korunma sağlıyor. Dört kişilik bir ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek yaşam alanı sunan ünite, eyalarıyla birlikte kuruluma hazır bir paket olarak geliyor.

Du ve tuvalet modülü de bulunan ürün, çatıda yağmur suyunu toplayarak bunun temiz su olarak kullanılabilmesini sağlıyor.

Genel Ağ haberi, 5 Nisan 2017 (Düzenlenmiştir.)

Resim 35. Türk tasarımcılarının başarısı

Yukarıda yer alan Resim 35; 5. Sınıf "retimden Tüketime" ğrenme alanı içinde "İ birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir." kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 139. sayfasında bulunan metin ile niversiteli akademisyen ve öğrencilerin sığınmacıların barınabilmesi amacıyla tasarladıkları "sığınmacı barınma nitesi" ile uluslararası kuruluşlardan aldıkları ödüller haber konusu olmuştur. Bu metin araştırma lçeğinin A-B-C ve D kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin evrensel bir probleme çözüm aramaları ve yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Yaratıcılığı ve yaratıcı dnmeyi özendirici veya engelleyici durumların ve konuların tema olarak seçildiği metinler incelendiği zaman 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet, 5.

sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2 adet metinde bulunmuştur. Öğrenciyi yaratıcı düşünmeye özendiren konu veya durumlar düşünmeye yönelten kitap içi metinler aşağıda örneklendirilmiştir.

PTT “Dron”larla Kargo Teslimatı Yapacak!

Dünya devi teslimat şirketleri gibi PTT de insansız hava aracıyla kargo teslimatı yapmayı hedefliyor.

Bazı dünya devi şirketlerin dron ile kargo teslimatı konusunda attığı adımlardan sonra yenilikçi şirketler de bu alanda çalışmalar yürüttüğünü açıkladı. Ülkemizde de dron ile teslimat konusunda bazı haberler gelirken PTT de bu alanda bir proje hazırladığını söyledi.

PTT Genel Müdürü katıldığı bir yayında PTT’nin dron ile kargo taşıma projesinden bahsetti. Dron adı verilen insansız hava aracı ile kuryeye ihtiyaç duyulmadan alıcıya kargonun teslim edilmesi sağlanıyor.

Özellikle PTT gibi asırlardır bu alanda hizmet veren bir kurumun dron ile teslimat konusunda adımlar atması ülkemizdeki diğer teslimat odaklı şirketler için de örnek olabilir.

Genel Ağ haberi, 16 Eylül 2016 (Düzenlenmiştir.)

Resim 36. Posta ve kargoda dron kullanımı

Yukarıda yer alan Resim 36; 5. Sınıf “Üretimden Tüketime” öğrenme alanı içinde “İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 137. sayfasında bulunan metin ile PTT’nin hizmetleri arasında yer alan kargo teslimatının dronlar ile gerçekleştirilebilmesi için üretilen bazı çözüm önerileri ile ilgili bilgiler öğrencilerle paylaşılmaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin C-E ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin, bazı problemlere çözüm önerileri geliştirmeleri icatlarla ilgili olmaları ve yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Öğrenciye bir problemden ya da bir problemin çözümünden bahseden veya öğrenciden bir problemin çözümünün beklendiği metinler incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 12 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 21 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 16 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 8 adet metne rastlanmıştır. Öğrenciyi bir problem veya problemin çözümünü düşünmeye yönelten kitap içi metinler aşağıda örneklendirilmiştir.

Çarşamba'yı Sel Aldı

Çarşamba'yı sel aldı,
Bir yar sevdim el aldı
Keşke sevmez olaydım,
Elim koynumda kaldı

Çarşamba yazıları,
Körpedir kuzuları
Allah alnıma yazmış,
Bu kara yazıları

A dağlar ulu dağlar
Yarım gurbette ağlar.
Yari güzel olanlar
Hem ah çeker hem ağlar.

Anonim
Kaynak Kişi
Nejat BUHARA
Yöre: Samsun/Çarşamba

Çarşamba ve çevresinin yer şekilleri bu bölgedeki nüfus özelliklerini de belirlemiştir. Çarşamba kendisiyle benzer yer şekillerine sahip Bafra ile birlikte merkezdeki ilçeleri dışında Samsun'un en fazla nüfusa sahip iki ilçesinden biridir. Çarşamba bu özelliğini tarıma ve yerleşmeye uygun geniş düzlüklere sahip olmasına borçludur. İlimizin iç bölgelerine doğru gidildikçe elverişli yer şekilleri yerini dağlık ve engebeli arazilere bırakır. Bu nedenle iç bölgelerde kalan ilçelerimizin nüfusu Çarşamba ile karşılaştırılamayacak kadar azdır.

Harita incelememizi tamamladıktan sonra öğretmenimiz, Çarşamba'nın coğrafi özelliklerini anlatan bir türkümüz olduğunu söyledi. Aklımıza hemen "Çarşamba'yı Sel Aldı" türküsü geldi. Yanda bu türkünün sözlerini görüyorsunuz.

Resim 37. Sel felaketi için yazılmış bir şiir

Yukarıda yer alan Resim 37; 4. Sınıf "Yaşadığınız Yer" öğrenme alanı içinde "Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar." kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 79. sayfasında bulunan metinde Samsun ilinin Çarşamba ilçesinde meydana gelen sel baskınları üzerine yazılmış anonim bir şiir yer almaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin A ve D kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin bir probleme çözüm önerileri geliştirmeleri ve şiir aracılığıyla sanatsal yönlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Bireysel veya toplumsal bir hareket olan göç, türkülerimizde ve ağıtlarımızda yer almıştır. İnsanımız göç hikâyelerini ve arkada kalanların özlemini gurbet türkülerine yansıtmışlardır. Genellikle doğup büyüdükları, özlemini çektikleri yerleri "sıla" kelimesi ile ifade etmişlerdir.

Türkülerimizden söz edince ilk akla gelen gurbet türküleridir. Örneğin Erzincan'a bağlı bir yerleşim yeri olan Eğin (Kemaliye) dışarıya çok göç vermiştir. Bu durum geride kalanların söyledikleri hasret dolu türkülere yansımıştır. Eğin türkülerinde gurbetin sembolü İstanbul'dur. Almanya'ya iş göçünün başlamasıyla yerini Almanya konulu türkülere bırakır.

Tez gel ağam ömrüm geçiyor,
Tez gel ağam eğlenmeyesin,
Ecel şerbetini yarin içiyor,
İlde güzel çoktur evlenmeyesin,

"Yokluk Beni Mecbur Etti", "Gine Gurbet Çekti Beni Gurbet Ellere", "Ah İstanbul Sen Bir Han mısın?" "Ağlama Gözlerim Mevla'm Kerimdir", "Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun?" göç ve gurbet konulu türkülerimizden bazılarıdır. (Feyzan Göher Vural'ın "Türk Kültürünün Aynası: Türküler" adlı makalesinden düzenlenmiştir.)

Resim 38. Gurbet üzerine yazılmış eserler

Yukarıda yer alan Resim 38; 7. Sınıf "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanı içinde "Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır." kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 112. sayfasında bulunan metin ile göç etmek ve göç etmeye bağlı yaşanan problemlerin Anadolu'da çeşitli yerlerde edebi sanatlarla dile getirildiği örnekler öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin A ve D kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin dikkatlerinin bir problem üzerine çekilmesi ve bu problem ile ilgili çözüm önerileri üretmelerine olanak tanınmış ve edebi türler hakkında bilgi sahibi olup ilgilerini artırmak hedeflenmiştir.

Bir nesnenin ana amacı dışında farklı amaçlar için kullanıldığı veya yeniden, farklı ve özgün bir formda oluşturulduğu durumların anlatıldığı temaları içeren metinler incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1 adet metne rastlanmıştır. Bir nesnenin farklı amaçlarla kullanımını veya yeniden oluşturulmasını konu edinen kitap içi metinler aşağıda örneklendirilmiştir.

Bir Proje Hikâyesi

Benim adım Aylin, 6. sınıf öğrencisiyim. Küçük bir köyde yaşıyorum. Yaşadığım köy, rüzgârın sürekli estiği, ulaşım imkânlarının kolay olduğu bir coğrafyada yer almaktadır.

Bir gün bisikletimin önüne rüzgârda dönen bir pervane taktım. Bisikletim hızlandıkça daha da hızlı dönen pervane çok eğlenceliydi. Bu eğlenceli durum öğretmenimizin verdiği bir projede bana ilham kaynağı oldu. Çünkü yaşadığım yerde sürekli esen rüzgârdan mutlaka başka alanlarda da yararlanabilirdik. Elimdeki pervaneyi dedemin bana verdiği dinamoya bağladım. Dinamonun diğer ucuna da küçük bir lamba taktım. Rüzgâr estikçe pervane dönmeye başladı. Dönen pervane dinamo sayesinde elektrik üretilip lambanın yanmasını sağladı. Lambanın yandığını görünce çok sevindim. Babam, yaptığım bu icadı evimizde aydınlatmada kullanabileceğimizi söyledi. Daha büyüğünü evimizde uygulayarak evimizin aydınlatılmasında kullanmaya başladık.

Okulumda TÜBİTAK 4006 projesine de bu ürünümle katıldım. Projem okulda öğretmenlerimin çok dikkatini çekti. Okul müdürümüz kaymakamlık ile görüşerek projeme destek verilmesi ve bu projenin daha da geliştirilerek köyümüzün aydınlatılmasında kullanılması için yardım isteğinde bulundu. Köyümüzde esen rüzgâr, devletimizin desteği sonucunda yatırıma dönüştürüldü ve köyümüze rüzgâr türbinleri kuruldu. Artık köyümüzde daha az maliyetle temiz enerji üretilip kullanılmaktadır.

Komisyon tarafından yazılmıştır.

Resim 39. Bir 6. sınıf öğrencisinin projesi

Yukarıda yer alan Resim 39; 6. Sınıf “Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim” öğrenme alanı içinde “Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri hazırlar.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 178. sayfasında bulunan metin ile bir 6. sınıf öğrencisinin yaşadığı köyde bisikletine süs olarak taktığı pervaneden daha sonra elektrik üretebileceği bir düzeneği keşfettiği proje çalışması anlatılmaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin A-B ve C kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş, öğrencilerin buluş ve tasarıma yönelmeleri ve yaratıcı kişilerden ilham alarak bu yönde gelişimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Dersin işlendiği sınıf içerisinde öğrencide var olan kalıp yargıları ve ön yargıları kıracak ya da muhtemel kalıp yargıların ve ön yargıların oluşmasını engelleyecek alışılmadık fikirleri barındıran metinler incelendiğinde, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 4 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1 adet metne rastlanmıştır. Öğrencinin kalıp ve ön yargısını kırabilecek farklılıkta fikirler içeren kitap içi metinler aşağıda örneklendirilmiştir.

Ya Tutarsa

Adamın biri bir gün Hoca'yı gölün kenarında görmüş, bakmış ki Hoca kap kacak yıkıyor.

- Hayrola Hoca, demiş. Yine ne eğirip ne doku-yorsun?

Hoca, adamı tepeden tırnağa şöyle bir süzmüş:

- Hiç demiş, bir şey eğirip dokumuyorum. Göle yoğurt çalıyorum.

Adamcağız duyduklarına inanamamış:

- İlahi Hoca, demiş. Bu görülmüş şey mi? Göl maya tutar mı hiç?

Hoca:

- Ben de biliyorum, demiş. Tutmaz, tutmaz ama ya tutarsa!

Nasrettin Hoca, s.21

Resim 40. Nasrettin Hoca'nın Ya Tutarsa fıkrası

Yukarıda yer alan Resim 40; 5. Sınıf “Ülkem, Kültürüm ve Tarihim” öğrenme alanı içinde “Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihi gelişimini değerlendirir.” kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 57. sayfasında bulunan metin ile bir Nasrettin Hoca fıkrası olan göle maya çalma ile yoğurdun eskiden beri tüketildiği vurgulanmaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin C-E ve F kategorilerine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin bir nesnenin amacı dışında farklı yerlerde de kullanılabileceği ve kalıp yargıların ve ön yargıların alışılmadık fikirler ile kırılarak sağlanması hedeflenmiştir.

İçinde hayal kurmaktan bahsedilen, hayali kahramanları olan, birinin hayallerini konu edinen, konusu tamamen hayali olan ya da öğrenciyi hayal kurmaya yönelten metinler incelendiğinde, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 6 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1 adet metne rastlanmıştır. Öğrenciyi hayal kurmaya yönelten kitap içi metinler aşağıda örneklendirilmiştir.

Süphan Dağı

Efsaneler kaynağı Van Gölümüzün kuzeybatısında bulunan, 4434 metrelik yüksekliği ve heybetli duruşuyla yurdumuzun yüce dağları arasında yer alan Süphan Dağımızın çok eskiye dayanan bir hikâyesi vardır.

Çevre halkının anlattığına göre bu dağımız adını şu olaydan almıştır:

Nuh peygamberin teknesine aldığı insanlar ve hayvanlar, tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarparlar. Hz. Nuh, teknesinin sular altında kalmış olan bu tepeye çarpması üzerine bir an tereddüt eder. Ardından “Allah’ın her türlü kusurdan uzak olduğunu kabul ederim.” anlamındaki “Süphanallah” sözünü söyler.

Nuh Aleyhisselâm ve teknesindekiler, suların alçalması ile birlikte geri çekilirler. O günden sonra teknenin çarptığı tepe, Hz. Nuh’un söylediği “Süphanallah” sözünden dolayı “Süphan” adıyla anılır.

Halkın anlattığına göre teknenin bazı parçaları hâlâ dağın tepesinde durmaktadır.⁽¹⁾

Resim 41. Süphan Dağı Efsanesi

Yukarıda yer alan Resim 41; 4. Sınıf “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanı içinde “Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.” kazanımına yönelik olarak verilenmiştir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 81. sayfasında bulunan metin ile Süphan Dağı’nın yüksekliği, bulunduğu yerin konumu ve adının nereden geldiği ile ilgili bilgiler öğrenciler ile paylaşılmaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin G kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin hayal kurmaya yönelik ilgilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Ders kitaplarında bulunan metinleri yaratıcı düşünme açısından incelemek için hazırlanmış olan formda bulunan maddelerin hiçbirini karşılamayan metinler incelendiğinde, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 17 adet, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 12 adet, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 34 adet ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 9 adet metne rastlanmıştır. Yaratıcı düşünmeyi ölçen maddelerin hiçbirini bulundurmeyen kitap içi metinler aşağıda örneklendirilmiştir.

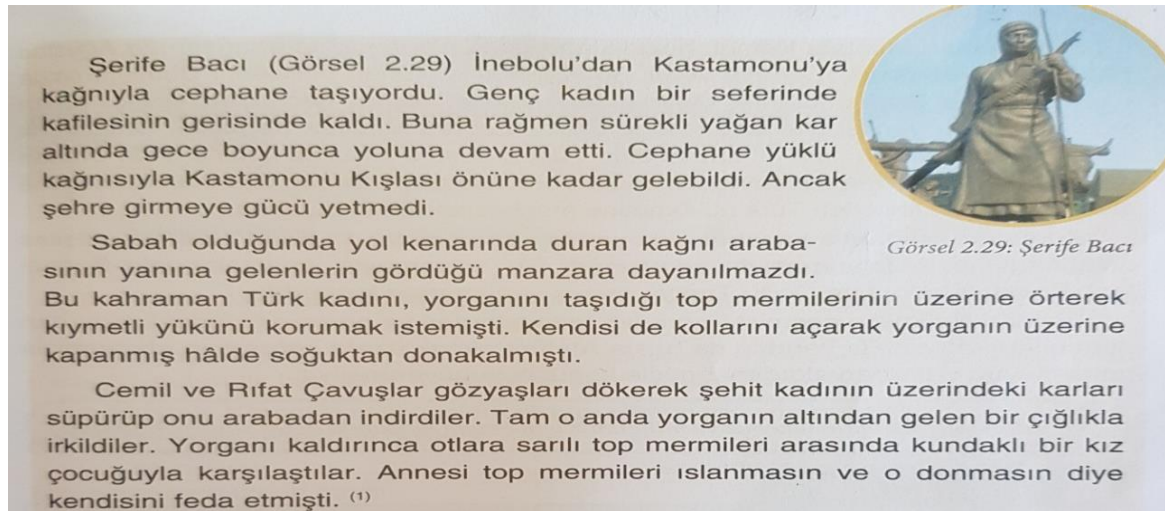
Düğün öncesinde kızın sandıktaki çeyizi kız evinde sergilenir. Damadın babasının en yakın arkadaşı "Düğün Kahyası", damadın en yakın arkadaşı da "Sağdıç" olarak seçilir. Düğünler, genellikle cuma günü namazdan sonra başlar. cuma namazından çıkanlar, yanlarında imamla düğün evine gelirler. "Bayrak Yemeği" diye adlandırılan yemek yenir. Yemekten sonra bir sırık ucuna takılmış Türk bayrağı ile bayrağın üzerinde bulunan ayna ve elma evin çatısına dikilir. Duanın ardından davul zurna çalmaya başlar. Aynı günün akşamı okuntular, yani davetliler gelir. Davetlilere yemek ikram edilir. Davetliler düğün-

ne güçleri oranında hediye getirirler. Bu hediyeler; ev eşyası, para, düğün için yiyecek, zahire, düğünde kesmek için küçükbaş hayvan olabilir. Cumartesi akşamı düğün, gelin ve damat kınasının yapılması ile devam eder. Pazar günü gelini almaya gelenlere babası kızını teslim eder. Gelin eğer varsa bir erkek kardeşinin koluna girmiş olarak evden dışarı çıkar. Oğlan evinden gelenler o anda sevinç gösterileri yaparlar. Gelin, oğlan evine gelirken beraberinde kaşık, çivi, bıçak... gibi şeyler getirir. Bu da gelinin "bereketiyle gelmesi" anlamına gelir.

www.kırıkkale.gov.tr

Resim 42. Ülkemizde düğün kültürü

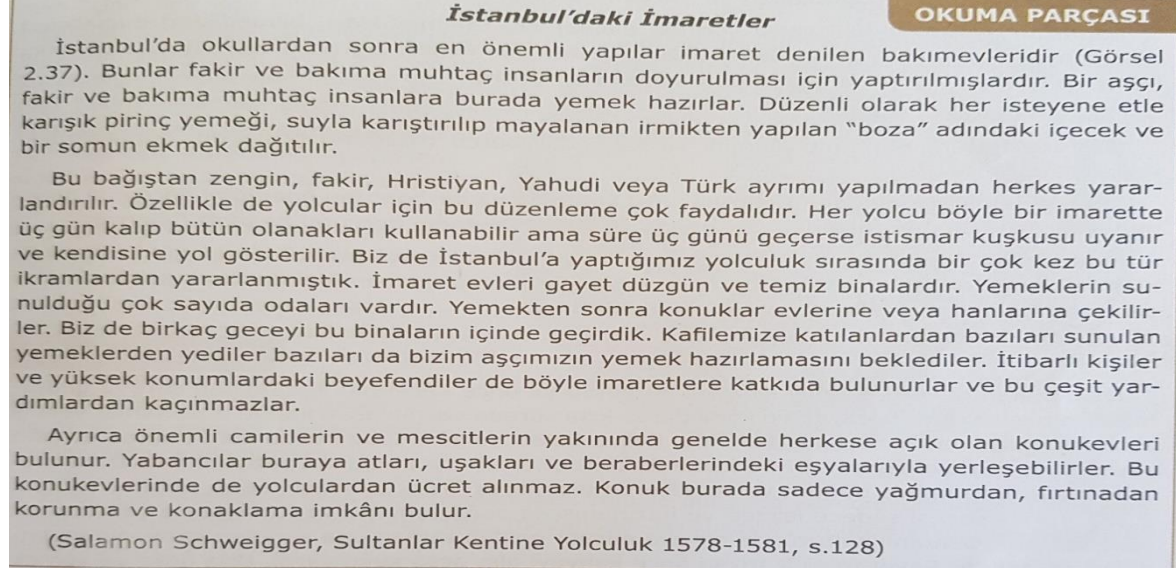
Yukarıda yer alan Resim 42; 5. Sınıf "Ülkem, Kültürüm ve Tarihim" öğrenme alanı içinde "Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler." kazanımına yönelik olarak verilen metin verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 52. sayfasında bulunan metin ile Kırıkkale ili seçilerek burada düğün aşamaları ile ilgili ritüeller ve gelenekler tanıtılmaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesinin sağlanması yönünde bir katkısı bulunmamıştır.

Resim 43. Kurtuluş savaşı kahramanı Şerife Bacı

Yukarıda yer alan Resim 43; 4. Sınıf "Geçmişimi Öğreniyorum" öğrenme alanı içinde "Milli Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Milli Mücadele'nin önemini kavrar." kazanımına yönelik olarak verilen metindir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 57. sayfasında

bulunan metin ile Milli Mücadele yıllarında İnebolu'dan Kastamonu'ya mermi taşıırken canını feda eden Milli Mücadele kahramanlarından Şerife Bacı'nın kısa hikayesi anlatılmaktadır. Bu metin araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişebilmesi açısından bir katkı sağlama hedefi bulunmamaktadır.

Resim 44. İstanbul'da imaretler

Yukarıda yer alan Resim 44; 7. Sınıf, "Kültür ve Miras" öğrenme alanı içinde "Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir." kazanımına yönelik olarak verilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 87. sayfasında bulunan metin ile Osmanlı Devleti'nde her kültürden ve inançtan muhtaç insanın, özellikle de yolcuların yararlandığı İstanbul'daki imarethaneler öğrencilere tanıtılmaktadır. Bilgi temelli yazılmış bir metindir. Bu metin araştırma ölçeğinin X kategorisine yönelik olarak değerlendirilmiş ve öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinde gelişim sağlanması hedeflenmemiştir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ders kitapları, binlerce yıl öncesinden kullanılmaya başlamış ve bugün eğitimde etkin ve yaygın bir şekilde kullanılmaya devam eden öğretim materyalleridir. Ders kitabı öğretim programında yer alan amaç, beceri, değer ve kazanımları somut bir şekilde sınıfın içine ve ders ortamına ulaştırır. Ayrıca her öğretmen ve öğrencinin her zaman ulaşabildiği, en kolay kullanım ve erişime sahip eğitim materyali olma niteliğini de sürdürmektedir. Bu araştırmada sosyal bilgiler ders kitapları, evrensel ölçekteki çağdaş eğitim yaklaşımlarının 21. yy. becerileri arasına kattığı yaratıcı düşünme becerisi açısından irdelenmiştir.

Araştırma SBDÖP'nin 21. yy. becerilerinden yaratıcı düşünme becerisinin gelişimine ne kadar imkan verdiğini, bunun ders kitaplarında somut olarak ne kadar yer bulunduğunu incelemiştir. Araştırma kapsamında sosyal bilgiler ders kitaplarındaki yaratıcı düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik içeriklerin varlığı sorgulanarak bu içeriklerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırma açısından yeterli olup olmadığını belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre 2005 yılı SBDÖP'de yer alan yaratıcı düşünme becerisi 2018 SBDÖP'de yer almamıştır, oysaki 21. yy. becerileri Türk eğitiminde tüm alanların öğretim programlarının hazırlanmasında dikkate alındığı gibi amacı vatandaş yetiştirmek olan SBDÖP'de de önemsenmelidir. 2018 yılı SBDÖP incelendiğinde yaratıcı düşünme becerisinden söz edilmese de yenilikçi düşünme, girişimcilik, eleştirel düşünme, problem çözme ve empati yapma becerileri yer bulmuştur. Adı geçen beceriler yaratıcı düşünme becerisinin yerini doldurmak için konmuş olsalar da bu beceriler temelde yaratıcı düşünme becerisi ile ilgili olmasına rağmen tam olarak onun yerini dolduramayacaktır. Bu sebeple de becerinin kendi adıyla programda yer almasının uygun olabileceğine kanaat getirilmiştir. Yaratıcı düşünme becerisinin SBDÖP'nin dışına itilmiş olması bu anlamda dikkat çekicidir. Yaratıcı düşünme becerisinin farklı isimler altında ya da diğer becerilerin içinde kısmen verilmeye çalışılması, önemsenmesini ve hayata geçirilmesini

engelleyecektir. Fen bilimleri dersi öğretim programında yaratıcı düşünme becerisine yer verilmiş olup sosyal bilgiler dersinde verilmesinden vazgeçilmesi ise yaratıcı düşünmenin fen bilimleriyle özdeşleştirilmesiyle açıklanabilir.

Araştırma çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na ait okullarda okutulmakta olan 4 adet sosyal bilgiler ders kitabı ile çalışılmıştır. Araştırmanın verileri ders kitaplarının analiz edilmesi ile elde edilmiştir. Bulgulara göre bazı etkinlikler yalnızca bir madde ile özdeşleşirken diğer birçok etkinliğin birden fazla maddeyi karşıladığı görülmüştür. Örneğin, “Yaşadığımız Yer” öğrenme alanı içinde verilen doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar kazanımı konusu gereği, barındırdığı doğal afetlerin insanlar ve çevre üzerinde bıraktığı etkiyi anlatan görselleri, metinleri ve soruları doğrudan “Bir probleme yönelik çözüm önerileri geliştirir.” maddesine işaret eder. Öte yandan birçok etkinliğin birden fazla maddeyi içerdiği de görülmektedir. Örneğin, bir görsel öğrenciyi hayal kurmaya yönlendirirken aynı zamanda bir icat veya keşif konusunu, başka bir zamanda olmayı, hayal kurmayı, empati yapmayı ve problem çözme de içerebilmiştir. Örneğin, bir soru öğrencide farklı bir zamandaymış hissi yaşatırken hayal kurmaya, bir problemin çözümüne odaklanmaya ve varsayımda bulunmaya yöneltebilmektedir. Ders kitaplarında bulunan etkinliklerin öğrencileri düşünmeye, yeni sorular sormaya, hayal etmeye veya farklı seçenekler üzerinden varsayımlarda bulunmaya yöneltmesi yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi bakımından yararlı olabilir.

Bunun yanında sınıf düzeyleri arasında maddelerin etkinliği karşılama sayısında yüksek değişkenlikler ve dengesiz dağılım görülmüştür. Dengesiz dağılımın nedenlerinden biri etkinliğin karşıladığı madde ile öğrenme alanı arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Örneğin, “İyi ki var” ve “Teknoloji ve yaşam” öğrenme alanı icat/mucit, keşif/kaşif konularını içermesi maddesini daha fazla karşılaması olağan görülmüştür. Tarih ile ilgili konularda empati kurma becerisi ve farklı zamanda olmayı hayal etmeye yönelik görseller, sorular ve metinler yer alırken beşeri coğrafya ile ilgili istatistiksel dökümlerin çok yer aldığı öğrenciye düşünme şansının tanınmadığı öğrenme alanları da olmuştur. “Teknoloji ve Yaşam” ve bu öğrenme alanına denk gelen farklı isimler altındaki öğrenme alanlarında teknolojinin toplum hayatında yarattığı olumsuzluklar ve teknolojik araç ve gereçlerin kullanımında yaşanan tehlikeler sıkça işlenmiştir. Araştırmada sonuç olarak diğer benzer çalışmalarda olduğu gibi, yaratıcı düşünmenin öğrencinin akademik başarısı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Öztürk (2010) tarafından yaratıcı düşünme yeteneğinin ilköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersi içinde öğrenci başarısındaki etkililiğine ilişkin yapılan araştırmada

yapılandırmacı anlayışta yaratıcı düşünme yeteneği desteklenerek verilen eğitimin yaratıcı düşünme becerisinin kolaylaştırıldığı deney grubunun akademik başarı ve beceri ölçeği puan durumları arasında kontrol grubu ile karşılaştırıldığında manidarlık görülmüştür. Çetin (2008) tarafından yapılan araştırma sonucunda öğretmenler 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını hazırlık çalışmaları ve yazılı materyaller bakımından yetersiz görmüşlerdir. Bu araştırmada da ders kitaplarındaki değerlendirme soruları çoktan seçmeli sorulardan oluştuğu ve öğrenciye düşünme imkanı sunmadığı için araştırma dışında tutulmuştur. Elde edilen bulgulara bakıldığında ders kitaplarının sınıf seviyelerine, öğrenme alanlarına, içerdikleri görsel, soru ve metinlere göre yaratıcılık bakımından farklılıklar taşıdığı görülmüştür. Ders kitaplarının her sınıf düzeyinde barındırdığı soru miktarı yaratıcılık ve yaratıcı düşünme açısından görsel ve metinlerin sayısından çok daha fazla bulunmuştur. Farklı türlerdeki etkinliklerin benzer oranlarda yaratıcılık barındırması ve kitapta bulunması öğrenci ilgisini ve motivasyonunu artırabilir.

Görsel öğelerin yaratıcı düşünme becerisi üzerindeki etkisinin önemi diğer çalışmalarda olduğu gibi bu araştırmada da belirlenmiştir. İmpraim, Morris, Lummis ve Jones (2022) tarafından Gana'da gerçekleştirilen araştırmada öğrencilerde yaratıcılığın ilerlemesinin öğretmenlerin yaratıcılık algısı ile ilişkisi araştırılmıştır. Nitel ve çok alanlı vaka araştırması ile öğretmenlerle görüşme yapılmış ve doküman analizi yapılmıştır. Lise görsel sanatlar öğretmenlerindeki yaratıcılık anlayışlarının belirli ölçülerle sınırlı olduğu ve Gana'ya özgü eğitim materyallerinin üstüne inşa edildiği belirlenmiştir. Bulgular ışığında Gana'daki öğretmen eğitim materyallerinin ve okul temelli eğitim kaynaklarının öğretmenlerin eğitim içindeki yaratıcı düşünme anlayışlarının ilerletilmesi için zenginleştirilmesi önerilmiştir. Bu araştırmada da yaratıcılığa ilişkin hiçbir madde ile eşleşmeyen görseller tüm sınıf düzeylerinde dikkat çekici miktarda tespit edilmiştir. Ayrıca 7. sınıf %63 ile en fazla yaratıcı düşünmeyi destekleyici özellik barındıran ders kitabı olmuştur. 7. sınıfta A maddesi %24 bulunur iken G maddesi %1 de kalmıştır. Bu sonuçlar da madde dağılımındaki dengesizliğe örnek oluşturmaktadır.

Araştırmada diğer bazı araştırmalarda olduğu gibi ders kitaplarında yer alan açık uçlu soruların öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmelerine yönelik önemli katkılarının olduğu sonucuna varılmıştır. Özalp (2019) tarafından sosyal bilgiler öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme aşamasında yararlandıkları soruların eleştirel ve yaratıcı düşünme yetenekleri bakımından değerlendirilmesine ilişkin yapılan araştırmada sınav sorularının eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneklerini ilerletmede ve belirlemede

yetersiz oldukları görülmüştür. Çoktan seçmeli soruların daha çok tercih edilmesine karşın, eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneklerine ilişkin soruların en fazla açık uçlu soru çeşidinde olduğu saptanmıştır. Çoktan seçmeli sorularda sorunun cevabı sayfada yer aldığı için öğrencinin düşünme becerilerini geliştirmeye katkısı çok az olacaktır. Açık uçlu sorular ile öğrenciye özgün cevaplar verme ve daha fazla düşünmeye sevk etme imkanı tanınacağı için yaratıcı düşünme becerisini geliştirme bakımından daha yararlı olabilir.

Palandökenlier (2008) tarafından ilköğretim sosyal bilgiler dersi çalışma kitaplarında bulunan faaliyetlerin yaratıcı düşünme yeteneği bakımından değerlendirilmesine ilişkin yapılan araştırmada, 4. sınıf sosyal bilgiler kitaplarında tavsiye edilen faaliyetlerden *Kahraman askerlerimiz ve Hikaye yazıyorum, Para ve fotoğraf inceleyelim, Siz bir bilim insanısınız, Fotoğraflar, Gölge oyunu, Geçmişe yolculuk, Ne yapabiliriz? ve Başbakan sen olsan?* başlıklı metin temelli faaliyetlerin yaratıcı düşünmenin esneklik, özgünlük veya akıcılık alt boyutları açısından diğer etkinliklere nazaran daha etkili oldukları belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerde yaratıcı düşünmeyi harekete geçirebilmesi için ders kitaplarının yaratıcılığa dayanan ya da yaratıcı düşünmeye açık etkinlikleri bulundurması gerektiği görülmüştür. Vural (2008) tarafından yapılan araştırmada, 2005 ilköğretim programını yerine getiren 5. sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde yaratıcılığı iletirmek adına nasıl faaliyetler yaptıklarının, hangi materyallerden yararlandıklarının ve bununla ilgili yaşadıkları problemlerin açıklanması amaçlanmıştır. Etkinlik türlerinden çoğunlukla araştırma ödevleri, *sen olsaydın, beyin fırtınası ve tartışma etkinlikleri* kullanılmaktadır. Öğrencilerin hayal dünyasının harekete geçirilmesinden dolayı etkinliklerin farklı özellikteki öğrencilere uygun olduğu bilgisi verilmiştir. Öğrencilerin yaratıcı düşüncelerinin geliştirilmesi için dersin sınıfta işlenmesi, yaratıcılık ile ilgili kurslara katılmaları ve gündemdeki konuları takip etmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu araştırmada ise *sıra sizde, cevaplayalım, hazırlanalım, okuyalım öğrenelim, araştıralım* etkinlikleri, konuya giriş, öğrenciden konu ile ilgili değerlendirme, düşünce, yorum, açıklama bekleyen, öğrenciyi tartışmaya yönelten sorular, metne ilişkin sorular, görsele ilişkin sorular, metinler, metni tamamlayan görseller, resimler, haritalar, karikatürler, amblemler ve kartların yaratıcı düşünme üzerindeki etkililik durumları ele alınmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre ders kitaplarında öğrencideki yaratıcılığı, cevaplanması istenen sorular, dikkatini çeken görseller ve örnek teşkil eden metinler ile çoklukla bireysel olarak harekete geçirme potansiyeli vardır. Bunun dışında öğretmenin farklı etkinlikler ile sınıftaki akran etkileşiminden daha fazla yararlanabilmesi, ders kitabının ders süresiyle uyumlu ve

sınıfta yapılabilecek etkinlikleri içermesi, öğretmenin farklı teknikleri kullanmasını desteklemesi gerekir. Kuyubaşioğlu (2009) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre öğretmenler tarafından yaratıcı düşünme tekniği olarak en fazla beyin fırtınası ve yaratıcı dramının sınıf ortamlarında uygulandığı, yaratıcı düşünmeye ilişkin hizmet içi eğitim talep ettikleri, sınıfların fiziki şartlarının yaratıcı düşünme faaliyetlerine engel olduğu, sınıflarda öğrenci sayısının fazlalığı, yaratıcı düşünme faaliyetlerinin fazla süre istemesi gibi problemler ifade edilmiştir. Bu araştırmada da ders kitaplarında yer alan yaratıcı düşünmeye ilişkin etkinliklerin faydalı olabilmesi için öğretmenlerin yaratıcı düşünmenin farkında olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Günümüz dünyasında etkin vatandaş olabilmek ve rekabet gücünü artırabilmek için var olan ve bilinenin üzerine yeni bir şeyler koymak, kimsenin yapmayı düşünemediği işleri yapmak, kimsenin farkına varamadığı ayrıntıları görebilmek, sorunlara hızlı çözümler üretebilmek ve herkesten farklı, yeni ve özgün ürünleri ortaya koyabilmek zorunlu olmuştur. Geleceğe yönelik hedefler doğrultusunda bu niteliklere sahip bireyler yetiştirebilmek için konularının niteliği ve kapsamı bakımından yaratıcı düşünme becerisini en iyi sosyal bilgiler dersi verebilecektir. Okullarda bu hedefler doğrultusunda öğrenci yetiştirebilmek, içinde yaratıcı düşünme becerisini yeterince barındıran sosyal bilgiler ders kitapları ile hayata geçecektir. Küçük yaşlarda hayal gücü ve yaratıcı düşünme ürünlerinin çok daha verimli olduğu göz önünde bulundurularak sınıf seviyesi küçüldükçe yaratıcı düşünme içerikli etkinliklerin daha yoğun yer alması daha etkili olabilir.

BÖLÜM 6

ÖNERİLER

Günümüz sosyal bilgiler ders kitaplarında yaratıcı düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik içeriklerin varlığının sorgulanarak, bu içeriklerin yaratıcı düşünme becerisini kazandırma açısından yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan araştırmada, araştırmaya ilişkin önerilere aşağıda yer verilmiştir.

1-*Yaratıcı düşünme becerisi* öğretim programında kendi adıyla yer almalıdır. Öğretim programlarının milli eğitimin genel amaçlarını içermesi nedeniyle bu becerinin öğretim programında yer alması yaratıcı düşünmenin eğitimin bileşenleri tarafından daha fazla dikkate alınmasını sağlayacaktır. Böylece eğitimin tüm paydaşları yaratıcı düşünme becerisinin derslerde verilmesi konusunda bir dayanağa sahip olacaktır.

2-Ders kitapları programa uygun olarak yaratıcı düşünme becerisini öğrenciye verecek etkinliklerle şekillendirilmelidir. Ders kitaplarındaki görseller, sanatsal ve özgün tasarımlı, problem içerikli, bilim ile ilişkili, hayal kurmaya veya tahminde bulundurmaya yönelik olmalıdır.

3- Ders kitaplarında öğrenciye daha fazla açık uçlu soru hazırlanmalıdır. Öğrenciye yönelik soruların cevabını öğrenci, kitabın dışından, kendi zihin dünyasından, kendine özgü yöntemlerle bulmalıdır.

4- Ders kitabı içinde yer alan metinlerin seçiminde; öğrenciye sıra dışı düşünme, farklı bakış açısıyla yaklaşma, icatlarda bulunma, keşfetme, bir problem ya da eksikliği giderme, varsayımlarda bulunma, empati yapma ve hayal kurmaya yönlendirme gibi yaratıcılığın ve yaratıcı düşünmenin önünü açan özellikler dikkate alınmalıdır.

5-Sosyal bilgiler öğretmenleri, yaratıcı düşünme konusunda hizmetiçi eğitimlerle eğitilmelidir. Öğretmenler, sınıf düzeni ve ders işleme yöntemlerini demokratik ve özgürlükçü tutum ve tavırlarla belirlemelidir. Öğretmen, öğrencinin ders akışının dışındaki

fikir yürütme, ani çıkışlarda bulunma, saçma görünen düşünceler öne sürme ve hayal kurma gibi davranışlarını doğal karşılaması yönünde bilinçlendirilmelidir.

6-Sosyal bilgiler öğretmeni eğitiminde yaratıcı düşünme, yaratıcı düşünme becerisi, yaratıcılık ve yaratıcı düşünce konularının üzerinde durulmalıdır. Sınıfta öğrencinin kendini rahat ifade edebileceği ve serbest düşünebileceği demokratik ve özgürlükçü ortamı oluşturacak öğretmenler yetiştirilmelidir. Yaratıcı düşünme becerisini geliştirmeye yönelik yöntem ve teknikler öğretmen adaylarına benimsetilmelidir. Yaratıcı düşünme sınıf içi ders işleme kültürünün bir parçası haline getirilmeli ve teşvik edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Ö. (2019). *Eğitimde yaratıcı drama*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Akan, R. (2022). Hayat bilgisi öğretiminde çocuklar için felsefe (P4C) yaratıcı düşünme becerisi etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerisine etkisi (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Akbaba, B., & Aksoy, B. (2019). Giriş. B. Aksoy, B. Akbaba. ve B. Kılcan. (Ed.), *Sosyal bilgilerde beceri eğitimi* içinde (s. IX – XVII). Ankara: Pegem.
- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ders kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 215-231. eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/663/232 sayfasından erişilmiştir.
- Bapoğlu, S. S. (2010). *Üstün ve normal çocukların yaratıcı ve eleştirel düşünme düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Barışık, A. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin benlik saygıları ve yaratıcı düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi İstanbul ili örneği* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Bloom, S., B. (1979). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme*. (D. A. Özçelik, Çev.). Ankara: MEB.
- Boge, K. (2012). “Yaratıcılığın öğrenimi nasıl kolaylaştırılır: “kutunun dışında” ve ders kitabı çözümlerinin ötesinde düşünmek. *Development and Learning in Organizations*, 26(6), 14-16. emerald.com/insight/content adresinden erişilmiştir.
- Bulut, İ. (2008). Yeni İlköğretim programlarında öngörülen öğrenci merkezli uygulamalara İlişkin Öğretmen Görüşleri (Diyarbakır ili örneği). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 56(1), 521-546. Diyarbakır.
- Büyüköztürk, Ş. vd. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Cox, D. (2020). *Yaratıcı düşünme*. (E. Ün, Çev.). İstanbul: Nobel Yaşam.
- Creswell, J. W. (2017). *Research Design*. (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.

- Cüceloğlu, D. (1987). *İnsan insana*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Cüceloğlu, D. (1996). *İçimizdeki çocuk*. İstanbul: Remzi.
- Çelikkaya, T. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim araç-gereç ve materyallerini kullanma düzeyleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 73-105. <https://www.idealonline.com.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Çer, Ö. Y. (2020). *Öğretmen adaylarının eleştirel ve yaratıcı düşünme eğilimlerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Çetin, A. (2008). 6. sınıf yeni sosyal bilgiler ders kitabının (2005) öğretmen görüşlerine göre incelenip değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem.
- Deniz, T. (2021). Türkçe ve Türk kültürü ders programı kazanımları ile Felemenkçe ders programı kazanımlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Direk, N. (1990). Sosyal bilimlerde eğitim sorunları. J. Baysal, N. İpşiroğlu, Z. İpşiroğlu, Ş. Ozil (Ed.), *Yaratıcı toplum yolunda Çağdaş Eğitim* içinde. (s. 87-98). İstanbul: Cem.
- Doğan, Ö. (2021). *Bir ömür yaratıcılık: Yaratıcı yaşam rehberi*. İstanbul: Sola.
- Emir, S. (2001). Sosyal bilgiler öğretiminde yaratıcı düşünmenin erişiyeye ve kalıcılığa etkisi (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Erbaşlar, G. (2017) *Girişimcilik*. Ankara: Nobel.
- Ersoy, A. F., & Erdoğan, K. (2009). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının (2004) Uygulama Sürecine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 71-76. <https://dergipark.org.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Gartenhaus, A. R. (1997). *Yaratıcı düşünme ve müzeler* (R. Mergenci ve B. Onur, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Gelen, İ. (2002). Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde düşünme becerileri kazandırma yeterliklerinin değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi*. dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4365/59709 sayfasından erişilmiştir.
- Grant, A., & Grant, G. (2015). *Yaratıcılığı kim öldürdü?* (Ç. Soy, Çev.). İstanbul: NTV.

- Goodman, J., & Adler, S. (2012). *Becoming an elementary social studies teacher: A study of perspectives*. *Theory & Research in social education*, 13(2), 1-20. <https://www.tandfonline.com/> sayfasından erişilmiştir.
- Gümüş, T. T. (2010). Batı Avrupa'da Eğitim Tarihi yeni yaklaşımlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi dergisi* 6(1), 025-040. <https://dergipark.org.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Güven, İ. (1992). Büyük Selçuklu Devleti'nde eğitim ve öğretime genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi dergisi* 25(2), 833-848. <https://dergipark.org.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Hali, S. & Rencüzoğulları, S. (2017). İslamiyet öncesi dönemde Türklerde eğitim. *21. yüzyılda eğitim ve toplum*, 6(17), 423-435. <https://dergipark.org.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Hashemi, S. A. (2011). Lise sosyal bilimler ders kitaplarında eleştirel düşünmenin kullanımı: İran'daki Fars ili örneği alan araştırması. *International Journal of Instruction*, 4,(1). <https://dergipark.org.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Hızarcı, S. H. (2009). İlköğretim 6. sınıf yeni sosyal bilgiler ders kitaplarının okunabilirlik düzeylerinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Hoşgörür, V. (2014). İletişim. Z. Kaya (Ed.), *Sınıf yönetimi* içinde (s.149-179). Ankara: Pegem.
- İmpaim, E. S., Morris, J. E., Lummis, G. W., & Jottes, A. (2022). Yaratıcılığı teşvik etmek: Gana'da ikincil görsel sanat öğretmenlerinin yaratıcılık algıları ve anlayışları. *Düşünme Becerileri ve Yaratıcılık*, 1(45),101057. <https://papers.ssrn.com/> sayfasından erişilmiştir.
- İpşiroğlu, Z. (1990). Yaratıcı toplum yolunda Çağdaş Eğitim. Baysal, J., İpşiroğlu, N., İpşiroğlu, Z., Ozil, Ş. (Ed.). *Okumayı öğretme* (s. 47-60). İstanbul: Cem.
- Karasar, İ. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem.

- Kayaalp, F. (2015). *İdeoloji-vatandaş ilişkisi bağlamında 1923-1950 Türkiye'sinde sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarının incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kazak, Ö. (2010). *Lise kimya ders kitaplarının bilimsel içerik açısından incelenmesi ve ders kitapları hakkında öğretmen ve öğrenci görüşlerinin belirlenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Keleşoğlu, S. (2019). Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi. Aksoy, B., Akbaba, B. ve Kılcan, B. (Ed.). *Yenilikçi düşünme* (s. 555-579). Ankara: Pegem.
- Kelley, T., & Kelley, D. (2021). *Yaratıcı özgüven*. İstanbul: Optimist.
- Kirst, W., & Diekmeyer, U. (1978). *Yaratıcılık Eğitimi*. İstanbul: Evrim bilimsel eğitim araçları.
- Koray, Ö. (2004). *Fen eğitiminde yaratıcı düşünmeye dayalı öğretmen adaylarının yaratıcılık düzeylerine etkisi*. Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi 40 (40), 580-599. dergipark.org.tr sitesinden erişilmiştir.
- Korkmaz, S. (2018). *Eğitsel oyun geliştirerek desteklenen fen bilimleri öğretiminin öğrenci tutum ve başarısına etkisi* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kuyubaşoğlu, B. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler dersinde yaratıcı düşünme becerilerinin kazandırılması ile ilgili öğretmen ve öğrenci görüşleri* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Küçük, E. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerilerine ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Küçükahmet, L. (2011). Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu. L. Küçükahmet (Ed.). *Eğitim programlarında ders kitabının yeri* (s. 1-16). Ankara: Nobel.
- Leski, K. (2017). *Yaratıcılık fırtınası*. (Z. Kökkaya, Çev.). İstanbul: MediaCat.
- May, R. (2020). *Yaratma cesareti*. (A. Oysal, Çev.). İstanbul: Metis.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2005). Milli Eğitim Bakanlığı 2005 Yılı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.

- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Milli Eğitim Bakanlığı 2018 Yılı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Milli Eğitim Bakanlığı 2018 Yılı Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2012). Milli Eğitim Bakanlığı ders kitapları ve eğitim araçları yönetmeliği. mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1605.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma*. Ankara: Nobel.
- Michalko, M. (2017). *Yaratıcı düşünce*. (L. Arda, Çev.). İstanbul: Koridor.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis an expanded source book*. California: Sage Publications.
- Ozil, Ş. (1990). Yaratıcı toplum yolunda çağdaş eğitim. Baysal, J., İpşiroğlu, N., İpşiroğlu, Z., Ozil, Ş. (Ed.). *Eğitimde öğrenci boyutu* (s. 37-46). İstanbul: Cem.
- Özalp, M. T. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme sürecinde kullandıkları soruların eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Özden, Y. (2021). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem.
- Özerbaş, M. A. (2011). Yaratıcı düşünme öğrenme ortamının akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığı etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 3, 675-705. www.gefad.gazi.edu.tr/download/article-file/76967 sayfasından erişilmiştir.
- Özkan, G. V. (2016). *Örgütlerde yaratıcı ve yenilikçi davranışların geliştirilmesinde pozitif psikolojik sermaye ve pozitif örgütsel değişkenlerin rolünün incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Özkan, R. (2006). *Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği* (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Öztürk, D. (2010). Yaratıcı düşünme becerisinin ilköğretim 6.sınıf sosyal bilgiler dersinde öğrenci başarısı üzerindeki etkililiği (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Palandökeniler, İ. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerin yaratıcı düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

- Polatoğlu, E. (2018). *Özel gereksinimli bireylerle çalışan öğretmenlerin bilişsel esneklik düzeyleri ile yaratıcılık ve empati düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Rahimi, R., Assare, A., & Sedghpour, B. (2015). Analysis of 6th Grade Matematics Textbook based on Plsek's Creativity Model. *Journal of Theory and Practice in Curriculum*, 4(2), 111-134.
- Razon, N. (1990). Yaratıcı toplum yolunda çağdaş eğitim. Baysal, J., İpşiroğlu, N., İpşiroğlu, Z., & Ozil, Ş. (Ed.). *Yaratıcılığı geliştirici oyunla eğitim* (s.213-220). İstanbul: Cem.
- San, İ. (2008). *Sanat ve eğitim*. Ankara: Ütopya.
- Sburian, J., Corebima, A. D., İbrohim, & Saptasari, M. (2019). The Correlation Between Critical and Creative Thinking Skills on Cognitive Learning Results. *Eurasian Journal of Educational Research*, 81, 99-114. dergipark.org.tr sayfasından erişilmiştir.
- Sel, B. (2016). *Cumhuriyet Dönemi 1928-1908 yurt bilgisi ders kitaplarında çocukluğun politik yapılanmasına ilişkin bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Setiawan, A., Malik, A., Suhandi, A., & Permanasari, A. (2018). Effect of hayır order thinking laboratory on the improvement of Critical and Creative thinking skills. *Materials science and Engineering* 306, 1. Endonezya, Bandung. scholar.google.com sayfasından erişilmiştir.
- Sungur, N. (1992). *Yaratıcı düşünce*. İstanbul: Özgür.
- Sur, E. (2020). *Ortaokul öğrencilerinin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri ile anlama becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Şahin, İ. (2005). Hümanizm ve Eğitim. *Elektronik sosyal bilimler dergisi* 3(11), 47-55. ajindex.com sayfasından erişilmiştir.
- Şeker, C. Z. (2020). Dinleme ve konuşma becerilerine yönelik lisansüstü tedbirlerin anahtar kelimeleri üzerine bir inceleme: betimsel analiz. *Rumelide journal of language and literature studies*, 19, 128-140. <https://dergipark.org.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

- TDK Türkçe sözlük (2005). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı. Ankara Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Temizkan, M. (2010). Öğrenci Merkezli Öğrenme Yaklaşımına Göre Düzenlenen Türk Dili II Dersinin Konuşma Becerisine Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 187, 86-103. Ankara.
- Tonga, D. (2007). *İlköğretim 5. Sınıf MEB sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsel materyallerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Ulusoy, K., Gülüm, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlenirken öğretmenlerin materyal kullanma durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 85-89. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/1494823> sayfasından erişilmiştir.
- Varış, F. (1994). *Eğitimde Program Geliştirme "Teori Ve Teknikler"*.. Ankara: Alkım.
- Vural, C. T. (2008). Sosyal bilgiler eğitiminde yaratıcı düşünme: Yeni ilköğretim programı beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan etkinliklerin yaratıcılığı geliştirmesi açısından değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Yalçın, S. (2018). 21. Yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 183-201.
- Yu, S., & Kang, J. (2015). Correlation Between Critical Thinking Ability and Disposition of University Nursing Students for The Development of Convergence. *Journal of Digital Convergence* , 13(6), 197-203. koreascience.or.kr sayfasından erişilmiştir.
- Yüksel, S. G. (2019). *Sosyal Bilgiler dersinde probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin, yaratıcı düşünme ve problem çözme becerileri ile akademik başarılarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

EKLER

Ek-1. Yaratıcı Etkinlikleri Puanlama Ölçeği

Yaratıcı Etkinlikleri Puanlama Ölçeği	Evet	Hayır
Görsel bir sanat ögesi veya tasarım ögesi içeriyor		
Görsel öğrenciyi hayal kurmaya yöneltiyor.		
Görsel günlük hayatın dışında özgün form ve kompozisyondadır.		
Görsel öğrenciyi geçmişte veya gelecekte bir zamanda olmaya yöneltiyor.		
Görsel öğrenciden çözüm bekleyen bir problem bir eksiklik veya bir ihtiyacı içeriyor.		
Görselin içinde bir icat/keşif veya mucit/kaşif konusu var.		
Görsel öğrenciyi varsayımda bulunup ihtimaller düşündürmeye açık.		
Hiçbir maddeyi karşılamayan görseller.		
Soru öğrenciyi hayal kurmaya, empati yapmaya yönlendiriyor.		
Soruda bir problem veya çözüm önerisinin aranması veya bulunmasından bahsediliyor.		
Soru tasarım/ tasarımcı sanat/ sanatçı konularını içeriyor.		
Soru öğrencinin farklı seçenek öneri ve cevaplamaına açık.		
Soru öğrencinin çoklu varsayımlarda bulunmasına açık.		
Soru öğrencinin serbest düşünme ile özgün cevaplamaına açık.		
Soru icat/ mucit, keşif/ kaşif konularını içeriyor.		
Hiçbir maddeyi karşılamayan sorular.		
Metinde yaratıcılığı özendirici buluş, tasarım veya sanat konusu var.		
Metinde yer alan kahramanlar yaratıcı kişi özelliği barındırıyor.		
Metinde yaratıcılığı özendiren konu veya durum var.		
Metin öğrenciyi bir probleme veya problemin çözümüne yöneltiyor.		
Metinde bir nesnenin farklı amaçlarla kullanımı veya yeniden oluşturulması var.		
Metinde öğrencinin kalıp veya ön yargısını kırarak alışılmadık fikirler var.		
Metin öğrenciyi hayal kurmaya yöneltiyor.		
Hiçbir maddeyi karşılamayan metinler.		

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..